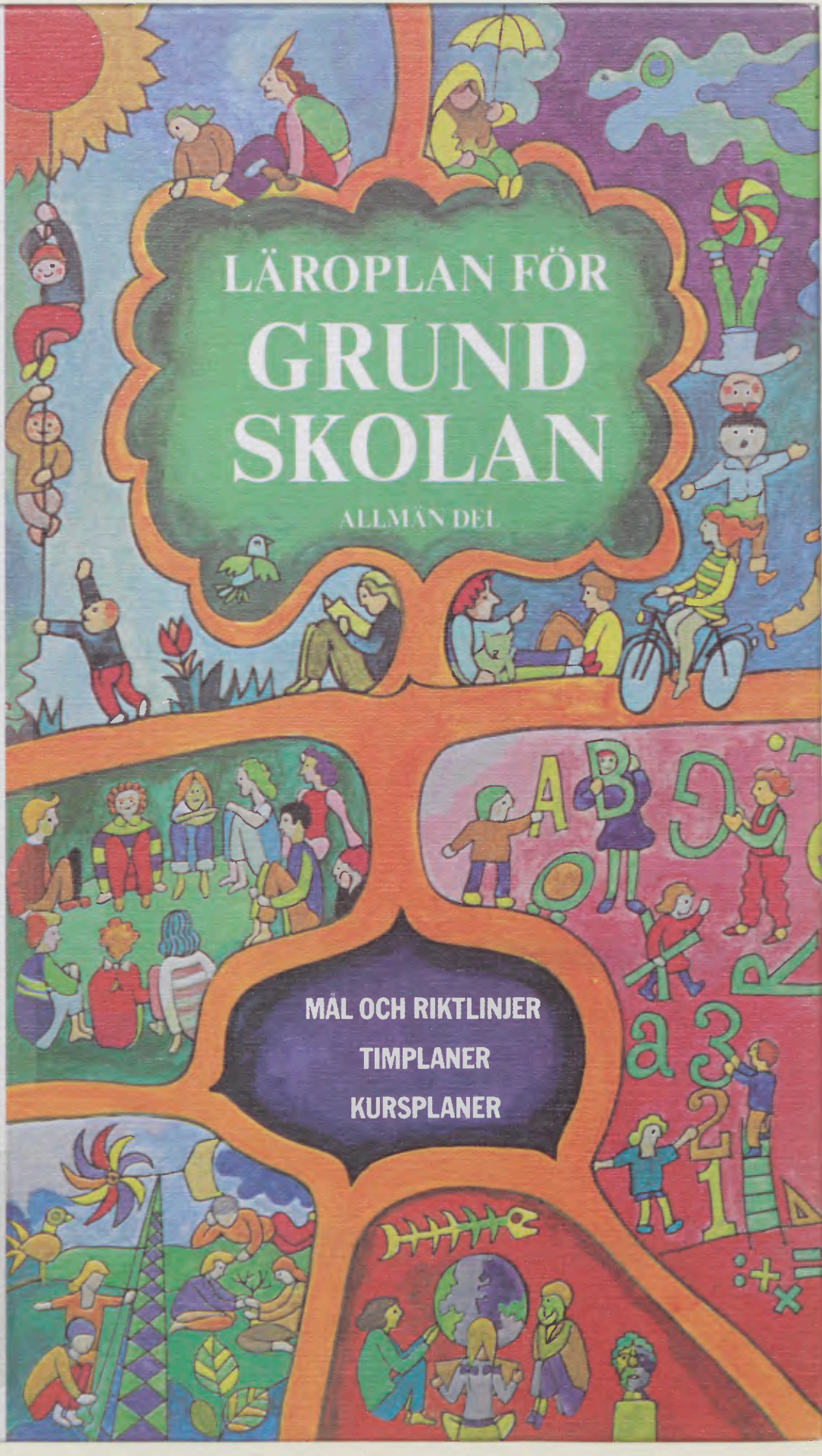

80
Lgt

LÄROPLAN FÖR GRUND SKOLAN

ALLMÄN DEL

MÅL OCH RIKTLINJER
TIMPLANER
KURSPLANER

Lehrplan für die Grundschule

Allgemeiner Teil

Ziel und Richtlinien, Kurspläne,
Zeitpläne

Verlag: Liber Utbildningsförlaget
Stockholm, Schweden

1984

Georg-Eckert-Institut BS78

1 132 627 1

UNIVERSITY OF TORONTO
JAN 15 1964

Product Description	20
Product Description 1	11
Product Description 2	12
Product Description 3	13

Liber Utbildningsförlaget
162 89 STOCKHOLM

Upplysningar och beställningsadress:
Liber
Kundtjänst Utbildning
162 89 STOCKHOLM
Telefon 08 - 739 91 00

SÖ

Läroplan för grundskolan

Läroplan för grundskolan, Lgr 80, består av två delar, en allmän del och ett kommentarmaterial som ansluter till denna. Dessa utges i SÖ:s publikation Läroplaner.

Denna bok utgör den **allmänna delen** som innehåller mål och riktlinjer för skolans verksamhet, kursplaner, timplaner samt föreskrifter för timplaner.

Redaktion	Kerstin Thorsén
Omslag	Paul Hilber
Ateljé	Paul Hilber och Stig Kesselmark
Teknisk produktion	Hans Finnman
Tekniska data	<i>Sättning</i> Times 9/11 <i>Tryckmetod</i> Offset <i>Papper</i> 100 g Munkens Allround <i>Bindning</i> Textilhäftad
Presslagd	November 1980

© 1980 Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget

ISBN 91-40-70459-9

7 8 9 10

Fingraf ab, Södertälje 1984

Z-5 (1,84)

LÄROPLAN FÖR GRUNDSKOLAN

ALLMÄN DEL

Mål och riktlinjer

Kursplaner

Timplaner

SKOLÖVERSTYRELSEN

Georg-Eckert-Institut
für Internationale
Schulbuchvermittlung
Brunnengasse
Schulbuchvertrieb

84/6527

Liber Utbildningsförlaget Stockholm

FÖRORD

Föreliggande läroplan för grundskolan utges av SÖ med stöd av följande tre förordningar.

Förordning (SFS 1980:64) om mål och riktlinjer i 1980 års läroplan för grundskolan;

utfärdad den 14 februari 1980.

Regeringen föreskriver följande¹.

1 § En ny läroplan (1980 års läroplan) skall gälla för grundskolan från och med läsåret 1982/83.

2 § I 1980 års läroplan kommer att ingå en kort inledning samt följande huvudavsnitt, nämligen

mål och riktlinjer,
timplaner,
föreskrifter för timplaner samt
kursplaner.

Dessutom skall i läroplanen ingå olika slag av kommentarmaterial.

3 § Inledningen till 1980 års läroplan samt huvudavsnittet mål och riktlinjer i läroplanen skall ha den lydelse som framgår av bilaga till denna förordning.

Övriga delar av 1980 års läroplan kommer senare att fastställas av regeringen.

4 § I stället för vad som följer av nuvarande läroplan för grundskolan skall de riktlinjer för arbetssättet i grundskolan och den tonvikt på grundläggande färdigheter, som anges i huvudavsnittet mål och riktlinjer i 1980 års läroplan, prägla skolarbetet från och med läsåret 1980/81. I den mån som det kan ske inom ramen för nuvarande bestämmelser och tillgängliga resurser skall även i övrigt viktiga intentioner i huvudavsnittet mål och riktlinjer i 1980 års läroplan förverkligas från och med läsåret 1980/81.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1980.

På regeringens vägnar

BRITT MOGÅRD

Sven-Åke Johansson
(Utbildningsdepartementet)

¹ Jfr prop. 1978/79:180, UbU 45, rskr 422. Regeringen har den 14 februari 1980 uppdragit åt skolöverstyrelsen att ta in förordningen i skolöverstyrelsens publikation Läroplaner.

Förordning om kursplaner i 1980 års läroplan för grundskolan;

utfärdad den 16 oktober 1980

Enligt 1 § förordningen (1980:64) om mål och riktlinjer i 1980 års läroplan för grundskolan skall en ny läroplan gälla för grundskolan från och med läsåret 1982/83. Enligt 2 § samma förordning skall i läroplanen ingå kursplaner.

SÖ:s publikation
Läroplaner 1980:1
Andrahandstryck
Utkom från
trycket den 19
november 1980

Bilaga s 11–62

SÖ:s publikation
Läroplaner 1980:2
Utkom från
trycket den 19
november 1980

Skolöverstyrelsen har den 16 april 1980 kommit in med förslag till sådana kursplaner.

Regeringen föreskriver att kursplanerna i 1980 års läroplan för grundskolan skall ha den lydelse som framgår av bilaga till denna förordning.

Bilaga s 63–152

Skolöverstyrelsen skall snarast kungöra denna förordning i skolöverstyrelsens publikation Läroplaner.

Förordningen träder i kraft två veckor efter den dag då förordningen enligt uppgift på den utkommit från trycket i nämnda publikation.

På regeringens vägnar

BRITT MOGÅRD

Peter Honeth
(Utbildningsdepartementet)

Förordning om timplaner och föreskrifter för timplaner i 1980 års läroplan för grundskolan;

utfärdad den 30 oktober 1980.

Enligt 1 § förordningen (1980:64) om mål och riktlinjer i 1980 års läroplan för grundskolan skall en ny läroplan gälla för grundskolan från och med läsåret 1982/83. Enligt 2 § samma förordning skall i läroplanen ingå vissa huvudavsnitt, däribland timplaner och föreskrifter för timplaner.

**SÖ:s publikation
Läroplaner 1980:3
Utkom från
trycket den 19
november 1980**

Regeringen föreskriver att huvudavsnitten timplaner och föreskrifter för timplaner i 1980 års läroplan för grundskolan skall ha den lydelse som framgår av bilaga till denna förordning.

Bilaga s 153–161

Skolöverstyrelsen skall snarast kungöra denna förordning i skolöverstyrelsens publikation Läroplaner.

Förordningen träder i kraft två veckor efter den dag då förordningen enligt uppgift på den utkommit från trycket i nämnda publikation.

På regeringens vägnar

BRITT MOGÅRD

Peter Honeth
(Utbildningsdepartementet)

Med början under hösten 1980 kommer läroplanens kommentarmaterial att fortlöpande ges ut.

Läroplanen skall tillämpas i samtliga årskurser från och med läsåret 1982/83. De övergångsbestämmelser som erfordras i samband med övergången från 1969 års läroplan kommer att kungöras i annat sammanhang.

Stockholm den 30 oktober 1980

Skolöverstyrelsen

INNEHÅLL

BESTÄMMELSER OM SKOLVERKSAMHETEN. LÄROPLANENS UTFORMNING 8

MÅL OCH RIKTLINJER 11

SKOLANS MÅL 13

- Likvärdig utbildning 14
- Kunskaper och färdigheter 14
- Fostran och utveckling 16

RIKTLINJER FÖR ARBETET 20

Innehåll och samverkan 20

- Skolan — ett centrum för samarbete 20
 - Skoldagen 20
 - Samverkan mellan skola och förskola 24
 - Samverkan mellan skola och hem 24
 - Samverkan mellan skola och föreningar 26
 - Skolan och kulturlivet 26
 - Skolan och arbetslivet 27
- Urval av stoff 29
 - Planering av studierna 29
 - Urvalsprinciper 30
 - Saklighet och allsidighet 31
 - Konflikter och konfliktlösningar 33

Det fria studievalet 33

- Omfattning 33
- Tillval 34
- Tema 35
- Fria aktiviteter 36

Studie- och yrkesorientering 36

- Syfte 36
- Arbetsätt 37
- Kontakt och samverkan 38
- Vidare studier och betyg 39
- Skolans uppföljningsansvar 40

Metoder 41

Lärostoffets gruppering 41

Arbetsformer och arbetsätt 42

- Arbetsenheter 42
- Samråd 44
- Elevernas ansvar 44
- Arbetsformer 46
- Arbetsätt 48
- Läromedel 50

Elever med särskilda behov 52

- Svårigheter i skolan 52
 - Förebyggande åtgärder 52
 - Individeriktat arbete 54
 - Specialpedagogiska metoder och samarbete 56
- Hemspråk och svenska som främmande språk 56

Planering och utvärdering 58

- Planering 58
- Arbetsplan 59
- Utvärdering 60

KURSPLANER 63

KURSPLANERNA — ETT STYRINSTRUMENT OCH ETT PLANERINGSUNDERLAG 65

Barnkunskap 67

Bild 69

- Bildframställning 70
- Bildanalys 71
- Bildkommunikation 73
- Estetisk orientering 73
- Bild och miljö 74

Engelska och Franska/Tyska 76

- Engelska 77
- Höra — Tala 78

- Läsa 79
 Skriva 80
 Använda hjälpmedel 80
 Samhälls- och kulturorientering 81
- Franska/Tyska 82
 Höra — Tala 82
 Läsa 83
 Skriva 83
 Samhälls- och kulturorientering 84
- Hemkunskap 85**
 Kost 86
 Hygien 87
 Miljö 88
 Konsumentekonomi 89
 Samlevnad 89
- Idrott 90**
 Gymnastik 91
 Hälsa, hygien och ergonomi 91
 Bollspel och lekar 92
 Dans 93
 Fri idrott 93
 Orientering och friluftsliv 94
 Lek 95
 Simning och livräddning 95
 Skidåkning 96
 Skridskoåkning, iskunskap och livräddning 96
- Matematik 98**
 Problemlösning 99
 Grundläggande aritmetik 100
 Reella tal 101
 Procent 102
 Mätningar och enheter 103
 Geometri 104
 Algebra och funktionslära 105
 Beskrivande statistik och sannolikhetslära 106
 Datalära 107
- Musik 108**
 Att musicera tillsammans 109
 Att skapa musik 110
 Musiken i samhället och världen 111
- Orienteringsämnen 113**
 Naturorienterande ämnen 114
 Människan 116
 Naturen och människan 117
 Människans verksamhet 118
Samhällsorienterande ämnen 119
 Människan 122
 Människans omgivning 123
 Människans verksamhet — tidsperspektivet 124
 Människans verksamhet — samhällsperspektivet 125
 Människans frågor inför livet och tillvaron; Religionskunskap 127
- Slöjd 129**
 Skapande verksamhet 130
 Produktion och konsumtion 130
 Miljö och kultur 131
- Svenska 133**
 Tala och lyssna 135
 Läs- och skrivinläring 136
 Läsning 136
 Studier av massmedier 138
 Skrivning 139
 Språklära 140
 Språken i de nordiska länderna 141
- Svenska som främmande språk 142**
 Lyssna och tala 143
 Läsa 143
 Skriva 144
 Språklära 144
 Samhälls- och kulturorientering 144
- Hemspråk 145**
 Lyssna och tala 146
 Läsa och skriva 147
- Maskinskrivning 150**
 Förutsättningar och syfte 150
 Innehåll i och uppläggning av undervisningen 150
- TIMPLANER 153**
- FÖRESKRIFTER FÖR TIMPLANER 157**
- SAKREGISTER 163**

BESTÄMMELSER OM SKOLVERKSAMHETEN

LÄROPLANENS UTFORMNING

Verksamheten i grundskolan utformas efter föreskrifter och riktlinjer, som fastställs av riksdag och regering. Många förhållanden regleras dessutom genom avtal, som sluts mellan statens arbetsgivarverk och olika personalorganisationer eller mellan kommunerna och personalorganisationerna.

Grundläggande bestämmelser om skolverksamheten ingår i en särskild lag, *skollagen*. Denna innehåller bl a föreskrifter om primärkommunens skyldighet att anordna grundskola och om skolpliktens längd.

Lagar som rör förhållanden på arbetsmarknaden och i arbetslivet gäller också i skolan. Arbetsmiljölagen, lagen om anställningsskydd, lagen om offentlig anställning och lagen om facklig förtroendemans ställning på arbetsplatsen innehåller föreskrifter om bl a skyddsombud och personalens anställningsförhållanden. Genom lagen om medbestämmande i arbetslivet (MBL) garanteras de anställda bl a rätt till information och förhandlingar före beslut om viktigare förändringar i skolans verksamhet. Olika lagar om arbetstagares rätt till ledighet, exempelvis för vård av barn och för studier, gäller också skolans personal liksom lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet. Genom lag om rätt till ledighet för vissa föreningsuppdrag inom skolan ges arbetstagare, som är medlem i förening, rätt till ledighet för att för föreningens räkning arbeta i skolan, exempelvis inom tid för icke timplanebunden verksamhet (fria aktiviteter).

Lagbestämmelser kompletteras av förordningar, som regeringen

utfärdar. Den viktigaste förordningen på skolområdet är *skolförordningen*. I denna regleras mera detaljerat bl a undervisningens organisation, sammansättning av olika konferenser, skolledningens och lärarnas arbetskyldighet, behörighet till och organisation av tjänster som skolledare och lärare, beslutsrätt i olika frågor och möjligheter att överklaga skilda beslut.

Läroplanens utformning

I skolförordningen ingår en bestämmelse om att regeringen utfärdar *läroplan* för grundskolan. Läroplanen är samhällets styrinstrument för skolan och dess personal. Den består av två delar, en allmän del och ett kommentarmaterial som ansluter till denna. I läroplanens allmänna del anges mål och riktlinjer för skolans verksamhet. Där ingår också timplaner, föreskrifter för timplaner samt kursplaner.

Mål och riktlinjer utgår från skollagens målformulering, utvecklar innebörden i målen och anger de riktlinjer som skall ligga till grund för den lokala planeringen i skolstyrelser, rektorsområden, skolenheter, arbetsenheter och klassråd. Skolförordningen ger i vissa fall mer detaljerade bestämmelser än riktlinjerna vad gäller främst beslutsrätt och organisation. Riktlinjer och förordning måste därför i dessa fall läsas parallellt.

I *timplaner* och föreskrifter till timplanerna anges den tid olika ämnen eller ämnesgrupper på olika stadier normalt skall omfatta för varje elev.

Kursplanerna beskriver i mål och huvudmoment undervisningens inriktning och innehåll i olika ämnen. Läroplanens allmänna del innehåller kursplaner för de ämnen som är gemensamma för alla. Där ingår också kursplaner för tyska och franska (B-språk), hemspråk och svenska som främmande språk samt riktlinjer för den maskinskrivning som obligatoriskt ingår i elevernas färdighetsutbildning.

Som stöd för det lokala utvecklingsarbetet ingår i läroplanen också ett omfattande *kommentarmaterial*. Detta utges, förnyas och aktualiseras fortlöpande. Det innehåller inga föreskrifter. Avsikten är i stället att materialet skall beskriva aktuella problem och svårigheter — sådana de upplevs av dem som arbetar ute i skolan — och från den utgångspunkten diskutera *alternativa* metoder att söka bemästra svårigheterna och arbeta i den riktning som målen för skolan anger. Erfarenheter och forskningsresultat inarbetas successivt i förnyade versioner av kommentarerna. Olika målkonflikter belyses.

Redovisningen av forskning, försöksverksamhet, erfarenheter från skolans dagliga arbete och av aktuella problem kan bilda utgångspunkt för diskussion och beslut om olika arbetssätt, stoffurval

och organisationsformer. Tillsammans med information, fortbildning, lokalt umecklingsarbete och läromedelsutveckling bör kommentarmaterialet kunna bidra aktivt till en förnyelse av innehåll, arbetssätt och organisation.

Kommentarmaterialet bör därigenom kunna ge inspiration till de arbetsplaner och det utvecklingsprogram som skall utformas lokalt inom varje rektorsområde.

Kommentarmaterialet behandlar ämnesspecifika problem och alternativa arbetssätt. Det skall dessutom belysa olika centrala frågor i skolans inre arbete. I första hand skall materialet därvid ge information och uppslag inom följande områden:

- arbetsplaner
- träning av grundläggande färdigheter
- resursfördelning i kommun och rektorsområde
- utvärdering i klass, arbetsenhet, rektorsområde och kommun
- hjälp till elever med svårigheter
- det fria studievalet
- elevernas eget ansvar för arbetet i skolan
- föräldramedverkan i skolan
- föreningsmedverkan i skolan
- kulturlivet och skolan
- skola och arbetsliv
- skoldagens utformning
- nationella minoriteter, bl a invandrarfrågor

För verksamheten inom specialskolan och sameundervisningen utger skolöverstyrelsen (SÖ) kompletterande anvisningar.

Mål och riktlinjer

mat och naturer

SKOLANS MÅL

Den genom samhällets försorg bedrivna undervisningen av barn och ungdom har till syfte att meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter samt i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarskännande samhällsmedlemmar.

(SKOLLAGEN 1§)

Grundskolan är en del av samhället. Läroplanen speglar demokratiens samhällssyn och människosyn: människan är aktiv, skapande, kan och måste ta ansvar och söka kunskap för att i samverkan med andra förstå och förbättra sina egna och sina medmänniskors livsvillkor. Skolans innehåll och arbetssätt måste vara så utformat att det befrämjar denna samhälls- och människosyn. Skolan har skyldighet att ge eleverna ökat ansvar och medinflytande i takt med deras stigande ålder och mognad.

Det är en huvuduppgift för skolan att eleverna får goda kunskaper och färdigheter. Skolan skall genom skolarbetet och i samarbete med hemmen stimulera elevernas verksamhetslust och fostra dem till ansvar, till goda arbets- och fritidsvanor och till ett demokratiskt handlingssätt. Kunskaper, färdigheter, normer och värderingar skall genom skolans försorg inte endast föras vidare från en generation till nästa utan även aktivt bearbetas och vidareutvecklas.

Likvärdig utbildning

Alla skall, oberoende av kön, geografisk hemvist och sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i grundskolan. Skolstyrelsen bör verka för att eleverna grupperas så att en så allsidig social sammansättning som möjligt uppnås i klasser och arbetsenheter. Oavsett val av kurser, ämnen och fria aktiviteter i grundskolan skall alla elever ha samma möjligheter att fortsätta studier inom gymnasieskolan. Under den praktiska arbetslivsorienteringen skall alla elever få ökad kännedom om arbetets värde och om arbetslivets villkor. Genom tonvikt på grundläggande kunskaper och färdigheter skall skolan ge alla elever en god start.

Barn är olika då de kommer till skolan. Skolan bör heller inte sträva efter att göra dem lika. När de lämnar skolan bör de göra det med bibehållen individualitet och särprägel och med en uppövad förmåga att respektera individualiteten hos andra människor.

Skolans insatser skall planeras och krav ställas utifrån varje barns aktuella förutsättningar. Skolan har skyldighet att ta väl hand om alla elever och att stödja och uppmuntra envar att utveckla sin förmåga och sina intressen. Ett särskilt ansvar har skolan för elever med svårigheter och för barn och ungdom som tillhör olika minoriteter. Skolan kan därför inte ge alla lika mycket hjälp. Den måste speciellt och i samverkan med andra stödja dem som av olika anledningar har särskilda svårigheter.

Elev med annat hemspråk än svenska har rätt att få en med andra elever likvärdig utbildning. Skolan måste — samtidigt som den stärker dessa elevers språkutveckling — aktivt ta till vara deras kulturarv.

Kunskaper och färdigheter

Regering och riksdag har beslutat om skolans innehåll. Urvalet av kunskapsområden har skett med hänsyn till vårt nutida och framtida samhälle och till den kulturkrets vi tillhör.

Eleverna tillägnar sig kunskaper och färdigheter även utanför skolan. Redan då de kommer till skolan har de kunskaper och erfarenheter men också vetgirighet och nyfikenhet. Skolan måste i sitt arbete knyta an till detta. Det är dess uppgift att från denna utgångspunkt leda elevernas kunskapssökande in på väsentliga områden och successivt under nio år vidga deras perspektiv och fördjupa deras kunskaper. Eleverna skall därför få insikt i centrala begrepp och sammanhang som kan bilda grunden för deras kunskapsutveckling.

Kunskapsinhämtandet är en aktiv och skapande process och innebär ett träget arbete som syftar till ett bestämt mål. En undervisning i grundskolan, som mekaniskt leder barnen genom stoff och problem utan att de lär sig att behärska grundläggande begrepp och förstå övergripande sammanhang, kan ha negativa följder för deras

självförtroende och motivation och därmed för hela deras arbets- och livssituation.

Genom en obligatorisk kurs, som omfattar samma ämnen och stoffområden i alla landets skolor, vill samhället ge en gemensam referensram och en likvärdig grundutbildning till alla medborgare. Därutöver skall skolan ge eleverna sådana kunskaper som har sin utgångspunkt i ett personligt intresse- och studieval.

Inom grundskolan ges ingen utbildning som syftar till speciella yrken. De kunskapsområden som skall behandlas skall vara av grundläggande betydelse för alla, oavsett kommande verksamhet. Skolan skall därför bl a ge eleverna insikter i livsåskådningsfrågor, de stora samlevnads- och överlevnadsfrågorna, internationella frågor, naturvetenskap och teknik, hushållning med resurser, miljöfrågor, ekonomiska frågor, arbetslivs- och arbetsmarknadsfrågor, kulturfrågor, familjefrågor, sexualfrågor, invandrarfrågor, lag och rätt, trafikfrågor samt farorna med alkohol, narkotika och tobak. Alla elever skall få kunskaper i minst ett främmande språk. Kunskaper som är av betydelse för vardagslivet skall spela en stor roll.

Innehållet i skolans verksamhet anges i kursplaner för olika ämnen eller ämnesgrupper och i riktlinjer för studie- och yrkesorientering (syo) och fria aktiviteter. Kursplanerna består av mål och huvudmoment. I målen anges ämnets inriktning och de centrala begrepp inom olika stoffområden, som eleverna skall få insikt i, och de färdigheter de skall öva. I olika huvudmoment anges stoff, som belyser dessa centrala begrepp och som eleverna skall arbeta med, liksom olika vägar att öva färdigheter. Inom ett huvudmoment har lärare och elever i olika klasser och arbetsenheter möjlighet och skyldighet att välja de arbetsområden som engagerar och intresserar dem. Det kan innebära individuella arbetsuppgifter eller skilda uppgifter för olika grupper. Med utgångspunkt i ett historiskt perspektiv måste arbetet ha en konkretisering i nutiden och en inriktning mot framtiden för att ge eleven god beredskap att möta ändrade förutsättningar och nya krav. I valet av innehåll finns därför alltid en spänning mellan elevernas omedelbart upplevda behov och intressen och de kunskaper de behöver på sikt för att kunna fungera i samhället i övrigt. Det är skolans uppgift att söka brygga över denna motsättning och utnyttja drivkraften i elevernas spontant upplevda kunskapsbehov för orientering inom vidare områden.

Tala, läsa, skriva och räkna utgör grunden för det mesta av det arbete som utförs i skolan och i vuxenlivet. Förmågan att bilda begrepp, tänka och tillägna sig kunskaper liksom tilliten och den inre tryggheten hos ett barn är i hög grad beroende av barnets förmåga att använda de olika medlen för att kommunicera med andra. De grundläggande färdigheterna har avgörande betydelse för övriga

studier, för yrkesverksamhet, för återkommande utbildning och inte minst för att ge människor möjligheter att hävda sina rättigheter i samhället. Att elever tränar och systematiskt får utveckla de grundläggande kommunikationsfärdigheterna, tala, läsa, skriva och räkna, måste därför vara centralt i skolarbetet.

Förutsättningarna för en allsidig färdighetsutveckling varierar mellan olika barn. Skolan kan framför allt bidra till att eleverna utvecklas positivt genom att de systematiskt får träna och utveckla sina färdigheter i sin egen takt. Skolan måste anslå tillräckligt med tid för detta. Det är viktigt att kommunikationsfärdigheterna grundläggs så tidigt som möjligt och befästs genom hela skolgången.

Träningen får inte ensidigt koncentreras till ämnena svenska och matematik. Den måste naturligt ingå också i andra ämnen och aktiviteter, inte tränas isolerat och utanför motiverande sammanhang under lektionerna. Eleverna bör här, som i annat skolarbete, ställa upp näraliggande, individuella mål och tillsammans med föräldrarna och lärarna följa och utvärdera sina framsteg.

Skolan måste lägga stor vikt vid en allsidig utveckling av elevernas färdigheter. Grund för en utveckling som individ och medborgare i vidare mening utgör också andra färdigheter, exempelvis att kunna uttrycka sig med hjälp av bild, att kunna organisera sina studier och att fungera i samarbete med andra i arbetslag och grupper.

Likaså skall skolan betona de tekniskt-praktiska vardagsfärdigheterna. Varje människa behöver dessa för att klara boende, arbete och fritid. Människan omger sig med allt fler tekniska hjälpmedel. Genom att föra in vardagskunskaper och vardagsfärdigheter i många olika ämnen är det möjligt att ge barnen respekt för att hushålla med resurser och bruksföremål och för möjligheterna att återanvända vardagstingen.

Med utgångspunkt i barnens vardagliga erfarenheter måste skolan ge eleverna insikt i de stora överlevnadsproblem som världen står inför. Alla måste bli medvetna om vikten av att hushålla med jordens resurser av energi, vatten, skog och odlingsbar mark liksom om de kriser som kan hota världssamhället genom överbefolkning, arbetslöshet och vidgade klyftor mellan rika och fattiga länder. Genom ett historiskt perspektiv bör eleverna få kunskap om naturvetenskapens roll för utveckling av vårt nuvarande samhälle och vår levnadsstandard liksom om de faror som är förknippade med användningen av tekniken.

Fostran och utveckling

Skolan skall fostra. Det innebär att skolan aktivt och medvetet skall påverka och stimulera barn och ungdomar att vilja omfatta vår demokratis grundläggande värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk, vardaglig handling.

Skolan skall därför utveckla sådana egenskaper hos eleverna som kan bära upp och förstärka demokratins principer om tolerans, samverkan och likaberättigande mellan människorna. Att väcka respekt för sanning och rätt, för människans egenvärde, för människolivets okränkbarhet och därmed för rätten till personlig integritet är en huvuduppgift för skolan.

Detta innebär bl a att skolan skall fostra eleverna till insikt om att ingen människa får utsättas för förtryck och att ingen med problem och svårigheter får lämnas åt sitt öde. Var och en har ett ansvar för att försöka minska andra människors smärta, lidande och förnedring.

Samlivet i det demokratiska samhället måste utformas av fria och självständiga människor. Skolan skall därför verka för jämställdhet mellan kvinnor och män.

Skolan skall söka grundlägga solidaritet med eftersatta grupper inom och utom landet. Den skall aktivt verka för att invandrarna i vårt land innefattas i samhällsgemenskapen. Den skall också grundlägga en vilja att söka fredliga lösningar av konflikter. Det betyder att skolan skall sträva efter att ge eleverna en förmåga att leva sig in i och förstå hur andra människor har det och en vilja att handla med också deras bästa för ögonen.

Skolan kompletterar hemmets påverkan och fostran. Huvudansvaret vilar alltid på hemmet. I samarbete med hemmen har skolan ett medansvar för att barnen utvecklas till demokratiska och ansvarstagande människor. De vuxna i skolan skall stödja föräldrarna i deras uppgift att fostra. Skolan har å sin sida rätt att förvänta att föräldrarna stöder dess arbete. Det har stor betydelse att även föräldrarna accepterar och söker främja demokratins principer och regelsystem. Därigenom kan barn och ungdomar få uppleva att hemmet och skolan är delar av samma omvärld.

Barns fostran och personliga utveckling är oupplösligt förenad med deras arbete att inhämta och utveckla kunskaper och färdigheter. De omständigheter under vilka barn och ungdomar tillägnar sig kunskaper och färdigheter är därför viktiga för deras fostran. Det handlar om hela den anda som präglar en skolenhet. De vuxnas förväntningar och krav och den roll de spelar som barns och ungdomars förebilder i ord och handling påverkar den bild de unga får av sig själva liksom deras attityder till kunskap, arbete och etiska frågor.

Verksamheten i skolan likaväl som i samhället i övrigt bygger på politiska beslut som har tillkommit i demokratisk ordning. Dessa beslut kommer till uttryck i lagar och föreskrifter. Eleverna måste liksom de vuxna efterleva dessa regler. Samtidigt som skolan håller fast vid detta skall den klargöra att man aldrig med hjälp av samhäl-

lets lagar får undertrycka grundläggande mänskliga fri- och rättigheter.

Den gemensamma, demokratiska livshållning, som skolan i nära samarbete med hemmen skall föra vidare till barnen, innebär att de vuxna bör sträva efter att fostra barnen med minsta möjliga tvång.

De skall söka förankra de etiska normerna i barnets egen personlighet och konkreta omvärld. Människans etiska utveckling främjas aldrig av blind lydnad, men ej heller av vuxnas likgiltighet. Ett barns moral formas genom kontakt och gemenskap med människor som barnet har tillit till och vill likna.

Barn måste få bearbeta moraliska problem och normkonflikter och även ta ansvar för att lösa sådana problem i konkreta vardagssituationer. I våra gemensamma, grundläggande värderingar ryms många problem och konflikter. Kollisioner mellan mål och verklighet bör inte döljas bakom utslätade formuleringar. Frågor om konflikter, deras orsaker och lösningar skall lyftas fram i samtal och diskussioner i många sammanhang. Skolan skall aktivt påverka barnen att ta ställning i dessa frågor.

Med utgångspunkt i de grundläggande värderingarna måste varje klass och varje skola utforma de regler som barn, skolpersonal och föräldrar tillsammans kommer överens om är nödvändiga för att arbetet och samvaron skall fungera i klassen och i skolan. Dessa regler för vardagslivet skall kännas angelägna just i den situation som råder och upprätthållas konsekvent. Det gäller också att gemensamt bestämma vilka följder olika överträdelser av reglerna skall ha.

Reglerna skall fortlöpande utvärderas av elever, lärare och föräldrar tillsammans. Varje barn och vuxen måste själv ta ansvar för att överenskommelser följs. Samtidigt behöver var och en de andras stöd. Den starkares ansvar för och omsorg om den svagare måste klart betonas.

Att vara till nytta, att erkännas för sin egen skull, att få ta ansvar är påtagliga och grundläggande behov för alla barn. Detta måste varje skolenhets vuxna och barn dra de praktiska konsekvenserna av utifrån de förutsättningar som finns just på deras skola.

Respekten för människans egenvärde och aktningen för andra skall likaså vara den etiska grunden för skolans arbete med frågor i vilka människor i vårt land har *skiljaktiga värderingar*.

I skolarbetet ställs man dagligen inför frågor där det föreligger olika uppfattningar. Det kan gälla livsåskådning, politik, sociala värderingar eller moral, det kan gälla människosyn och historieuppfattning, det kan gälla stilriktningar och smak. Skolan tar emot barn ur alla grupper och åsiktsläger i samhället. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvisade om att dessa inte blir påverkade från skolans sida till förmån

för den ena eller den andra av inbördes kämpande åskådningar och uppfattningar. I frågor, där det föreligger olika uppfattningar, skall skolans undervisning därför vara saklig och allsidig.

Skolan skall vara öppen för att skiljaktiga värderingar och åsikter framförs och hävda betydelsen av ett personligt engagemang. Samtidigt skall skolan hävda vår demokratis väsentliga värden och klart ta avstånd från allt som strider mot dessa. Skolan får alltså inte ställa sig neutral eller passiv i fråga om det demokratiska samhällets grundläggande värderingar. Skolan måste i stället medvetet verka för dessa värderingar och fostra eleverna till att respektera dem.

RIKTLINJER FÖR ARBETET

INNEHÅLL OCH SAMVERKAN

Skolan —ett centrum för samarbete

Grundskolan är samhällets största insats för barn och ungdom. I den vistas alla i nio år. Den utgör därför ett naturligt centrum för en bred samverkan mellan föräldrar, elever och skolans personal, med förskola och fritidsverksamhet, med sociala myndigheter och yrkeslivet, med föreningar, organisationer, kulturinstitutioner och kulturarbetare.

Till skolstyrelsens uppgift hör att i samarbete med andra kommunala nämnder ta initiativ till och verka för gemensam planering i syfte att utnyttja befintliga resurser på bästa sätt.

Omtanke om elevernas psykiska och fysiska hälsa skall prägla skolans arbete och miljö. Såväl lärare som skolläda, elevvårdspersonal och annan personal skall i samverkan med elever och föräldrar verka för en god arbetsmiljö.

Skoldagen

All verksamhet under skoldagen skall präglas av skolans mål och har därför ett pedagogiskt syfte. Ett framgångsrikt arbete fordrar i skolan — liksom på andra arbetsplatser — en helhetssyn på all verksamhet. Denna kommer till uttryck bland annat i den samlade skoldagen.

Det ankommer på skolstyrelsen att besluta när samlad skoldag skall införas. Vid ett successivt genomförande beslutar skolstyrelsen också om vilka klasser som skall omfattas av samlad skoldag. Den beslutar dessutom om skoldagens längd inom de ramar skolförordningen anger. För verksamhet under skoldagen är skolstyrelsen huvudman. Så långt det är möjligt bör ansvaret dock vara decentraliserat till rektorsområde och arbetsenhet.

På mellanstadiet och högstadiet skall eleverna delta i fria aktiviteter i den utsträckning som anges i föreskrifter för timplanerna, även om samlad skoldag inte har införts. Beslut om samlad skoldag medför att kommunen *därutöver* skall svara för omsorg och aktiviteter

även under den återstående del av skoldagen, som inte upptas av lektioner.

Skolarbetets inriktning och innehåll under lektionerna anges i kursplaner för olika ämnen och ämnesgrupper. Inom ramen för läroplanens riktlinjer och bestämmelser är det en uppgift för skolans personal och elever att med hjälp av de resurser som står till buds utforma den egna arbetsdagen. Skoldagens utformning ger också goda förutsättningar för information och diskussion om hur barn- och ungdomsfrågor kan lösas inom olika delar av kommunen.

Olika elevgrupper bör själva få svara för vissa program under skoldagen. Skolan bör dessutom engagera föräldrar, föreningar och representanter för t ex sociala organ, kultur- och fritidsförvaltning. Det är väsentligt att fritidshemmens lokaler och verksamhet naturligt kopplas till skoldagen. Fritidsgårdar, bibliotek och föreningslivets lokaler bör om möjligt utnyttjas så att ett rikt utbud och en god samverkan kan uppnås.

Skoldagen skall innehålla tid för avkoppling och vila. Alla har behov av att under fria former tala med varandra om upplevelser och händelser liksom av att tänka och bearbeta upplevelser i lugn och ro.

Som *riktlinjer för planeringen av fria aktiviteter* under skoldagen bör gälla:

att tillgodose och stimulera elevernas verksamhetsbehov, sociala kontaktbehov och behov av kulturell stimulans,

att stimulera elevernas egen föreningsverksamhet och därvid se till att den betraktas och behandlas som elevernas egen angelägenhet, organiserad och ledd av dem själva,

att stimulera till deltagande i skolans beslutsprocesser och gå eleverna tillhanda med hjälp och stöd i elevrådsarbetet,

att bredda kontakterna med vuxna, verksamma utanför skolan,

att bredda kännedomen om ortens förenings-, kultur- och fritidsliv och stimulera till engagemang och aktivt deltagande i detta,

att engagera elever i skilda åldrar och av olika kön i samma grupper,

att erbjuda en trygg omsorg om barnen i de lägre åldrarna,

att speciellt söka engagera svagmotiverade elever och hos dem skapa en positiv attityd till skolan,

att utveckla ett naturligt och otvunget umgänge mellan elever och vuxna.

Fria aktiviteter som en naturlig del av skolans verksamhet kan bli

ett led, inte bara i utökad och förbättrad omsorg om eleverna, utan också i en förbättring av individualiserings- och stödmöjligheterna inom skolan. För att lyckas måste skolan både anknyta till existerande intressen och skapa nya, utvecklande intressen. Skolans personal och ledare i ungdomsföreningar och studieförbund måste på ett aktivt sätt medverka och informera eleverna om olika möjligheter. Många aktiviteter kan eleverna själva organisera och leda. Undersökningar har visat att eleverna ofta väljer slentrianmässigt och att valen styrs av tradition, kön och nöjesindustrins utbud. Skolan bör stimulera till nya grepp för att få variation och förnyelse. Idéburna, hobbybetonade, idrottsliga och estetiska verksamheter bör befrämjas liksom en inriktning på natur- och miljövårdsfrågor. Skolan skall förmedla kännedom om och kontakt med fritidsgrupper och organisationer utanför skolan. Därigenom kan den ge eleverna bestående intressen som kan leda till en meningsfull fritid. Ensidighet i urvalet bör skolan undvika genom att tillse att fria aktiviteter innehåller ett variationsrikt program under läsåret.

Verksamheten kan organiseras i många former. I det följande anges några av dem.

Tid bör anslås för gemensamma samlingar. Dessa kan innehålla information och diskussion, program med kulturella och sociala inslag, presentation av organisationer, föreningar och olika yrkesgrupper. Så långt möjligt bör de bygga på elevernas egna aktiviteter. De kan ordnas för en eller ett par arbetsenheter, för hela årskurser eller stadier och, där så är lämpligt och möjligt, för en hel skolenhet.

Inom varje klass bildar klassföreståndare och elever tillsammans ett klassråd. Klassrådets verksamhet är en viktig del av skolans regeljära arbete. Det kan — utom under lektioner — sammanträda under tid för morgonsamling och tid för fria aktiviteter. Till denna kan också förläggas elevernas egen föreningsverksamhet, t ex sammankomster med elevrådet.

Skolbiblioteket bör om möjligt vara tillgängligt under hela skoldagen. Där kan eleverna utveckla sina intressen genom att läsa böcker, tidningar och tidskrifter. Det är ofta skolans bästa utrymme för självständiga studier, för arbete i grupp eller studiecirkel. Kultur nämnd och kulturorganisationer bör kunna utnyttja skolan som forum för kulturaktiviteter, utställningar, sagostunder m m.

Fria aktiviteter måste ge utrymme för elevernas eget ansvar för delar av arbetet inom skolan. Detta kan ske på många olika sätt och bör ges så stor omfattning som möjligt med hänsyn till elevernas förutsättningar och mognad. Elever och elevgrupper bör hjälpa till med dagliga göromål i skolan. De bör medverka i lokalvård, i biblioteks- och reproduktionsarbete och utföra enklare reparationer. De bör kunna svara för servering och dukning i samband med skol-

luncher. De kan — t ex samordnat med temaarbeten — arbeta med utformning av skolgården. Aktivitet och ansvar, inte en passiv serviceinställning, måste prägla elevernas roll i skolan.

Ett annat medel att utveckla en social ansvarskänsla och stärka sammanhållningen i skolan är fadderverksamhet. Äldre elever kan hjälpa yngre barn i förskolan, i undervisningen, i skolbiblioteket eller hjälpa nyinflyttade elever till rätta. Äldre elever bör få leda olika gruppaktiviteter. Klasser i högre årskurser kan ta hand om nya klasser i skolan, t ex i samband med skolstart och studieövergångar. Elever bör kunna delta i planeringen och genomförandet av friluftsdagar och lägerskolor.

Under arbete i grupper, ledda av föreningar, lärare, fritidspersonal, kulturarbetare, föräldrar, elever och andra bör eleverna få möjligheter att utveckla olika intressen.

På lågstadiet kan man anknyta till vad eleverna är vana vid från tiden i förskolan. Gränserna mellan lektioner och fria aktiviteter kan bli flytande. Det kan upplevas positivt att under fria aktiviteter få tid att göra färdig en arbetsuppgift som påbörjats under lektionerna. Fri och skapande verksamhet, sång, musik, dramatik, arbete med bild, sagor och korta samlingsstunder stimulerar fantasi och känsla.

På mellanstadiet och högstadiet — och i många fall redan på lågstadiet — kan man samlas kring olika frågor som har sitt ursprung i lektionernas arbetsområden eller i teman och tillvalskurser. Det är också viktigt att man inom olika ämnen fortlöpande söker nya vägar och genom diskussioner, medverkan av kulturarbetare och föreningsföreträdare och läsning av litteratur ger eleverna stimulans till en berikande fritid utanför skoldagen.

Andra aktiviteter kan ha anknytning till allmänt idrottsliga, hobbybetonade, estetiska och idéburna intressen. Hit hör exempelvis lagidrotter, folkdans, bild- och formarbete, djurvård, orkesterspel, motorkunskap, modellbygge och maskinskrivning.

En tredje grupp av aktiviteter är de som organiseras av ledare för olika organisationer. Denna verksamhet är ofta medvetet profilerad. Den kan till en väsentlig del vara identisk med övriga aktiviteter men också vara en del av organisationernas ungdomsarbete. Till sitt innehåll måste den anpassas efter elevernas ålder och mognad. (Om samverkan skola — föreningar se s 26 f.)

Ett omfattande inslag kan bli elevernas musikaliska sysselsättningar. För att möjliggöra elevdeltagande i ännu större omfattning än de fria aktiviteterna medger får rektor befria elever från lektioner under sammanlagt 20 undervisningstimmar per år för att de skall kunna delta i musikverksamhet.

Samverkan mellan skola och förskola

Skolledningen liksom personalen i förskolan har ett ansvar för att alla barn och föräldrar får kontakt med den skola där barnet skall börja. Vid skolstarten bör kontakten mellan hem och skola ske i samverkan med förskolan. Målet bör vara att övergången från förskola till skola blir så mjuk att barnen upplever verksamheten i de båda skolformerna som kontinuerlig.

De som arbetar i förskola och grundskola bör ta del av innehåll och arbetssätt i varandras skolformer. Genom studiebesök, gemensamma konferenser och/eller arbete inom den andra skolformen bör man främja en samstämmighet i synen på arbetssätt och barns utveckling. För barn med annat hemspråk än svenska är detta speciellt viktigt, eftersom språkutvecklingen är beroende av att förskolans och skolans insatser för dessa barn är konsekventa och väl genomtänkta. De barn som skall börja skolan men inte går i förskola bör ägnas särskild uppmärksamhet.

I samverkan med föräldrar och förskola skall skolan söka förhindra att enskilda elever får problem vid skolstarten. Grupper av olika storlek och varierande arbetssätt ger möjlighet att anpassa skolan till elevernas skiftande mognad. Möjlighet för vissa barn att få börja skolan före sju års ålder regleras i skolförordningen. Uppskov med skolstarten får ske, om barnet inte har nått den mognad som fordras för att delta i undervisningen. Avgörande skall här vara föräldrarnas inställning och deras uppfattning om barnets behov. Om skolstarten skjuts upp ett år, skall barnet beredas plats i förskolan. Deltagande i förskolans verksamhet är då obligatoriskt.

Samverkan mellan skola och hem

Hemmet har det primära och huvudsakliga ansvaret för elevernas fostran och vård. Skolans verksamhet skall vara ett stöd för hemmet i en fostran utformad efter de grundläggande demokratiska värderingarna i vårt samhälle. Det kan vara av stor betydelse att skillnader i normer och uppfattningar i olika frågor blir diskuterade mellan skola och föräldrar så att man kan överbygga eventuella motsättningar.

Det råder närvaroplikt i skolan. Föräldrar är skyldiga att övervaka att barnet fullgör sin skolgång. Om en elev måste vara frånvarande, t ex på grund av sjukdom, skall föräldrarna, eller den hos vilken eleven vistas, snarast anmäla hindret till skolan. Frånvaro skall såvitt möjligt förhandsanmälas. I skolan fordras närvarokontroll och registrering för att föräldrarna skall kunna vara säkra på att eleven är i skolan under skoldagen. Ett sådant system skall ge möjlighet till snabb kontakt med hemmen. Skolan har ansvar för att hemmen underrättas, om förhandsanmälan inte skett, och för att frånvaro i mer betydande grad följs upp.

Om skolan skall kunna bidra till varje elevs positiva utveckling

behöver den känna till elevens hela situation. Skolan bör därför hålla sig orienterad om elevens hemmiljö. Föräldrarna skall ges tillfälle att följa skolans arbete och bör få medverka i detta. Kontakten mellan skola och hem gynnas av att båda parter lär känna varandra. Ansvaret för att kontakter kommer till stånd vilar på skolan.

Skolan skall understödja också samverkan mellan olika barns föräldrar så att de tillsammans kan diskutera bl a skoldagens utformning, ordningsregler och insatser för elevernas fritid.

Skolan är skyldig att ta kontakt med föräldrarna till samtliga barn två gånger varje läsår. Klassföreståndaren har ansvar för dessa kontakter. De personliga samtalen och direktkontakten med föräldrarna är värdefulla. Kontakterna kan därför ske i form av enskilda samtal. Eleverna bör om möjligt få delta i dessa. Det är angeläget att hemspråklärarna deltar i samtalen med invandrabarn och deras föräldrar liksom att speciallärarna medverkar vid samtal om barn med särskilda svårigheter. Men också klassmöten kan vara betydelsefulla. Flera kontaktformer bör utvecklas och utnyttjas.

De enskilda samtalen har bl a till uppgift att i årskurserna 1—7 ersätta och i årskurserna 8 och 9 komplettera den information till föräldrarna som förr gavs huvudsakligen i form av betyg. Föräldrarna måste kunna följa sina barns studier och få veta hur barnen utvecklas. Lärarna skall vid dessa samtal söka ge en nyanserad bild av eleverna och inte begränsa samtalen enbart till elevernas studieresultat. De bör också utnyttja möjligheterna att få del av föräldrarnas kunskaper om och syn på sina barn så att skolans bild av eleverna kan bli så allsidig som möjligt.

Erfarenheten visar att det är svårt att få kontakt med alla föräldrar. Skolan måste då själv aktivt söka upp föräldrarna för att nå det nödvändiga samarbetet. Förstärkningsresursens icke undervisningsbundna del kan utnyttjas för att möjliggöra behövliga insatser.

Föräldrarnas kontakt med skolan bör inte inskränkas till ett par kontakttillfällen per år. Skolan har också en förpliktelse att regelbundet under elevernas studietid informera hemmen om grundskolans utformning, om läroplan och arbetssätt, om vilka möjligheter till fortsatt utbildning eller uppgifter inom arbetslivet som står till buds. Åhörardagar och gemensamma utflykter kan ge föräldrarna ytterligare inblick i skolans arbete.

Föräldrar är en tillgång i skolans arbete genom att de representerar en stor fond av erfarenhet och kunskap om olika yrken och verksamheter i samhället. De kan därmed aktivt bidra till elevernas utbildning genom att berätta om olika verksamheter, informera om sitt arbete, om hobbies och föreningar, underlätta studiebesök, ställa sig till förfogande för intervjuer eller organisera grupper under fria aktiviteter. De kan aktivt stödja lärarnas och elevernas arbete på att förbättra skolans miljö.

Samverkan mellan skola och föreningar

I svensk demokrati spelar frivilliga organisationer och föreningar en stor roll. Skolan bör stödja de organisationer och folkrörelser och det fritidsliv som ungdomen själv organiserar, lika väl som skolan i sin tur får stöd från dem. Arbetet inom organisationer och föreningar kan ge skolan stimulans att pröva olika arbetsformer. Genom att eleverna under skoldagen får kontakt med närsamhällets föreningar kan de få impulser till meningsfyllda fritidsaktiviteter. Föreningarna kan i skolan möta elevernas behov av engagemang.

Skolstyrelsen, eller på skolstyrelsens uppdrag skolledningen, skall efter samråd med berörda lärare ta initiativ till samverkan genom att bjuda in företrädare för föreningar. Föreningarna kan göra sina insatser under lektioner men främst under tiden för fria aktiviteter och på tid före eller efter skoldagen. Skolledningen och berörda lärare måste ha möjlighet att väl planera verksamheten både vad gäller tid och lokaler. Föreningarnas medverkan måste ske inom de ramar som skoldag, resurser och tillgängliga lokaler erbjuder.

För all verksamhet under skoldagen gäller de allmänna målen för skolan. Inom denna ram bör föreningarna själva få svara för verksamhetens utformning under fria aktiviteter. Föreningar med bestämda program, exempelvis religiösa samfund och politiska föreningar, skall ha rätt att verka för sin uppfattning. Det åligger skolstyrelsen och skolledningen att svara för balans och allsidighet genom urvalet av föreningsaktiviteter.

Det kan ibland inträffa att endast vissa politiska föreningar eller vissa trossamfund har möjlighet eller intresse att medverka i skolan. Detta får då inte hindra all verksamhet. I stället bör skolans lärare i tillräcklig omfattning på lektioner orientera om och belysa andra idéer, så att eleverna kan få en helhetsuppfattning baserad på en så allsidig information som möjligt. Strävan bör dock vara att föreningar med olika åskådningar själva medverkar i skolan.

Skolan och kulturlivet

Skolan kan göra många viktiga insatser på det kulturella området. Ansvar för att förverkliga de kulturpolitiska uppgifterna vilar på skolans alla ämnen. Ett speciellt ansvar har dock de ämnen som har till uppgift att utveckla elevernas uttrycks- och kommunikationsförmåga i en strävan att skapa en god barn- och ungdomskultur. Genom undervisningen i t ex svenska, bild, musik, slöjd och idrott får alla elever grundläggande insikter i olika uttryck för mänskliga känslor, stämningar och erfarenheter. De får också en träning i eget skapande som är ett led i personlighetsutvecklingen. De konstnärliga uttrycksmedlen, i form av t ex teater och bild, utgör viktiga medel för att göra stoffet levande i olika ämnen och för att redovisa arbetsresultat och uttrycka opinioner. Temastudier underlättar verk-

samheter som drama och film. I arbetet med tema är biblioteken en viktig resurs.

Skolans roll som kulturcentrum bör emellertid inte begränsas till den obligatoriska undervisningen. Genom skolan skall eleverna också komma i kontakt med olika kulturyttringar såsom konserter, teaterföreställningar, filmförevisningar och konstutställningar. Eftersom skolan omfattar alla barn och ungdomar motverkar man att många kulturevenemang annars bara når vissa grupper.

Inom ramen för tillval eller olika fria aktiviteter kan eleverna mer ingående få utveckla sina intressen inom olika kulturområden. Medel för viss frivillig musikundervisning bedriven av grundskolans musiklärare ingår i förstärkningsresursen. Samverkan med det fria organisationslivet och den kommunala musikskolan kan också betyda mycket. Under fria aktiviteter finns, liksom under lektioner, möjligheter för kulturarbetare av skilda slag att medverka i skolan. Grupper kring teater, film, bild och dans kan anordnas av skolan. Olika elevgrupper på skolan bör få möjlighet att gå ut med egna program till andra klasser, stadier eller skolor. Detta kan ofta vara ett bra sätt att medverka till att bearbeta olika problem i skolan, t ex kring mobbning och kring frågor om alkohol och narkotika.

Skolan och arbetslivet

Skolan måste arbeta i samverkan med näringslivet och med arbetslivet i övrigt. Det innebär att skolan bedriver en del av sin verksamhet utanför skolbyggnaderna i form av studiebesök och exkursioner och som praktisk arbetslivsorientering. Skolan arbetar vidare med material och exempel från arbetslivet. De förhållanden som råder där skall så långt möjligt konkretiseras i undervisningen. Detta betyder att också andra än de som är anställda i skolan skall kunna medverka i arbetet både under lektioner och i fria aktiviteter.

Skolledningen skall ta initiativ för att söka få till stånd en så bred samverkan som möjligt. Många med specialkompetens och yrkeserfarenhet av olika arbetsmiljöer kan därigenom medverka i undervisningen i skolan. Lärarnas arbete kan kompletteras genom medverkan av t ex arbetare och tjänstemän, företrädare för arbetsgivare och arbetstagare, skyddsombud och skyddsingenjörer. En aktiv medverkan från arbetsförmedlingarna är naturlig. Föräldrar kan vara en stor tillgång för skolan om de kan komma och berätta om olika verksamheter. Äldre människor kan genom att skildra arbetsliv förr i tiden ge eleverna perspektiv på dagens situation. Den icke lärarbundna delen av förstärkningsresursen möjliggör sådana insatser.

Under tiden i grundskolan skall eleverna genom skolans försorg få en *praktisk arbetslivsorientering*. Till den skall anslås upp till tio veckor. Den omfattningen kan emellertid inte uppnås omedelbart i

varje kommun, bl a av det skälet att det kan vara svårt att få fram tillräckligt antal platser för verksamheten. Den praktiska arbetslivsorienteringen skall dock omfatta minst sex veckor för varje elev under hela grundskoletiden.

Genom arbetslivsorienteringen och genom skolans studie- och yrkesorientering skall eleverna tillägna sig kunskap om olika verksamhetsområden, arbetsmiljöer, arbetsuppgifter och yrken och om arbetets betydelse för människorna och samhället. De skall skaffa sig insikt i partsförhållandena i arbetslivet, i de olika synsätt och intressen, som parterna företräder, och kunskaper om lagar och avtal, om arbetsgivares och arbetstagares rättigheter och skyldigheter, om sambanden mellan dessa faktorer och om företagsamhetens förutsättningar. De skall få kunskap om arbetsförmedlingarnas uppgifter och service till arbetssökande och arbetsgivare. I skolan skall eleverna i olika ämnen få möjligheter att bearbeta sina erfarenheter, så att dessa kan bidra till ett väl övervägt studie- och yrkesval.

Arbetslivsorienteringen skall liksom skolans övriga verksamhet motverka sådana begränsningar i studie- och yrkesvalet, som beror på traditionellt könsrolls- och statustänkande eller social och kulturell bakgrund. Den skall inriktas mot jämställdhet mellan könen i familj, arbetsliv och samhälle i övrigt.

Arbetslivsorienteringen är liksom övrig studie- och yrkesorientering i vid mening en angelägenhet för alla i skolan. Den skall i olika former ingå i skolans verksamhet från första till sista årskursen och i övergången från skola till arbetsliv. Kunskaper om arbetslivet och arbetsmarknaden kan förvärfvas både genom praktisk verksamhet inom och utom skolan och genom undervisningen i skolans olika ämnen. All arbetslivserfarenhet — också elevernas egen från fritid och ferier — bör tillvaratas i skolarbetet. Även skolans eget arbetsliv och de olika personalgruppernas uppgifter och situation bör således uppmärksammas.

I årskurs 9 skall studie- och yrkesorienteringen intensifieras, bl a genom elevernas direkta kontakter med olika utbildningsvägar. I samband med intagningen till gymnasieskolan och den uppsökande studie- och yrkesorienteringen måste skolan tillgodose vissa elevers särskilda behov av vägledning inför val av utbildning och av kontakt med arbetslivet.

De direkta arbetslivskontakterna skall ske i form av studiebesök och längre perioder under vilka eleverna aktivt deltar i verksamheten på arbetsplatserna. Skolstyrelsen skall besluta om arbetslivskontakternas sammanlagda längd inom ramen sex till tio veckor och om deras förläggning inom stadier och årskurser. Besluten skall förberedas i det lokala planeringsrådet (SSA-rådet).

Genom arbetslivsorienteringen skall elever under högstadietiden

genom minst veckolånga perioder skaffa sig erfarenheter från var och en av följande tre arbetslivssektorer:

- Teknik och tillverkning
- Handel, kommunikation, service, jord- och skogsbruk
- Kontor och förvaltning, vård och undervisning

Skolan skall därvid verka för att eleverna kombinerar valen inom de tre sektorerna på ett sådant sätt, att de ger pojkar inblick i kvinnodominerade yrken och flickor i mansdominerade.

Urval av stoff

Planering av studierna

Målen för olika ämnen eller ämnesgrupper anger studiernas inriktning och de begrepp, som varje elev skall få insikt i, liksom de väsentliga färdigheter eleven skall få lära sig tillämpa.

I olika huvudmoment anges stoff, som belyser begreppen och som eleverna skall arbeta med, liksom olika vägar att öva färdigheter. Lärare och elever kan därutöver också välja att arbeta med andra stoffområden, som gör eleverna förtrogna med de begrepp som anges i målen.

Planeringen i klasserna — eller i arbetsenheterna eller i andra former som skolan själv väljer — innebär att lärare och elever avgör hur lång tid de vill ägna åt olika moment, i vilken ordning de skall ta upp olika frågor, med vilka metoder frågorna skall bearbetas och vilka läromedel man kan använda.

Men dessutom måste lärarna i planeringen tillsammans med eleverna ange vilka insikter i en fråga eller vilka färdigheter som man vill ha uppnått efter en viss tid. För elevernas motivation är det centralt att de har näraliggande, klara etappmål att sträva emot. De måste kunna uppleva att de lyckas, lär sig något och gör framsteg. Det är också viktigt att motivet för att lära sig en viss bestämd kunskap klagörs. Diffus orientering är förödande för motivationen. Eftersom planeringen görs gemensamt av lärare och elever, kan läraren ta hänsyn till elevernas olika förutsättningar. Vid planeringen måste man utgå från de centrala begreppen i målen och från kursplanernas huvudmoment. Först därefter bör valet av lämpliga läromedel — studiebesök, lärobok, tidningar, experiment — komma in.

Vid den konkreta planeringen i skolan skall man utgå från den tid som står till förfogande. Har man kommit överens om att en del av tiden i ett ämne skall anslås till temaarbeten, måste stoffmängden i övrigt anpassas därefter. Tillräcklig tid måste avsättas för praktisk

tillämpning, för att bearbeta aktuellt stoff och för ett undersökande arbetssätt. Att skaffa sig kunskaper genom att läsa är både nödvändigt och önskvärt, men skolarbetet får inte begränsas till enbart bokliga studier för att möjliggöra presentation av mer stoff. Utgångspunkten bör så långt möjligt vara iakttagelser och experiment.

Urvalsprinciper

Mängden av fakta är oändlig. Fonden av kunskaper — insikter i samband mellan olika fakta — är överväldigande och ökas genom forskningens framsteg för varje dag. De färdigheter vi behöver behärska är också av många slag och ställer stora krav på övning. Inom skolan måste därför göras ett strängt begränsat urval av lärostoff.

Ett sådant urval är redan gjort i de olika ämnenas och ämnesgruppernas mål. Huvudmomenten innebär ytterligare en begränsning genom att de anvisar väsentliga områden som belyser målen.

Men även inom ett huvudmoment måste lärare och elever göra ett urval av stoff. Följande principer bör vara till ledning.

- Lärare och elever måste söka komma överens om den kärna av kunskaper som är nödvändig för alla att känna till i dagens samhälle och som behövs för fortsatta studier. Arbetet bör inriktas på att alla elever säkert behärskar denna grundkurs. Därigenom får de en fond av fasta kunskaper som gör det lättare för dem att arbeta på egen hand inom tillvalskurser, teman och fria aktiviteter och senare i arbete och fortsatta studier.
- Läromedel innehåller därutöver också mängder av i övrigt önskvärda kunskaper för fördjupningsuppgifter i olika sammanhang. Dessa får inte förväxlas med de nödvändiga baskunskaperna.
- Tillfällen till övning av grundläggande färdigheter att tala, läsa, skriva och räkna skall ges eleverna i många ämnen. Träningen får inte ensidigt koncentreras till svenska och matematik. Sakprosa sysslar eleverna främst med i andra ämnen än svenska. Skriv- och räkneuppgifter hör hemma inom en grupp av ämnen. Att kunna uttrycka sig med hjälp av bild är på samma sätt en färdighet som berör många ämnen. Detsamma gäller de grundläggande studietekniska färdigheterna.

Att kommunikationsfärdigheterna ges en central plats innebär på intet sätt att de skall tränas isolerat och utanför motiverande sammanhang under lektionerna. Skrivträning bör självklart inte gälla stoff utan intresse för eleverna. Uttrycksförmåga är beroende av vetande. Eleverna lär sig använda ord samtidigt som de lär sig begrepp och ställer frågor. Språket utformas i ett samspel med andra människor. Barns arbete med bilder, med littera-

tur och drama, med konstnärliga uttrycksmedel över huvud taget främjar deras språkutveckling. Betoningen av färdigheter får således inte leda till en ensidig metodik med isolerade, formella övningar.

- Vardagskunskaper och vardagsfärdigheter skall spela en stor roll i skolan. Dit hör kunskaper som berör hushåll, familj, samlevnadsfrågor och teknik liksom exempelvis förmågan att kunna skriva maskin. Eleverna måste som konsumenter kunna kritiskt värdera de varor och budskap de utsätts för. Mer traditionellt stoff kan behöva vika för att skolan tillräckligt skall kunna anknyta till den verklighet, som dagligen omger eleverna.
- Eleverna bör inom ramen för olika ämnen få rikliga tillfällen att bearbeta etiska frågeställningar och konflikter. Exempel bör därvid ges på positiva insatser och möjligheter.
- Internationella förbindelser spelar en allt större roll. Det är nödvändigt att i skolan välja stoff som låter eleverna inse vårt samhälles internationella beroende och därmed vikten av internationella kontakter och internationellt samarbete. Samhällsorienterande ämnen, bild och musik spelar liksom litteraturläsning stor roll. Invandrarelever och deras föräldrar kan vara en stor tillgång för att förmedla kännedom om andra länders kultur. Det är skolans uppgift att fostra eleverna så att de känner solidaritet med andra länder, folkslag och kulturer. Det är också skolans uppgift att fostra eleverna att förstå och känna samhörighet med minoritetsgrupper inom vårt eget land. Skolan måste göra aktiva insatser för att eleverna skall förstå utvecklingsländernas problem och vårt beroende av dessa länder.

Saklighet och allsidighet

Urvalet och behandlingen av stoff i alla ämnen skall präglas av saklighet och allsidighet.

Genom att göra undervisningen saklig och allsidig uppfyller skolan på bästa sätt kravet på objektivitet. Därigenom fostras eleverna till att utveckla ett självständigt och kritiskt betraktelsesätt och en vilja till saklig bedömning. De stimuleras till ett personligt engagemang och ett fördjupat intresse.

Kravet på saklighet och allsidighet måste beaktas jämsides med andra krav som kan och bör ställas på både lärare, undervisning och läromedel. Ett pedagogiskt krav är exempelvis att tryckta läromedel skall vara skrivna på ett medryckande och livfullt sätt och stimulera till kritisk debatt. Ett annat krav, som alltid är aktuellt i forskning, undervisning och nyhetsförmedling, är att stoffet skall vara väsentligt och relevant.

Det är viktigt att skolan skiljer på innebörden i begreppen saklighet och allsidighet och på deras tillämpningsområden.

Saklighet innebär bl a följande:

Läraren skall undvika tendentiös framställning. Innebörden i mångtydiga och vaga begrepp skall klargöras. Läraren måste avhålla sig från att använda tendentiösa beskrivningar och att själv dra förhas-tade slutsatser. En beskrivning bryter mot denna norm om vissa saker utelämnas och andra framhävs och om framställningen därigenom ger eleverna en skev eller direkt felaktig bild av det som framställs. En färgad beskrivning tjänar "sändarens" intresse (t ex propaganda, indoktrinering, viss typ av reklam).

Allsidighet innebär bl a följande:

Stoffurvalet skall vara sådant att centrala problem för ämnet, arbetsområdet eller projektet lyfts fram. Undervisningen skall återspegla den dynamik som utmärker olika skeenden. Det är således inte till fyllest att undervisningen tar upp yttre förhållanden och formella ting och tekniker. Den måste dessutom sträva efter att nå "insidan" i varje skeende. Det kan ske bl a genom att skolan låter representanter för samfund, partier, organisationer, författare, konstnärer osv själva presentera sina åskådningar och uppfattningar.

Skiljaktiga uppfattningar liksom problem och svårigheter skall öppet redovisas och bearbetas. Värderingar får förekomma. Samhällsfrågor är t ex aldrig värderingsfria. Men det skall alltid klart framgå vem det är som står för dem. Så har t ex läraren rätt att uttrycka egna värderingar om det klart framgår att de är personliga. Eleverna får inte vilseledas genom uttryck som "man", "torde", "anses ofta", osv.

Också våra gemensamma, grundläggande värderingar måste diskuteras. Konflikter mellan mål och verklighet skall belysas med material av olika slag och frågeställningar kring detta skall bearbetas.

Det är en viktig uppgift för läraren att klargöra för eleverna vad som är kontroversiellt resp okontroversiellt i sakfrågor liksom i värderings- och normfrågor och redovisa de argument som kan finnas för att inta en viss ståndpunkt.

Inom alla ämnen i skolan måste lärare och elever göra klart för sig vad som är värderingsfrågor i den meningen att man bara kan besvara dem genom att inta en värderande ståndpunkt.

Den som skall ta ställning till värderingsfrågor behöver goda kunskaper. Genom tillämpningsövningar bör skolan hjälpa ele-

verna att inse detta. Kravet på saklighet och allsidighet innebär att eleverna även får veta och får insikt i hur man rationellt argumenterar för olika värdeståndpunkter. Det gör man, när man använder argument som hör till saken och är hållbara. Målet bör vara att eleverna blir motiverade att självständigt ta ställning med respekt för fakta och med öppenhet för sakliga argument.

Personligt ställningstagande är elevens eget ansvar. Skolans ansvar är att det underlag som detta ställningstagande grundas på skall vara sakligt och opartiskt.

I skolan skall människor med personligt engagemang kunna stimulera barn och ungdomar till personligt ställningstagande. Företrädare för olika föreningar och trossamfund kan medverka i skolans arbete. Kravet på saklighet och allsidighet gäller då det samlade utbudet, för vilket skolstyrelse och skolledning har ansvaret (se s 26).

Skolan är alltid skyldig att klargöra och hålla fast vid de grundläggande demokratiska värderingar som skolan skall söka förmå alla barn och ungdomar att omfatta (se s 17). Skolan skall ta klart avstånd från allt som strider mot dessa värderingar.

Konflikter och konfliktlösningar

Saklighet och allsidighet fordrar att samhället inte framställs som konfliktlöst och harmoniskt. I stället är det viktigt att barn får klart för sig sambandet mellan å ena sidan mänskliga, sociala och nationella konflikter och å andra sidan aggression, våld och krig. Skolan måste göra eleverna medvetna om att människor lever under olika ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden och att motsättningar därigenom kan uppkomma mellan olika grupper.

Diskussion om konflikter och konfliktlösningar skall utgöra ett naturligt inslag i många sammanhang i skolans undervisning. Detta gäller inte enbart när skolan tar upp frågor om totalförsvar och fred, om lag och rätt och när man behandlar livsåskådningsfrågor. Det är aktuellt i alla ämnen, i klassråd och i andra sammanhang, när man diskuterar och bearbetar relationer mellan människor och de regelsystem människor tillsammans skapar.

Det fria studievalet

Omfattning

För att kunna skapa och vidmakthålla motivation är det nödvändigt att skolan i betydande utsträckning går elevernas intressen till mötes liksom att skolan stimulerar eleverna att utveckla olika intressen. Den enskilda skolan och arbetet i den enskilda klassen måste därför så långt möjligt kunna anpassas efter de intressen som eleverna har eller som lärarna förmår ge dem. Det är därför från denna synpunkt

viktigt att det finns betydande möjligheter inom skolan att lokalt utforma program och kurser.

Detta kan ske i fördjupningsstudier på alla stadier, individuellt eller i grupp. Men inom skolan finns dessutom en betydande sektor avsedd enbart för elevernas fria studieval.

På både *låg- och mellanstadierna* kan lärarna och eleverna komma överens om att avsätta tid för temaarbeten. På *mellanstadiet* skall dessutom förekomma tid motsvarande två stadiesveckotimmar¹ för fria aktiviteter.

På *högstadiet* skall fria aktiviteter omfatta tid motsvarande fem stadiesveckotimmar. Temastudier är på *högstadiet* obligatoriska och skall som riktvärde omfatta tolv stadiesveckotimmar. Dessutom finns på *högstadiet* elva stadiesveckotimmar avsatta för tillval.

Tillval

På förslag av rektor beslutar skolstyrelsen i varje kommun vilka kurser som skall kunna väljas inom tillvalsblocket. Rektor skall avge sitt förslag efter **samråd** med personal, föräldrar och elever. Arbetet inom dessa kurser skall präglas av samma målmedvetenhet som skolans övriga verksamhet.

Treåriga kurser i tyska och franska skall alltid erbjudas. Kurserna skall anordnas om antalet elever, som väljer respektive språk, är lägst fem. För övriga kurser finns ingen gräns för lägsta elevantal. Tillgängliga resurser måste här som inom andra områden avgöra hur stort utbud av kurser som är möjligt.

Kursernas längd kan variera från en termin till tre år. Inom det erbjudna utbudet av kurser har föräldrar och elever fritt val. Inför varje nytt läsår skall finnas möjlighet till omval. Den elev som väljer terminskurser måste således välja för både höst- och vårtermin samtidigt, såvida skolans behov av planering fordrar detta.

Även språkkursernas längd kan variera. Utöver de treåriga kurserna i tyska och franska kan man således erbjuda kurser i dessa — eller andra språk — som också är kortare än tre år.

Vad som skall studeras i de olika tillvalskurserna skall anges i en kursplan. För den lokala skolenheten avger rektor förslag till kursplan efter samråd med berörda lärare och elever. Kursplanen kan ha utarbetats på den lokala skolan, av skolstyrelsen eller av länskolnämnden. SÖ har som hjälp för det lokala arbetet tagit fram modeller för vissa kursplaner.

Länsskolnämnden fastställer kursplan, som är utarbetad av rektor eller skolstyrelse.

¹ Med stadiesveckotimme menas summan av de veckotimmar som kan förekomma i ett stadiums tre årskurser.

Kurserna — med undantag av kurser i språk — skall utgöra en fördjupning av eller intresseprofilering inom några moment i två eller flera ämnen. De kan ges en starkt praktisk anknytning genom att bygga på moment ur exempelvis slöjd, teknik och hemkunskap. De kan belysa miljövårdsfrågor (teknik, biologi, geografi, samhällskunskap), eller friskvård (hemkunskap, idrott, biologi, kemi). Maskinskrivning kan ingå i kombination med andra tekniskt-praktiska vardagsfärdigheter. Bostads- och miljökunskap (hemkunskap, historia, teknik, slöjd) fritt skapande (svenska, bild, musik) är exempel på andra möjliga kombinationer.

Kurserna skall vara så inriktade att de inte kan förutses få en mycket sned könsfördelning. Skulle detta ändå bli fallet och utökad information inte ger resultat skall kursplanen omarbetas. Kurserna får inte heller utformas så att de utgör parallell- eller överkurser till de obligatoriska ämnena, exempelvis matematik, vilket snabbt skulle kunna leda till en nivågruppering på de vanliga lektionerna i ämnet.

Tema

Temastudier är fördjupningsuppgifter som lärare och elever väljer att utföra inom de obligatoriska ämnenas ram. Tid skall stå till förfogande för detta. På högstadiet gäller tolv stadieveckotimmar som ett riktvärde.

Arbetsenhetskonferensen skall föreslå hur tiden för temastudier bör läggas ut på skilda ämnen eller ämnesgrupper. Förslagen bör avges i så god tid att skolledningen kan utgå från dem vid schemalaggingen. Om man redan på våren före det aktuella läsåret beslutar, hur tiden för temastudier skall disponeras, bör schemalaggingen kunna anpassas efter temaplaneringen. Det bör då utan större svårighet vara möjligt att ägna långa, sammanhängande pass åt temastudierna. Om man under tiden för temastudier periodläser och koncentrerar arbetet till vissa veckor under läsåret får eleverna ytterligare möjligheter att ägna sig åt mer omfattande arbetsuppgifter.

Vanan att arbeta med sådana större uppgifter bör successivt byggas upp hos eleverna under skolåren.

Innehållet i ett tema skall hålla sig inom ramen för huvudmomenten i det eller de berörda ämnena. Men arbetet skall syfta till fördjupning inom ett begränsat område, ge eleverna möjlighet att tillämpa också tidskrävande arbetsmetoder och planera och ta ansvar för en större arbetsuppgift.

Det tematiska arbetet kan vara gemensamt för flera årskurser, för en arbetsenhet, för en klass eller bestå av olika studier utförda av skilda elevgrupper. Antalet samtidigt studerade teman i en arbetsenhet eller klass blir beroende av hur många skilda arbeten som ett ar-

betslag eller en lärare anser sig kunna handleda samtidigt.

Om elever och lärare så önskar kan arbetet ha en ämnesövergripande uppläggning. Det är betydelsefullt att man genom fortbildning och lokal planering underlättar för de lärare och elever som väljer en sådan samlad undervisning.

Flera olika teman bör behandlas under ett läsår. Inget hindrar att eleverna väljer att fortsätta arbetet med temauppgifter under den icke timplanebundna delen av skoldagen. Tvärtom är det angeläget att knyta ihop temastudier och fria aktiviteter och därmed också befrämja ett samarbete mellan lärare och ledare från föreningar eller organisationer.

Fria aktiviteter

Skolstyrelsen ansvarar för de fria aktiviteterna under skoldagen. För dessa avsätts på mellanstadiet tid som motsvarar två stadieweckotimmar, på högstadiet tid motsvarande fem stadieweckotimmar. Om kommunen infört samlad skoldag avsätts för fria aktiviteter dessutom övrig icke timplanebunden tid under skoldagen.

Skoldagens utformning och de fria aktiviteterna har behandlats på s 20 ff.

Studie- och yrkesorientering

Syfte

Studie- och yrkesorientering (syo) är det sammanfattande begreppet för inslag i undervisningen som särskilt syftar till att ge eleverna förberedelse för framtida yrkesval och kunskaper om arbetslivet. Syo är en del av skolans undervisningsprogram. I skolans arbetsplan (se s 58) skall finnas en planering av hur orienteringen skall genomföras i skolans ämnen och dess övriga verksamhet. Syons målsättning kan uppnås först när syostoffet blir ett naturligt inslag i alla ämnen och därmed allas gemensamma ansvar. Skolan bör också ta till vara de kunskaper om arbetslivet som finns hos elevernas föräldrar.

De för skolan gemensamma målen och riktlinjerna för arbetssätt och arbetsformer gäller också för syo. Syo kan därför inte inskränkas till information som ges vid vissa valtillfällen. Attityder och föreställningar formas under en lång utvecklingsprocess, och skolan påverkar eleverna redan från första årskursen. Självkänedom, intressen, värderingar av olika arbeten och roller, föreställningar om utbildningsväsendet och arbetsmarknaden, kunskaper om hur man kan skaffa och utvärdera informationer och om hur man klagör för sig valalternativ och motivet för olika val har avgörande betydelse, när eleven tar ställning till studieväg eller arbete.

Skolan skall verka för jämställdhet mellan kvinnor och män. Skolledningen har ett speciellt ansvar för att material om könsrolls-

frågor tillförs skolan och för att läroplanens syfte i detta avseende förverkligas. Skolan bör på olika sätt stimulera eleverna att välja yrke och vuxenroll oberoende av traditionella könsrolls-föreställningar och den bild av könsrollerna som massmedia ofta förser oss med. Skolan bör därvid också uppmärksamma de faktiska skillnader i löne- och arbetsvillkor som ännu bidrar till att konservera könsbundna val.

Skolan skall utveckla elevernas förmåga att pröva kritiskt och självständigt och motstå tendentiös påverkan. Detta mål bör ständigt aktualiseras i syo, inte minst i syo som riktar sig till klasser eller grupper och i praktisk arbetslivsorientering. Den kritiska inställningen innebär bl a att eleverna lär sig ifrågasätta det teoretiska underlaget för och urvalet av fakta i informationen. De måste t ex bli medvetna om osäkerheten i prognoser och kritiska mot kategoriska uttalanden om utvecklingen på arbetsmarknaden. Skolan bör alltid redovisa källan för informationen och diskutera, hur syftet medvetet eller omedvetet färgar urvalet eller framställningen. Den kritiskt analyserande inställningen innebär också att eleverna i samband med studiebesök, hemuppgifter och praktisk arbetslivsorientering ställer frågor och skaffar fram fakta, som belyser sociala relationer på arbetsplatser, värderingar bland olika grupper, problem såsom målsättning för verksamheten, lönerelationer, yrkens status, förhållandet överordnad—underordnad, könsroller etc och sedan diskuterar dessa frågor och relaterar dem till det egna yrkesvalet.

Skolan har ett speciellt ansvar för dem som av fysiska, psykiska och andra skäl har svårigheter i skolarbetet. Skolans personal måste därför ägna speciell omsorg åt dem också i syo-arbetet. Även invandrarbarn liksom deras föräldrar har ofta särskilt behov av syo.

Arbetsätt

Syo skall i princip bedrivas i samma arbetsformer och med samma arbetsätt som skolans övriga verksamhet. Den måste anknyta till elevernas verklighetsuppfattning och successivt vidga deras perspektiv. Den måste utnyttja ett undersökande arbetsätt och sträva efter elevaktivitet och individualisering. Den kan utgöra inslag i klass- eller gruppundervisning och i individuellt arbete och ge underlag för uppgifter i temastudier och temadagar.

En viktig roll spelar elevens samtal med lärarna och syo-funktionären kring intressen och framtidsplaner. Genom lärostoffet i många olika ämnen, genom insatser av dem som arbetar ute i samhället — fackliga företrädare och representanter för näringslivet, den offentliga sektorn och föräldrar — genom studiebesök och praktisk arbetslivsorientering skall eleverna under skolåren få en alltmer omfattande insikt i studie- och yrkesliv. Samtalen kan på detta sätt bidra till att den enskilde eleven efterfrågar utbildning och upplever den som väsentlig.

Skolan bör uppmuntra individens egen aktivitet, självanalys och bedömning av valalternativ. Därigenom ökar elevens möjlighet att klara valsituationer och att ändra utbildnings- och yrkesvalet, t ex när studie- och yrkesplanerna på grund av yttre omständigheter eller ändrad intresseinriktning måste modifieras. Den som ger den enskilda studie- och yrkesvägledningen bör dock inte förhålla sig passiv. Om lärare och syofunktionärer bara fungerar som förmedlare av information som efterfrågas, blir syo inte någon stark motvikt mot inflytande från hemmiljö, kamrater, massmedier etc. Syo bör motverka att yrkesvalet begränsas av t ex social bakgrund, kön eller elevens bristande motivation att analysera sin situation, även om detta leder till ifrågasättande av ett beslut som eleven fattat och gör valet svårare, eftersom alternativen ökar.

Syo har en informeraande och klarläggande roll. Men detta får således inte hindra lärare och syofunktionärer att ge elever och föräldrar råd. Rådgivning är en naturlig del av ett förtroendefullt samarbete mellan hem och skola. Lika naturligt bör det vara att skolan aldrig försöker påtrycka elever och föräldrar sin uppfattning.

Det enskilda studie- och yrkesvägledningssamtalet är frivilligt för eleverna och givetvis också för föräldrarna. Men skolan bör sträva efter att nå så många som möjligt, inte enbart med tryckt material utan också genom uppsökande verksamhet.

Syo fordrar liksom övriga moment i skolans undervisning också tillgång till tryckt material. Eleverna skall därför i skolans boksamlingar kunna finna vad de behöver i fråga om allmän och speciell information.

Skolledningen har ansvaret för att syo planeras och utvärderas som en del av skolans arbetsplan. Om särskild planeringskonferens föreskrivs i skolförordningen.

Kontakt och samverkan

Skolans lärare skall i skilda ämnen låta eleverna söka kunskaper och träna färdigheter av betydelse i sammanhanget. Det är exempelvis ett naturligt moment i språkundervisningen att göra eleverna uppmärksamma på betydelsen av språkkunskaper i olika yrken och studier och diskutera de olika yrken i vilka språkkunskaperna är nödvändiga för själva yrket. På samma naturliga sätt kan andra ämnen bidra till en allsidig orientering. Genom den praktiska arbetslivsorienteringen (se s 30 ff) sker en omfattande samverkan med yrkeslivet utanför skolan. Denna medverkan från företag, myndigheter och organisationer m m är ett väsentligt inslag i studie- och yrkesorienteringen.

Skolläkare, skolsköterska, skolkurator och skolpsykolog har särskild kännedom om elevens förutsättningar och behov. Syofunktionärens insatser är betydelsefulla för enskilda samtal, allmän infor-

mation, kontaktarbete med mottagande skolor och med arbetsmarknadsmyndigheter. Men syofunktionärerna bör också tillsammans med lärare diskutera och planera syons roll i skolans arbete. De kan därvid bidra med uppslag till undersökningar, temastudier, individuella uppgifter, utställningar och studiebesök.

Vidare studier och betyg

Grundskolan skall orientera elever om vidare studiemöjligheter, om innehåll och utformning av olika linjer och specialkurser inom gymnasieskolan, om olika former av vuxenutbildning, företagsutbildning och annan verksamhet. Genom tryckt material och annan allmän information, genom att personal och elever från andra utbildningar besöker grundskolan och genom studiebesök vid dessa skolor ökar elevernas möjligheter att träffa ett realistiskt och väl avvägt val med hänsyn till sina intressen och anlag. Skolan skall ge eleverna en allsidig bild av studierna på olika utbildningsvägar för att motverka att eleverna genom felval råkar ut för studiemisslyckanden och för att underlätta återkommande utbildning.

I vissa fall kommer antalet platser i den sökta utbildningen att vara otillräckligt i förhållande till antalet sökande. Intagningsnämnden måste då göra ett urval bland de sökande. Som central urvalsgrund måste betyg användas. Övriga urvalsgrunder är arbetslivserfarenhet, förutbildning, rangordning av val, upprepad ansökan samt konststillhörighet. Betyg skall därför sättas av skolans lärare i årskurserna 8 och 9, såväl höst- som vårtermin. Vårterminsbetyget avser hela läsåret och inbegriper även vad som behandlats under höstterminen. Betyg skall sättas i de ämnen eller ämnesgrupper som upptas på högstadiets timplan samt i tillvalskurser i årskurserna 8 och 9. Betygen skall ges i femgradig skala, där medelbetyget är tre. Någon given procentsats för de olika betygsgraderna skall inte finnas. Normalt skall dock antalet fyror och tvåor i en klass vara fler än antalet femmor respektive ettor.

Medelbetyget tre gäller för samtliga elever i landet. För den enskilda klassen kommer däremot medelbetygen att kunna avvika från riksgenomsnittet. Standardprov ställs till skolornas förfogande som riktninggivare för betyget tre i svenska, matematik och engelska. I tillvalskurser, som är lokalt utformade, kan jämförelsemöjligheterna bli begränsade.

I övervägande antalet fall behöver urval inte ske utan eleverna kan komma in på sina förstahandsval. För elevernas studievägledning är det emellertid nödvändigt att de skriftliga betygen kompletteras med att lärarna under hela skoltiden muntligt, i samtal med elev och föräldrar, redogör för hur de bedömer elevens utveckling. Elevens prestationer jämförs då med vad han eller hon tidigare gjort och med hans eller hennes egna förutsättningar. Eleven jämförs alltså inte med andra elever.

Betyget utgör en bedömning av vad eleven vid betygsättningstillfället presterat. I betyget vägs samman prestationerna i olika delar av ett ämne eller en ämnesgrupp. Därvid bör kursplanernas accentuering av de olika momenten och deras omfattning vara vägledande. Brister på ett mindre viktigt område bör inte få sänka betyget i samma utsträckning, som om det gällt ett mera väsentligt. Betyg i vissa ämnen, där skriftliga prov ges, får inte göras beroende enbart av dessa prov. Samtliga prestationer skall inräknas, och läraren måste undvika att övervärdera sådana resultat som lättare än andra låter sig bedömas. Betygen skall också grunda sig på iakttagelser och anteckningar under hela högstadiet och inte enbart på intryck vid periodens slut. Även under läsår då betyg inte ges skall lärare föra anteckningar om elevernas arbete som underlag för samtal med elev och föräldrar.

Skolans uppföljningsansvar

Skolans ansvar för eleverna upphör inte då de lämnar den obligatoriska skolan. Skolstyrelsen skall bedriva uppföljande studie- och yrkesorientering för att stödja ungdomar, som inte har fyllt 18 år och som varken studerar eller har arbete. Studie- och yrkesorienteringen skall bedrivas i syfte att ge dessa ungdomar möjlighet till arbete, praktik eller utbildning.

Skolstyrelsens övergripande uppföljningsansvar består till dess ungdomarna är 18 år. Skulle de dessförinnan sluta en anställning, är således skolstyrelsen skyldig att åter bedriva uppföljande studie- och yrkesorientering från den tidpunkt, då anställningen har upphört.

De lokala planeringsråden (SSA-råden) skall biträda skolstyrelserna i frågor om utbildningens anknytning till arbetslivet. Planeringsråden skall bl a planera och följa den uppsökande studie- och yrkesorienteringen.

METODER

Lärostoffets gruppering

Innehållet är i skolans kursplaner grupperat på ämnen. Inom orienteringsämnena är det ordnat i två block, samhällsorienterande ämnen och naturorienterande ämnen. Varje ämne eller ämnesblock har en bestämd tid tillmätt i skolans timplan för att garantera att stoff av olika slag blir beaktat i lika mån i alla svenska skolor.

Ämnesgränserna skall emellertid inte styra hur undervisningen läggs upp och planeras. Undervisningsfrågor behandlas av klassrådet eller i ämnesvisa konferenser. Därefter beslutar arbetsenhetskonferensen om övergripande planering och uppläggning. Lärare och elever kan välja mellan olika sätt att disponera stoffet, där varje sätt har sina speciella för- och nackdelar.

Vid en utpräglad ämnesundervisning är ämnets område klart avgränsat inom den ram som huvudmomenten anger. Det har en egen systematik. Olika moment sammanhänger med och bygger på föregående. Detta kan ge reda och stadga åt undervisningen. Stoffet blir nära knutet till lärarnas utbildning, vilket underlättar en konkret och sakriktig behandling. Exempen kan bli mer levande och engagerande. Det är lättare för läraren att fänga intressen och stimulera till en fördjupning i teman eller en vidareutveckling i fria aktiviteter, om han eller hon grundligt behärskar stoff och litteratur. Inom ämnena kan traditionell systematik ibland ersättas med arbetsområden som är överblickbara för eleverna.

Samtidigt finns det betydande nackdelar. Alla människor — och i all synnerhet barn — upplever inte verkligheten systematiserad inom olika traditionella ämnesgränser. De frågor vi ställer inför verkligheten, om t ex vår bostad, vår miljö, vår skola, vårt samliv med andra, berör flera traditionella ämnen. Situationen i aktuella

konfliktområden ute i världen måste vi ofta förstå bl a utifrån vad historia, samhällskunskap, geografi och religionskunskap lär oss.

Internationella studier har framhävt betydelsen av att naturvetenskap och teknik behandlas som en enhet vid undervisningen. Denna enhet måste framstå tydlig för eleverna både i början och vid slutet av ett avsnitt. Teori och tillämpning måste också vara intimt förbundna. En undervisning, där detta samband inte ständigt framgår, förfelar sitt syfte. Undervisningen måste vara en förberedelse för eleverna att spela en kritisk och aktiv roll i samhälls- och arbetsmiljö. Naturvetenskaplig-teknisk undervisning kan därför inte heller isoleras från samhällsvetenskaperna. Inte minst illustrerar energi- och miljöfrågorna detta.

Miljöfrågor och konsumentfrågor kan också med fördel belysas i ämnesövergripande arbetsområden som omfattar slöjd, hemkunskap och teknik. Sådana arbetsområden lämpar sig också utmärkt för att utveckla arbetssätt där teori och praktik varvas och där elevernas insatser kan inriktas på direkt produktiva uppgifter inom den egna skolmiljön. Jämställdhetsfrågor, samlevnadsfrågor och etiska problem bör belysas i samverkan mellan flera ämnen.

De fördelar som finns med samlade arbetsområden måste lärare och elever tillsammans väga mot nackdelar i form av organisatoriska svårigheter. Ibland måste man då välja mellan olika helhetsperspektiv. Ämnesbunden undervisning utesluter på intet sätt att stoffet grupperas i enheter som är omedelbart gripbara för eleverna, exempelvis historiska utvecklingslinjer, hembygdens historia, motiv i litteraturen, djuren i vår omvärld.

Arbetsformer och arbetssätt

Arbetsenheter

Inom rektorsområdet skall skolan vara indelad i arbetsenheter. Inom arbetsenheten är eleverna fördelade på klasser och under det dagliga arbetet också på grupper av olika storlek.

Arbetsenheten behöver inte bestå av klasser ur samma årskurs. Man kan exempelvis bilda en enhet av elever från årskurserna 1, 2 och 3. Arbetsenheten kan också bestå av klasser från olika stadier. Ofta kan en sådan organisation ha stora fördelar. Äldre elever kan hjälpa yngre.

Arbetsenheter får inte bli enbart en administrativ indelning. Målet är att de skall kunna utvecklas till en liten skola inom den större skolans ram. De skall främja ett intimt samarbete mellan personal och elever.

Väsentliga mål i skolans arbete uppnås lättare om inom rektors-

områdena vissa uppgifter decentraliseras till arbetsenheterna. Exempel på sådana uppgifter är följande:

- Arbetsenheterna har en viktig roll i den pedagogiska planeringen. De bör planlägga den grundläggande färdighetsträningen, speciallärares insatser, utläggningen av teman m m.
- Arbetsenheten är en naturlig ram för att diskutera och planera stödet till elever med svårigheter. Endast om man inte kan lösa en fråga inom arbetsenheten, t ex genom att samråda med föräldrar, tillämpa annan metodik, arbeta med annat stoff, arbeta i mindre grupp eller med individuella uppgifter etc, behöver problemet föras upp till skolans elevvårdskonferens.
- I många fall är arbetsenheten den naturliga enheten för att komma överens om elevernas egna ansvarsområden och egna insatser i miljön liksom för att planera fria aktiviteter. Den är ofta en lämplig enhet för information till och diskussion med föräldrar i olika frågor.

Samrådet om den pedagogiska planeringen och om verksamheten under läsåret eller terminen bör resultera i en arbetsplan för arbetsenheten. Skyldigheten att planera undervisning och elevvårdsarbete inom arbetsenheten regleras i skolförordningen. Arbetsplanen skall uttrycka ett program och formulera mål och ambitioner på ett sådant sätt att man vid läsårets/terminens slut har möjlighet att värdera verksamheten och komma överens om eventuellt ändrade arbetssätt eller ambitioner inför en kommande verksamhetsperiod. Skolan skall på detta sätt söka sig fram genom samarbete och samråd mellan elever, personal och skolledning.

Att skolan är organiserad i arbetsenheter gör det lättare för lärare att samarbeta i arbetslag. Ett sådant samarbete mellan de vuxna i skolan är ett viktigt föredöme i praktisk demokrati för eleverna. Det är väsentligt för en konsekvent och målmedveten färdighetsträning i olika ämnen. Det är också avgörande för att man inom arbetsenhetens ram skall kunna ge stöd åt elever med svårigheter av skilda slag och för att den specialpedagogiska metodik, som speciallärarna är utbildade i, skall få så stor genomslagskraft som möjligt. Det är betydelsefullt för att kunna individualisera arbetssätt med skilda elevgrupper och för att kunna genomföra temauppgifter eller samlade arbetsområden. Samarbete i arbetslag ger också möjlighet till stöd och hjälp mellan lärare.

Ett gott samarbete mellan lärare och elever är avgörande för ett framgångsrikt arbete. Framför allt kommer samverkan till uttryck genom att man i det dagliga arbetet gemensamt planerar kurserna

och söker komma överens om de konkreta mål man vill uppnå under en serie lektioner.

Samråd

Huvudsakligen sker samråd och samverkan i skolan i informella former. Men skolan behöver också vissa fastare samråds- och beslutsformer. I 3 kap skolförordningen finns föreskrifter om obligatoriska konferenser och klassråd i skolan.

I huvudsak ankommer det dock på varje rektorsområde att självt avgöra konferensplaneringen. Avsikten med den fria konferensplaneringen i skolorna är densamma som med den fria resursanvändningen, nämligen att man lokalt skall kunna besluta om verksamheten och utforma den realistiskt. Skolans arbetsplan (se s 60 ff) bör ta upp denna fråga. Den pedagogiska planeringen kan göras konkret i samarbete med en bestämd elevgrupp — i arbetsenhet eller klass. I några fall kan man önska ta upp frågor som är gemensamma för ett ämne i flera arbetsenheter, på ett helt stadium eller i hela rektorsområdet, t ex frågor om tryckta läromedel. Konferensernas sammansättning måste då från fall till fall avpassas efter detta. I andra fall kan uppgiften gälla planeringen av tillvalsämnen eller fritidsverksamhet tillsammans med föreningar och föräldrar eller avse utformningen av friluftsdagar, gemensamma samlingar eller kulturinsatser i skolan, vilket fordrar konferenser av annat slag.

I den pedagogiska planering till vilken rektor, eller den han/hon utser, kallar skall representanter för eleverna delta i samma antal som personalen, på högstadiet med rätt för eleverna att även delta i besluten. Kan planeringen ske i ett klassråd, där alla elever — inte enbart representanter — deltar är detta att föredra. Det är väsentligt att diskussionen kan utgå från alternativ, som lärarna presenterar.

Om elevernas medverkan måste ske genom representanter, måste skolan se till att representanterna har möjlighet att i förväg diskutera med klasskamraterna. De skall sedan ha möjlighet att redovisa för sina kamrater vad man kommit fram till.

Elevernas ansvar

Ett av skolans mål är att ge barn och ungdom en demokratisk fostran. Eleverna skall bli tillsammans med kamrater kunna fördela arbetsuppgifter, organisera redovisningar och utställningar, ta ansvar för yngre kamrater som behöver hjälp och ta del i arbetet på en god skolmiljö. Eleverna behöver öva sig i att argumentera rationellt och att bedöma tvärsäkra påståenden och kritiskt granska förenklade lösningar på komplicerade frågor. De måste vänja sig vid att lyssna på andras argument och förslag, även om dessa är mycket olika deras egna. De bör uppmuntras till en reflekterande inställning genom att själva praktisera den.

Eleverna skall aktivt medverka i att utforma skolans arbetsmiljö.

Kollektiva arbetsuppgifter för olika elevgrupper är ägnade att bryta främlingskap, motverka tendenser till mobbning och skadegörelse och ge elever ökat självförtroende. Verksamheter, som kräver samarbete och ansvarstagande, bidrar på ett avgörande sätt till att åskådliggöra betydelsen av demokratiskt beslutade överenskommelser och regler.

Elevernas medverkan i skolans inre arbete kompletterar också deras arbetslivsorientering. Genom att t ex arbeta inom skolbiblioteket, medverka vid utformningen av närmiljön, leda grupper inom fria aktiviteter, arrangera utställningar, delta i skolans interna information genom elevtidningar och hjälpa yngre kamrater kan de få givande inblickar i hur en arbetsplats fungerar. I skolor, exempelvis i glesbygdsområden, som annars kan ha svårt att ordna en omfattande arbetslivsorientering utanför skolmiljön, kan även sådant internt arbete, som arbetsenheten organiserar, ingå i de veckor som avsätts för skolans arbetslivsorientering.

Elevföreningar i skolan ger eleverna tillfälle att samlas kring gemensamma intressen. Eleverna får därigenom vana att fungera i olika sammanhang inom ett ordnat föreningsliv och blir inställda på att lojalt följa de beslut som fattas i demokratisk ordning men också att i demokratiska former verka för ändring av vad de ogillar. Eleverna bör uppmuntras att i klassråd, elevråd och i elevorganisationer fördela förtroendeposter jämnt på flickor och pojkar.

Elevföreningarna kan vara av olika slag. De yngre eleverna samlas i hobbyklubbar och klassföreningar, de äldre kan utveckla en föreningsverksamhet som omspannar ett rikt register, t ex idrott, musik, läsning, dramatik, foto och olika idéinriktade frågor, såsom nykterhetsfrågor samt religiösa och politiska frågor. Inte sällan har dessa föreningar från tid till annan en ganska ojämn verksamhet. Skolan kan emellertid stödja och aktivera föreningsarbetet genom att låta föreningarna medverka i olika sammanhang — t ex med program vid gemensamma samlingar, artiklar för en skoltidning, en utställning etc — genom att ge ekonomiskt stöd, genom att låta enskilda föreningsmedlemmar få olika uppdrag och genom att, om så är möjligt, särskilt intresserade lärare blir medlemmar i föreningen. I stor utsträckning bör föreningar kunna ta initiativ till fria aktiviteter inom sitt område.

Produktionen av skoltidningar lär eleverna mycket om samverkan. Ibland är dessa tidningar av relativt anspråkslöst slag och närmast ett uttryck för verksamhetslusten hos en enskild elev eller i en viss kamratkrets eller är resultatet av arbetsuppgifter inom något ämne. I andra fall rör det sig om tidningar som redigeras av en klass eller en elevförening. Ibland utgör tidningen ett för skolan som helhet representativt organ.

Arbetet med enkla, duplicerade tidningar eller mer genomarbetade, tryckta publikationer ger värdefulla erfarenheter, som skolan bör intressera sig för och stödja, bl a genom att ge de råd och den medverkan eleverna önskar få. Ingår klassföreståndare eller annan lärare i redaktionen kan de därigenom få en naturlig kontakt med eleverna utanför klassrummet. Dessutom kan skoltidningen många gånger stimulera elevernas förmåga att argumentera rationellt och klart i både tal och skrift i det vanliga skolarbetet.

Någon förhandsgranskning av skoltidningar får inte förekomma. Principen om det tryckta ordets frihet gäller också för skolan, oavsett det utförande tidningen erhåller.

Däremot har skolan ingen anledning att med utrustning och material stödja tidningar, som uppenbart arbetar mot skolans mål.

Arbetsformer

Elever och lärare kan komma överens om att organisera arbetet på olika sätt. Skilda arbetsformer har för- och nackdelar, de lämpar sig olika väl beroende på stoff, syfte eller arbetsmaterial. Vid den gemensamma planeringen är det en huvuduppgift för lärarna att ta initiativ till att arbetsformerna prövas och utvärderas, genom enkäter och gruppdiskussioner. Eleverna kan arbeta med gemensamma uppgifter i klassen eller i mindre grupper, i par eller helt individuellt. Läraren kan vända sig till hela klassen, handleda gruppvis eller individuellt. En variation efter stoffets art bör eftersträvas. Om lärarna samarbetar i arbetslag kan olika arbetsformer lätt växla inom ett arbetsområde.

Många elever måste ha betydligt mer hjälp än andra. Det kan framför allt gälla, när de söker lära in grundläggande färdigheter och när de arbetar för att tillägna sig en nödvändig kärna av kunskaper. Men det kan också gälla elever, som har ett starkare behov av känslomässigt stöd och uppmuntran. För att de skall kunna få hjälp på bästa sätt kan det då vara nödvändigt att samla dem i mindre grupper. Detta innebär en fördel för dem men också en risk. Om en sådan gruppering blir bestående under längre tid kan den påverka elevernas självuppfattning. En gruppering av detta slag leder också lätt till att anspråksnivån anpassas nedåt, vilket medför att eleverna, trots att syftet varit det motsatta, får sämre kunskaper än i blandade grupper.

Skolan måste därför undvika att sådana grupperingar blir bestående under längre tid och blir identiska i mer än ett ämne. Som en absolut längsta tidsgräns gäller en termin. Skulle eleven, trots extra stöd under så lång tid, fortfarande ha avsevärda studiesvårigheter måste skolan samråda med elev och föräldrar om grupperingen. Elevvårdskonferensen beslutar i sådana fall om eleven skall få arbeta längre tid i särskild undervisningsgrupp i ett eller flera ämnen.

Till de arbetsformer, som skolan skall besluta om lokalt, hör också lektionernas längd. I timplanen anges omfattningen av kursen i stadiveckotimmar om 40 minuter. Detta avgör emellertid på inget sätt lektionens längd. Det naturliga bör här vara att lärare och elever prövar sig fram och väljer den längd på arbetspassen, som lämpar sig för olika ämnen och som är schematekniskt möjlig. Det ankommer på rektor att besluta om schemats utformning.

De normala arbetsformerna i skolan kan brytas för verksamheter av skilda slag. I det följande anges några sådana inslag i skolarbetet.

För att ge alla möjlighet att delta i utvärdering av det gångna läsårets verksamhet, av hur man lyckats uppnå målen i skolans och arbetsenheternas arbetsplaner, kan rektor inställa undervisningen för att lärare och elever gemensamt skall kunna delta i utvärderingsdagar.

Temaarbeten eller redovisning av olika uppgifter kan ibland koncentreras till hela dagar. Genom gemensamma samlingar kan alla få ta del av teaterföreställningar, konserter, filmföreläsningar, diskussioner och information.

Under ett visst antal dagar av läsåret (4—8 dagar) skall skolarbetet ske i form av friluftsverksamhet. Syftet med friluftsverksamheten är att genom aktiv rekreation ge eleverna omväxling i det dagliga arbetet och att ge möjlighet till vistelse ute i naturen. Eleverna bör genom denna verksamhet lära sig inse värdet av friluftsliv och bli förtrogna med motionsformer och idrottsgrenar, som de både under sin uppväxt och som vuxna kan ägna sig åt under sin fritid. Friluftsverksamheten skall stimulera till ett varaktigt intresse för idrottslig verksamhet och regelbunden, konditionsstärkande utevistelse som en nödvändig åtgärd för att bibehålla hälsa och arbetsförmåga. Genom friluftsverksamheten kan eleverna också lära sig uppskatta och känna ansvar för naturen och dess skönhetsvärden. Att skapa förståelse för och kunskap om de miljövårdande åtgärder, som enskilda och samhället måste åta sig, är vidare ett angeläget syfte med friluftsverksamheten.

Friluftstimmarna skall disponeras för aktiviteter utomhus. Speciellt bör de huvudmoment inom idrott, som inte kan bedrivas på vanliga lektioner, behandlas. Under friluftsverksamhet kan också ges en naturlig tillämpning av sådana moment som allemansrätt, naturvård och naturskydd.

Vid lägerskolverksamhet kan elever i samband med internatförläggning under ett par dagar eller vanligen omkring en vecka få studera naturen och människornas liv och verksamhet på en annan plats än i skolan. Verksamheten utgör sålunda en del av den reguljära undervisningen och innebär ett värdefullt komplement till det vanliga skolarbetet. Den ger i början av ett nytt stadium lärare och elever en god möjlighet att lära känna varandra.

Arbetsätt

Med arbetsätt i trängre mening brukar man avse den metod med vilken man försöker uppnå ett mål, t ex tillägna sig eller lära ut olika kunskaper och färdigheter.

I vissa fall är arbetsättet givet. Man kan inte lära sig samarbeta, om man inte får praktisera samarbete, man kan inte lära sig disponera en uppgift och redovisa den klart och åskådligt, om man inte tillämpar arbetsätt som kräver detta, man lär sig aldrig ta ansvar för gemensam trivsel, om ingen ger en ansvaret och ställer kravet.

I åtskilliga fall är arbetsättet ett medel för att uppnå något annat, t ex vissa färdigheter eller insikter. Som medel måste arbetsättet ständigt prövas, så att man finner det som är effektivast i olika sammanhang, för olika åldrar, i olika skolmiljöer, för skilda lärar- och elevindividualiteter.

Hittillsvarande praktiska erfarenheter pekar på att följande principer bör präglade arbetsättet för att inläringen skall bli effektiv.

Utgångspunkten för arbete med olika stoffområden bör vara elevernas verklighetsbild. Läraren måste försöka bygga vidare på elevernas egen nyfikenhet, låta dem formulera och söka svar på egna frågor, ställa problem som eggas deras vetgirighet. Arbetet bör därför starta med något aktuellt eller näraliggande. Men lika viktigt är att undervisningen sedan för eleverna vidare och vidgar deras verklighetsuppfattning i tid och rum. Till verkligheten hör inte enbart samhälle och natur utan också känsloupplevelser, kulturliv, livs-åskådningar och ideal av skilda slag.

Om arbetet i många fall kan utgå från problem, som eleverna själva ställer, får skolan goda möjligheter att träna dem i problemlösning. De bör inse vikten av att skaffa sig goda kunskaper som en förutsättning för att kunna arbeta vidare, att välja ut den information som är viktig i sammanhanget, att dra logiska slutsatser, att pröva kamraternas argument och till slut föreslå en lösning.

Att iakttagelser, teori och tillämpning varvas kan ofta vara det värdefullaste arbetsättet. Eleverna får då tillägna sig kunskaper genom att själva undersöka, observera och erfaras. De får lära sig kritiskt sovra sina iakttagelser, disponera och ordna dem i större sammanhang. De får söka dra slutsatser ur dem och lära sig inse samband i samhälle och natur. De blir därigenom bekanta med hur teorier formas. De kan sedan få tillfälle att pröva sina teorier, tillämpa vad de lärt sig.

I ett sådant arbetsätt spelar läraren en aktiv roll för att få eleverna att arbeta kritiskt, inse sina iakttagelsers värde, reflektera, ställa frågor, lära sig sovra, disponera och presentera ett stoff. Läraren måste också spela en aktiv roll för att leda elevernas undersökningar in mot väsentliga områden och förhindra att man fastnar i oväsentliga frågor.

Genom lärarens aktiva roll framhävs den betydelse samtalet och samarbetet mellan lärare och elever bör ha. Läraren får inte inskränka sina insatser till att enbart organisera själva arbetssituationerna för att sedan låta verksamheten ledas av i förväg producerade arbetsuppgifter. Ett arbetssätt av detta opersonliga slag är främmande för grundskolans mål att hjälpa eleverna till allsidig utveckling.

Ett arbetssätt där iakttagelser, teoribildning och tillämpning växlar, passar dock långt ifrån i alla situationer. Ingen människa kan få direkt erfarenhet av allting. Eleverna måste därför också bli vana vid ett arbetssätt, där de tar del av andras erfarenheter. De måste lära sig utnyttja böcker och bibliotek och olika media.

Tendensen till att verbal information kan ta överhanden bör dock observeras. För att vinna tid har skolan ibland begränsat iakttagelser och experiment och tillämpningarna kan ha uteblivit. För många elever leder ett sådant ensidigt arbetssätt lätt till skoltrötthet. Tillämpningarna måste ges stort utrymme i vanligt skolarbete, i teman, i projekt. De kunskaper eleven tillägnar sig skall vara brukbara kunskaper för olika konkreta uppgifter eller för diskussion, skapande verksamhet och personlig utveckling. Först genom tillämpningen tar eleverna till sig kunskaperna som sin egendom, insikterna befästs och blir meningsfulla.

Kurserna skall därför inte belamras med orientering utsträckt över vida kunskapsfält, där eleverna aldrig ges tid att bruka inlärd kunskaper i arbetsuppgifter av skilda slag.

Skall eleverna känna motivation för att arbeta måste de ha möjlighet att se påtagliga resultat av arbetet. Det måste finnas närliggande, klara etappmål att sträva efter. Lektionerna får därför inte glida ut i övningar eller materialsammanställningar utan att det finns klara mål, som lärare och elever sökt komma överens om för en svit av lektioner.

Kravet på elevaktiva arbetssätt utesluter en ensidig katederundervisning, dvs en undervisning som enbart består av att läraren redogör för ett stoff, som sedan eleverna memorerar med hjälp av anteckningar och lärobok varefter de förhörs muntligt eller skriftligt. Det utesluter också ett arbetssätt, där elevernas insatser begränsas till att enbart passivt samla material ur någon bok genom att skriva av olika uppgifter med ledning av förhandsproducerade frågor. Skolarbetet riskerar då att enbart bli en fråga om insamling av fakta, inte bearbetning av fakta eller tillämpning.

Inom ramen för olika elevaktiva arbetsformer finns stora valmöjligheter för lärare och elever att tillsammans pröva olika arbetssätt. Här måste skolan respektera olika elev- och lärarindividualiteter.

Individualisering måste så långt det är praktiskt möjligt få präga

arbetet. Den innebär en anpassning av stoffet till olika elever, en intresseindividualisering. Den innebär också att olika elever får olika lång tid för att lära sig något. Ett och samma arbetssätt passar inte alla elever. Också arbetssättet måste individualiseras inom de ramar som krävet på en allsidig träning ger. Det finns inget studiesätt, som är det bästa för alla elever.

Just genom att arbetssätt och uppgifter individualiseras kan eleverna lära sig inse samarbetets värde. Var och en inom en grupp bidrar inom ett tema eller projekt med olika insatser för att producera ett gemensamt resultat. Därigenom kan eleverna också lära sig förstå att olika arbetsuppgifter har samma värde. Alla behöver allas hjälp för att gruppen eller klassen skall åstadkomma ett bra resultat.

Hemuppgifter för eleverna utgör en del av skolans arbetssätt. Att lära eleverna att ta ansvar för en uppgift, avpassad efter deras individuella förmåga, är en väsentlig del av den karaktärsdaning som skolan skall ge.

Om elever av särskilda skäl inte kan utföra en given uppgift i hemmet, bör det ingå som en naturlig del i skolans planering att i olika former hjälpa dem att fullgöra uppgifterna i skolan.

Skolans arbetssätt måste också få prägla hemuppgifternas utformning. Dessa kan därför i många fall ha formen av undersökningar i närsamhälle och natur eller bestå av intervjuer med föräldrar och andra om olika arbetsförhållanden. Hemuppgifter bör också utnyttjas för att ge eleverna tillfälle till sådana övningar och repetitioner som är nödvändiga för att befästa kunskaper och färdigheter.

Läromedel

Läromedel är sådant som lärare och elever kommer överens om att använda för att nå uppställda mål.

Samhället och naturen runt skolan bör utnyttjas för iakttagelser och undersökningar. Genom arbetslivsorientering, studiebesök, excursioner, lägerskolor och hemuppgifter ges möjlighet att utforska och samla material. I samhället finns också ett rikligt informationsutbud genom etermedier, böcker, tidskrifter, broschyrer och tidningar. I skolarbetet kan det — kritiskt utnyttjat — utgöra kunskapskällor, och det kan och bör alltid användas, då man söker en bild av hur olika grupper söker påverka oss i skilda riktningar.

För skolarbetet finns också speciella läromedel, producerade för undervisningen. Tryckt material, som täcker väsentliga delar av ämne, ämnesgrupp eller kursmoment, måste spela en viktig roll, bl a för att ge fasthet och sammanhang i studierna. Eleverna skall genom kommunens försorg vara garanterade tillgång till sådana läromedel. Vissa sådana läromedel, eller väsentliga hjälpmedel som lexikon och kartböcker, skall eleverna få som gåva.

Om inköp av de läromedel som täcker hela ämnen eller grupper

av ämnen beslutar skolstyrelsen efter förslag av rektor. Rektor skall lämna sitt förslag efter samråd med berörda lärare och företrädare för elever. Om övriga läromedel beslutar rektor efter liknande samråd och inom den samlade ekonomiska ram skolstyrelsen anvisat. Rektor kan i sin tur genom skolans interna budget fördela uppgiften att utnyttja tillgängliga medel. En sådan intern budget utgör en del av skolans arbetsplan.

Valet av läromedel är en del av undervisningsplaneringen. Det skall, med utgångspunkt i skolstyrelsens beslut, ske i samråd mellan lärare och elever. Genom ett sådant lokalt val av läromedel, knutet till lärares och elevers val av delmål och metod, kan läromedlen bli anpassade till de skilda förhållanden som gäller i olika skolor. Valet mellan att besöka en arbetsplats eller läsa om den i en bok är ett sådant pedagogiskt val, som måste träffas i skolan.

ELEVER MED SÄRSKILDA BEHOV

Förebyggande åtgärder

Svårigheter i skolan

Skolan skall söka motverka att elever får svårigheter i skolarbetet. Den måste därför utforma sitt innehåll, sitt arbetssätt och sin organisation så, att den smidigt kan anpassa sig till olika elevers individualitet. En lokal beslutsrätt i den enskilda skolan, i arbetsenheten och i klassen, om stoff, arbetssätt och arbetsformer, är därför en förutsättning för att skolan skall kunna lyckas med sin uppgift.

Om en elev får svårigheter i arbetet är det nödvändigt att först pröva, om skolans arbetssätt kan ändras. Man måste, när utbildningen planeras, möjliggöra ett varierat arbetssätt. Den frihet skolan har i resursanvändning liksom i metodik och val av stoff skapar goda förutsättningar för ett sådant förebyggande arbete.

Elever med olika läggning och intressen måste få uppleva skolarbetet som något som kan utveckla dem själva. Skolan måste erbjuda ett mångsidigt innehåll. Eleverna måste få delta i planeringen och kunna välja olika studieområden som belyser mål och huvudmoment. På högstadiet omfattar det fria studievalet ungefär en tredjedel av tiden, och på låg- och mellanstadierna kan tid avsättas för temauppgifter. För enskilda elever kan i vissa fall sådana uppgifter utsträckas över längre tid än för andra.

Samtidigt måste man vara uppmärksam på att det ofta finns en konflikt mellan elevernas aktuella, upplevda behov och deras behov på sikt. Skolan skall ge eleverna en god förberedelse för ett kommande arbetsliv och för framtida studier t ex i form av återkommande utbildning. En total anpassning till elevernas spontana intressen kan leda till att de får stora svårigheter, när de skall gå ut i arbetslivet eller fortsätta med studier. Då förvandlas deras skolsvårigheter till hinder senare i livet.

Det förblir därför en uppgift — och en svår uppgift — för skolans lärare att söka länka elevernas spontana vetgirighet in på områden av betydelse, att utnyttja deras praktiska arbetslivsorientering, samtal och intervjuer för att få dem att inse värdet av olika kunskaper och färdigheter. Skolan får inte isolera skolarbetet från samhällslivet genom att låta all verksamhet bli ett fritt valt arbete. Då blir elevernas senare kontakt med de krav som livet ställer en chock. Kunskapsblottor i elementära avseenden leder lätt till en social och psykologisk vanmakt under resten av livet. Bristande förkunskaper bidrar till att eleverna uppfattar sig själva som "obegåvade". Skolan bidrar då till att förstärka ojämlikheter i samhället.

Framför allt är det nödvändigt att den grundläggande färdighetsutbildningen i att tala, läsa, skriva och räkna bedrivs målmedvetet och konsekvent. Bristar i dessa färdigheter förstärker skolsvårigheter på högre stadier. Stadiegränser får inte utgöra gräns för färdighetsträningen. Oberoende av stadium måste eleverna exempelvis kunna få kontinuerlig läsundervisning.

Även arbetssättet måste, som tidigare framhållits, anpassas efter olika elever. Särskilt en alltför verbalt inriktad metodik missgynnar många elever. Ett arbete som baseras helt på skriftligt material och skriftliga instruktioner premierar elever, som på grund av ambition och studiemotivation är mindre beroende av en personlig och känslomässig kontakt med en lärare för att hålla uppe arbetslusten. Det förorsakar däremot lätt svårigheter för elever som saknar dessa förutsättningar. Undersökande inslag, i natur och samhälle, liksom tillämpningsuppgifter måste i stället få stort utrymme. En sådan metodik underlättas i hög grad av samarbete i arbetslag mellan olika lärare.

Förutom en beredskap att anpassa stoff och arbetssätt och en konsekvent färdighetsträning spelar en behovsstyrd resursfördelning en betydelsefull roll. Skolsvårigheter har samband med den sociala situation, i vilken skolan och eleven befinner sig. Det åligger skolstyrelsen att på basis av en ingående kännedom om varje rektorsområdes arbetsmiljö och elevernas förutsättningar fördela förstärkningsresursen och de kommunala insatserna så att skolor, som har ett svårare utgångsläge, får större personella resurser. Detta kan innebära ökad lärartäthet, ökad andel utbildade speciallärare, förstärkt skolledning, större insatser av kuratorer, fritidspersonal, skolbibliotekarier, skolvårdar, elevassistenter och skolpsykologer, över huvud taget ett ökat antal vuxna per barn. Det kan givetvis också innebära förstärkningar på materiellsidan. I skolor med många barn från språkliga minoriteter är det inte minst viktigt att det finns läromedel och litteratur också på elevernas hemspråk.

Skoldagens utbyggnad och utformning måste ägnas särskild upp-

märksamhet i skolor med många problem. Om skillnaden i utgångsläge för arbetet är stora mellan olika skolor, måste också skillnaderna i resurssatsning bli betydande.

På samma sätt som skolstyrelsens fördelning av insatser skall styras av olika behov inom olika rektorsområden, måste man inom skolan och inom arbetsenheterna fördela insatserna efter elevernas behov av särskilt stöd. Den fria resursanvändningen utgör förutsättningen för detta.

Att en del av resurserna är fria är således inget självändamål. De skall målmedvetet kunna riktas in mot de centrala uppgifter skolan har. Dit hör främst att ge alla elever goda kunskaper och grundläggande färdigheter. Om elever har svårigheter, skall man vid fördelningen av skolans förstärkningsresurs främst söka tillgodose dessa elevers behov, innan resurserna används för andra ändamål.

Skolledningen och klassföreståndarna är ansvariga för att ett förebyggande arbete planeras och genomförs inom skolan i samverkan med andra inom kommunens barn- och ungdomsarbete. Arbetsplanerna för rektorsområde och arbetsenhet bör konkret visa hur man planerat detta arbete.

Individeriktat arbete

Arbetsenheten är den naturliga enhet inom vilken man skall försöka lösa olika problem. Diskussionerna inom ett arbetslag eller i elevvårdskonferensen kring en elevs problem skall utmynna i ett *åtgärdsprogram*. Av programmet, som bör utarbetas av skola, elev och föräldrar tillsammans och utgå från elevens behov, skall framgå vad det är man vill söka åstadkomma, exempelvis bättre läsfärdigheter, ökad närvaro, större motivation, bättre samarbetsförmåga. Av programmet bör dessutom framgå med vilka medel och metoder man vill arbeta. Det är viktigt att söka stärka elevens självuppfattning och självtillit genom att utgå från elevens starka sidor. Först som ett resultat av mål- och metoddiskussionen finns det anledning att ta upp frågan om eventuell placering av eleven i annan grupp.

Flera möjligheter står öppna.

- Man kan bilda mindre grupper med elever som behöver särskilt stöd under kortare tid.
- Man kan låta elever studera speciella arbetsområden under längre tid än den normala.
- Man kan bilda samtalsgrupper kring olika frågor.
- Man kan under tid för fria aktiviteter ge elever speciellt stöd i färdighetsämnen utöver timantalet i svenska och matematik.
- Man kan ordna speciella föräldrasamtal och man kan anslå tid att uppsöka föräldrar, som inte kommer till skolans sammankomster.

- Man kan anslå tid till hjälp med hemuppgifter åt elever, som inte har möjlighet att fullgöra sin uppgift hemma.

Skulle dessa möjligheter till ett mångsidigt arbete, vad gäller metodik, innehåll och organisation, inte förslå, skall elevens situation diskuteras i elevvårdskonferensen. Elevens svårigheter kan vara så stora att han eller hon under längre tid — mer än en termin — behöver stöd i *särskild undervisningsgrupp*. Skolan måste då göra en mer ingående utredning om elevens situation. Elevvårdskonferensen kan, i samråd med elev och föräldrar, besluta att elev skall följa sådan särskild undervisningsgrupp, om den finns inrättad. Närmare föreskrifter härom finns i skolförordningen. Elever, som på så sätt kommer att arbeta utanför arbetsenheten, förlorar den omedelbara kontakten med sina kamrater. Särskild undervisningsgrupp bör därför begränsas till enbart det eller de ämnen, där elevens svårigheter är särskilt stora.

Elevers svårigheter — intellektuella och fysiska handikapp, känslomässiga och sociala störningar — kan också vara så stora, att eleverna måste följa särskild undervisningsgrupp under alla lektioner. De kan dessutom i vissa fall också delta i fritidssysselsättningar och skolluncher tillsammans med gruppen. Sådana skoldaghem eller i enstaka fall skolveckohem kan anordnas på skolstyrelsens initiativ. För elever som är sjuka under längre tid — eller som på grund av handikapp eller sjukdom, vilken tvingar till upprepad, kortare frånvaro inte kan delta i vanligt skolarbete — anordnas *sk särskild undervisning* på sjukhus, barnhem, i elevens hem eller på annan lämplig plats. Skolförordningen reglerar närmare denna möjlighet.

Skolan kan förmodligen inte helt lyckas forma en skolgång, som ger de bästa utvecklingsmöjligheterna för alla barn. Det finns därför en möjlighet att ytterligare anpassa undervisningen för vissa elever genom att frångå timplanen. För elever på högstadiet kan det i enstaka fall också bli fråga om att viss del av utbildningen fullgörs i arbetslivet. Innan skolan genom *anpassad studiegång* frångår timplanen, bör man alltid pröva om det inte är möjligt att inom ramen för utvidgade temastudier hjälpa elever till meningsfulla studieuppgifter.

Elev med anpassad studiegång skall under hela tiden beredas undervisning i vissa grundläggande färdigheter. Denna undervisning kan med fördel utökas i förhållande till timplanen. Beteckningen anpassad studiegång anger, att det skall röra sig om just en studiegång och inte enbart vara en placering på någon arbetsplats. Anpassad studiegång skall därför vara väl planerad. Eleven måste få omfattande hjälp av handledare och lärare. Om på högstadiet en del av utbildningen försiggår på en arbetsplats utanför skolan, skall eleven

ha handledare på arbetsplatsen och stöd av skolans personal. Liksom för övriga insatser för elever med svårigheter finns medel för anpassad studiegång tillgängliga inom förstärkningsresursen, dels för lärarinsatser, dels för insatser av annan personal. Insatserna kan behöva bli ganska omfattande i många fall. För att en rimlig avvägning mellan olika åtgärder skall kunna ske, bör insatserna vid anpassad studiegång göras med hjälp av den lokala skolans egen förstärkningsresurs.

Beslut om anpassad studiegång fattas av skolstyrelsen sedan den hört elevvårdskonferensen. Det är emellertid angeläget att inte dramatisera beslut om anpassad studiegång. Särskilt gäller detta om det endast är fråga om justering inom timplanen, t ex utökad färdighetsträning för någon elev. Åtgärden får inte framstå som den sista i en lång kedja, vilket blir följderna av en alltför formaliserad och utdragen handläggning. Den får då lätt en negativ prägel, medan strävan bör vara att eleverna upplever den som ett stöd från skolan. Skolstyrelsen har därför möjlighet att delegera beslutsrätten till rektor.

Specialpedagogiska metoder och samarbete

För att skolans insatser för elever med svårigheter skall bli effektiva måste skolan så långt möjligt utnyttja specialpedagogiska metoder. De specialpedagogiskt utbildade lärarnas insatser får därför inte läsas enbart till någon speciell organisationsform, t ex särskild undervisningsgrupp och särskild undervisning. De specialpedagogiskt utbildade lärarna bör också delta i arbetsenheternas planering av hjälp till elever med olika svårigheter, i utformningen av olika åtgärdsprogram, i föräldrakontakter och i undervisningen som medlemmar i arbetslaget.

Framgångsrika insatser kräver också nära kontakter med föräldrar, med dem som arbetar med sociala problem och fritidsfrågor inom området, med polisen och självklart ett nära samarbete mellan all personal vid skolan. Det ankommer på skolledningen och klassföreståndaren att svara för att samråd sker.

Hemspråk och svenska som främmande språk

Hemspråksträning bedrivs för förskolebarn bl a i förskolan. I grundskolan skall denna träning få en fortsättning genom undervisning i elevernas hemspråk. Utgångspunkten skall vara elevernas behov. Undervisningen skall anordnas för elever, som har ett minoritetsspråk som hemspråk, dvs såväl invandrarelever som elever tillhörande andra minoriteter i Sverige.

Syftet med hemspråksundervisningen skall vara att vidmakthålla

och utveckla kunskaper i det språk, som barnet använder i sin dagliga miljö. Därigenom främjas barnets känslomässiga, språkliga och intellektuella utveckling. Barnet får också möjlighet att leva sig in i och känna samhörighet med föräldrarnas/vårdnadshavarnas kulturella bakgrund.

Syftet med undervisningen är vidare att eleverna senare skall kunna utveckla tvåspråkighet som gör det möjligt för dem att känna sig hemma i två kulturer. De skall få stöd och uppmuntran för att utveckla sin förmåga att lyssna, förstå, tala, läsa och skriva. Målet är att eleverna skall vilja, kunna och våga använda sitt hemspråk i olika situationer.

Deltagande i hemspråksundervisning är frivilligt. Men det är för barnens språkutveckling och för deras samhörighet med hemmets kulturtraditioner väsentligt, att de under skoltiden får arbeta med sitt hemspråk. Skolan är därför skyldig att med information söka nå alla föräldrar och genom uppsökande verksamhet ta kontakt med hemmen. De som har direkt erfarenhet av undervisningen, kan bäst förmedla innebörden i och betydelsen av den. I hemspråkslärarnas arbetsuppgifter ingår kontaktarbete av detta slag.

Vid sidan av hemspråksundervisningen har eleverna rätt att få studiehandledning på sitt hemspråk. Studiehandledningen syftar till att stödja undervisningen i olika ämnen och till att ytterligare stimulera utvecklingen av språket. På högstadiet kan eleverna välja hemspråk som tillvalsämne.

Kommunerna skall, i samråd med de lokala invandrarorganisationerna, invandrareleverna och invandrarföräldrarna, kunna organisera undervisningen på det sätt som bäst tillgodoser elevernas allsidiga utveckling. Inom ramen för de medel som staten tillskjuter ankommer det alltså på skolstyrelsen att avväga insatser för undervisning i hemspråk, studiehandledning på hemspråk samt hemspråk som tillval. Organisationen kan bl a innebära att en större del av undervisningen koncentreras till lågstadiet, att man organiserar särskilda klasser etc.

För elever, som har svenska som främmande språk, skall skolan organisera undervisning i svenska som främmande språk. I sådan undervisning är deltagandet obligatoriskt. Även här skall skolan själv välja organisationsform.

PLANERING OCH UTVÄRDERING

Planering

Många viktiga frågor beslutas av den kommunala skolstyrelsen. I arbetet för en god barn- och ungdomsmiljö måste dess beslut i många fall grundas på ett omfattande samarbete med andra kommunala nämnder, med polisen och med föreningar och organisationer.

Skolstyrelsen svarar med kommunala medel för kostnaderna för annan personal än lärare och skolledare. Skolstyrelsen ansvarar vidare för lokaler, för underhåll av lokaler och för skolgårdarnas utformning. Den fattar beslut som rör skolmåltider och skolskjutsar. Den antar sk centrala läromedel och ger ett samlat anslag till läromedlen. Den beslutar om fördelningen mellan olika rektorsområden av lärartimmarna inom den sk förstärkningsresursen. Den fattar beslut om införande av samlad skoldag och om skoldagens längd. Den har vidare att göra upp program för fria aktiviteter och beslutar om vilka kurser som skall erbjudas eleverna inom det fria tillvalet på högstadiet. Den beslutar om anpassad studiegång.

I flera fall delegerar skolstyrelsen sin beslutanderätt till rektor. Den grundläggande principen vid skolorganisationens utformning bör också vara att närma beslutsnivå och verkställighetsnivå till varandra. Det är därför viktigt att decentraliseringen inte stannar på kommunnivå utan förs vidare till dem som direkt har att arbeta med frågorna i de olika skolorna. Det är i denna direkta koppling mellan besluts- och verkställighetsnivå som de största vinsterna med decentralisering finns att hämta. Det blir också därigenom möjligt att engagera elever, föräldrar och personal i arbetet.

En planeringsuppgift för skolstyrelsen är därför att skapa förutsättning för en lokal utveckling, exempelvis genom samråd och personalutvecklande insatser. En annan viktig uppgift är att fördela förstärkningsresursens medel behovsriktat. Detta förutsätter en

analys av bakgrundsfaktorer i de olika rektorsområdena. En tredje viktig insats bör bestå i att ta initiativ till samarbete mellan olika nämnder och organisationer kring utformningen av skoldagen och eventuella aktiviteter i anslutning till denna.

Rektors beslutsrätt och därmed ansvar har två utgångspunkter. Dels delegerar skolstyrelsen i många fall beslutsrätt till rektor. Dels beslutar rektor självständigt om bl a schema, schemabrytande aktiviteter, skoldagens utformning, arbetsfördelningen mellan lärare, personalinsatser i olika arbetsenheter och klasser samt inköp av läromedel inom given ram. Rektor kallar till och leder obligatoriska konferenser. Rektor utövar sin beslutsrätt efter samråd med dem frågan berör och på det sätt skolförordningen anger.

Även för skolledningens arbete bör gälla, att man så långt möjligt delegerar planeringsuppgifter till annan personal och till konferenser av skilda slag. Strävan skall vara att få arbetsenheterna att bli reella planerings- och samverkansenheter i skolan.

Planeringen av undervisningen — val av stoff och arbetssätt — är en uppgift för lärare i samråd med eleverna i klasser och arbetsenheter.

Arbetsplan

Planeringen vid rektorsområdet skall redovisas i en arbetsplan. Skyldigheten att göra upp en arbetsplan markerar den lokala skolans ansvar. Arbetsplanen skall ge uttryck för den enskilda skolans mål och ambitioner och därigenom vara ett utvecklingsprogram och en form av lokalt läroplansarbete. Den bör utgå från en probleminventering. Tyngdpunkten i programmet kan därigenom komma att läggas olika i olika skolor. Någon standardiserad utformning, lika vid alla skolor, bör inte eftersträvas. Följande riktlinjer bör dock gälla.

- I arbetsplanen bör formuleras konkreta etappmål och anges en arbetsfördelning mellan olika lärare för att träna de grundläggande färdigheter, som är gemensam för flera ämnen och som exempelvis innebär:
 - att behärska viss studieteknik
 - att kunna tala, läsa, skriva och räkna
 - att kunna utnyttja ett bibliotek
 - att kunna organisera och redovisa ett grupparbete
 - att kunna ta ansvar och leda en grupp
 - att kunna organisera och genomföra ett studiebesök
- I arbetsplanen bör finnas en planering för arbete med frågor som är gemensamma för flera ämnen, exempelvis:
 - studie- och yrkesorientering
 - hushållning med resurser

konsumentfrågor
 trafikfrågor
 alkohol, narkotika och tobak
 könsrollsfrågor
 frågor om sexualitet och samlevnad
 internationell solidaritet, konflikter och fredsfostran

- Arbetsplanen bör behandla det fria studievalet. Ambitionerna kan här exempelvis vara att väcka intresse för en viss grupp av aktiviteter, att utnyttja lokala förhållanden, att få elever att leda program, att engagera föräldrar, kulturarbetare och föreningar, att motverka könsbundna val samt givetvis först och främst att eleverna upplever kurser och aktiviteter engagerande och lärorika
- I arbetsplanen bör ingå program för temastudier, för elevernas egen aktiva medverkan i olika arbetsuppgifter, för formerna och omfattningen av hem- och skolkontakter, för konferensverksamheten m m.

Arbetsplanen skall således inte enbart vara beskrivande. Den skall dessutom så långt möjligt uttrycka en ambitionsnivå, som man lokalt kommit överens om att söka uppnå.

Planeringsuppgifter är en del av arbetsskyldigheten för lärare och annan skolpersonal. Skolledningen har ansvaret för att inspirera och organisera det samlade arbetet inom rektorsområdet.

Sammankomster i olika grupper — i klassråd och arbetsenhetskonferenser — under läsåret ger naturliga tillfällen att värdera hur man lyckas — eller inte lyckas — genomföra den planering man tänkt. De bildar då utgångspunkter för ytterligare insatser eller för utformning av mer realistiska mål.

En för skolpersonal och elever gemensam planeringsdag vid slutet av ett läsår kan utgöra en naturlig tidpunkt för att utvärdera det gångna läsårets verksamhet i förhållande till de uppställda målen och för att diskutera inriktningen i framtiden. Arbetsplanen bör därför främja en verksamhet som är inriktad på att ifrågasätta och experimentera. Det ankommer på rektor att besluta att den schemabundna undervisningen inställs för att lärare och elever gemensamt skall kunna arbeta med utvärdering av detta slag. Studiedagar ger ytterligare tid för större planeringsinsatser.

Utvärdering

Arbetsplanen utgör den naturliga utgångspunkten för utvärderingen på skolan. Det är verksamheten — sådan den beskrivs i planen — som skall utvärderas, inte den enskilde eleven eller läraren. Generella resultat kan vara betydelsefulla, t ex att ett större antal föräldrar kommer på klassmöten och att alla elever nått en viss läsfär-

dighet. Men lika betydelsefullt kan det vara att konstatera att ett visst arbetssätt har kommit igång och fungerar, t ex hobbygrupper ledda av högstadiel elever, fadderverksamhet, ett undersökande arbetssätt. Utvärderingen måste därför ta upp både vad man kallar produkter och processer i skolarbetet.

Utvärderingen är vidare en fråga som angår alla i skolan, både lärare och elever. Inga kan vara så goda experter på vad som känns meningsfullt i skolans arbete som eleverna själva. Utvärderingen i skolan skall ske på ett enkelt och naturligt sätt och bör därför inte ske med någon sofistikerad terminologi eller efter konstruerade scheman och modeller.

Vid utvärderingen skall skolan givetvis utnyttja resultat på diagnostiska prov, intern statistik t ex över närvaro och bokutlåning, enkäter och intervjuer av olika slag, men framför allt gruppdiskussioner om exempelvis motivation för olika moment och arbetssätt såväl inom de obligatoriska ämnena som inom det fria studievalet.

Utvärdering är också en fortlöpande verksamhet i skolans dagliga arbete i klasser och arbetsenheter. Den ger besked om hur eleverna klarat sig i förhållande till de mål lärare och elever gemensamt ställt upp för en svit av lektioner. Utvärderingen klarlägger om de nödvändiga kunskaperna och färdigheterna är inlärdade eller måste ägnas ytterligare tid.

Utvärderingen inom rektorsområdet utgör grund för beslut om hur arbetsplanen för det kommande läsåret skall utformas, vad man skall lägga tyngdpunkten på, vilka kurser som bör omarbetas, hur man i framtiden skall lägga upp föräldrakontakterna, vilka uppgifter eleverna skall svara för osv.

En arbetsplan vid en skola blir därför aldrig en färdig produkt. Den måste ständigt omprövas allteftersom nya erfarenheter och idéer tillkommer. Olika lösningar måste prövas mot uppslag från andra skolor. Fortbildningen spelar en viktig roll för att sprida erfarenheter. Det kommentarmaterial som är en del av läroplanen avser också att successivt ställa till skolornas förfogande beskrivningar av alternativa sätt att arbeta och erfarenheter från försöksverksamhet och forskning. Såväl skolstyrelsen som länskolnämnden bör spela en betydelsefull roll genom att förmedla olika uppslag till skolorna.

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

Kursplaner

KURSPLANERNA

ETT STYRINSTRUMENT OCH ETT PLANERINGSUNDERLAG

Innehållet i skolans verksamhet anges i kursplaner för olika ämnen eller ämnesgrupper. En sådan indelning är praktisk. Syftet är att ge överblick och bringa ordning och reda i ett kunskapsstoff som ständigt ökar och förändras.

Kursplanerna är indelade i mål och huvudmoment. De är bindande föreskrifter. Målen anger den inriktning som undervisningen skall ha för alla elever, de centrala begrepp inom olika stoffområden som eleverna skall få insikt i och de färdigheter de skall öva. Huvudmomenten anger dels stoff som belyser dessa centrala begrepp och som eleverna skall arbeta med, dels olika sätt att öva färdigheter. Utöver den ram som huvudmomenten ger kan undervisningen omfatta stoff, som elevernas intressen, dagens händelser och den framtida utvecklingen kan aktualisera.

Kursplanerna kan inte ge en fullständig vägledning om hur skolarbetet skall bedrivas. Varje kursplan måste läsas mot bakgrund av de övergripande mål, som anges i avsnittet Mål och riktlinjer. I alla ämnen är det således viktigt att eleverna får utveckla sin förmåga att förstå, analysera och ifrågasätta vad de läser, skriver, lyssnar till eller talar om. De skall lära sig att strukturera, ställa hypoteser, dra slutsatser och se förhållanden också ur andra människors perspektiv.

Huvudmomenten är fördelade på de tre stadierna. Detta har skett för att underlätta planeringsarbetet. Eftersom elevernas utveckling inte alltid följer stadiegränserna, måste emellertid lärare skaffa sig en överblick över den totala utbildningens innehåll och mål för att kunna stödja elever både vid stadieövergångar och under arbetet inom stadierna. Eleverna behöver kontinuitet i arbetet. Detta gäller framför allt för utvecklingen av de grundläggande färdigheterna tala, läsa, skriva och räkna.

Alla huvudmoment och delmoment har inte samma vikt. I målen för skolan anges de grundläggande prioriteringarna. Riktlinjerna för arbetet behandlar urvalet av stoff.

Huvudmomenten kan också behandlas mer eller mindre ingående och med olika grad av praktisk eller teoretisk inriktning. Lärare och elever måste dock ur huvudmomentens rikhaltiga stoff ta fram den kärna av kunskaper som är nödvändig för alla och som alla elever om möjligt skall lära sig. De grundläggande färdigheterna tala, läsa, skriva och räkna skall särskilt uppmärksammas.

Elever med svårigheter, t ex i form av olika handikapp, kräver särskild omsorg.

Före varje kursplan finns ett avsnitt, som kortfattat anger syftet med ämnet. Det är avsett att vara en hjälp vid diskussioner i klassråd och på föräldramöten. Den svarar på frågan *varför* vi läser ämnet i skolan.

Kursplanerna är således disponerade efter följande principer:

<i>Varför läser vi ämnet?</i>	Syfte
<i>Vart syftar undervisningen?</i>	Mål
<i>Vad skall vi arbeta med?</i>	Huvudmoment

Det finns också en fjärde fråga som är väsentlig.

<i>Hur skall vi arbeta?</i>	Riktlinjer
-----------------------------	-------------------

Den frågan besvaras översiktligt i Mål och riktlinjer för grundskolan. Inom den ram de anger är det en uppgift för varje skola, varje arbetsenhet och för lärare och elever i olika grupper att tillsammans söka sig fram till arbetssätt som man finner effektiva. I kommentarmaterial till kursplanerna kommer olika arbetssätt att beskrivas och diskuteras med utgångspunkt i praktiska erfarenheter.

Utöver det arbete som beskrivs i kursplanerna består skolans verksamhet också av praktisk arbetslivsorientering och fria aktiviteter. På högstadiet förekommer utöver tyska, franska och hemspråk ett fritt tillval efter lokalt utformade kursplaner. Mål och riktlinjer för denna verksamhet finns på s. 34.

BARNKUNSKAP

Barnkunskap ingår i grundskolans undervisning därför att

- eleverna måste känna till barns fysiska och psykiska utveckling och behov,*
- de skall bli varse omgivningens, sitt eget och de vuxnas avgörande inflytande på barns utveckling.*

MÅL Undervisningen skall ge eleverna kunskaper om barnets fysiska och psykiska utveckling och vård och om handikappade barns situation. Den skall leda till att eleverna vidgar och fördjupar sina kunskaper om sig själva.

En praktisk, på iakttagelser och undersökningar grundad undervisning skall få eleverna att förstå, hur mycket föräldrarnas nära kontakter med barnet, ungdomars förhållande till barn, samspelet mellan den vuxne och barnet samt uppväxtmiljön betyder för barnets sociala, etiska och intellektuella utveckling. Eleverna skall öka sin medvetenhet om hur de själva och samhället i övrigt kan förbättra barns uppväxtvillkor.

HUVUDMOMENT Huvuddragen av barnets utveckling.

Barn med fysiska, psykiska och sociala handikapp.

Föräldrarna och barnet.

Barn i varierande miljöer och situationer, t ex i familj, på daghem, på lekplatser och i trafiken.

Olycksrisker och åtgärder för att förebygga olycksfall bland barn.

För- och nackdelar med olika slag av barnomsorg. Förskolan. Olika yrkesgrupper som arbetar med barn.

Hur vår tids arbetsmarknad påverkar barnens uppväxtvillkor och behov av service. Samhällets hjälpåtgärder för föräldrar och barn.

Barns fostran under olika tider och i olika länder.

Värderingar och normer som vårt samhälle vill fostra till. Beteenden som förverkligar resp strider mot dessa normer.

Könsrollstänkandet och barnen. Jämställdhetsfostran.

Invandrarfamiljernas situation. Svårigheter för barn att leva i olika språkliga och kulturella miljöer.

BILD

Bild ingår i grundskolans undervisning därför att eleverna skall

- utveckla ett intresse för andra uttrycksmedel än tal och skrift,*
- öva sin förmåga att uttrycka budskap i bild,*
- utveckla sin känsla för komposition, form och färg,*
- stimuleras till egen skapande verksamhet,*
- utveckla sin förmåga att tolka budskap i bild av olika slag,*
- få kunskaper om bildframställning: färglära, perspektiv, olika tekniker, foto, film, TV.*

MÅL Eleverna skall utveckla sin förmåga att självständigt skapa bilder, att kommunicera med bilder och att tolka och kritiskt granska olika typer av bilder. De skall bli medvetna om bilden som språk och vänja sig att använda bildspråket som ett viktigt **kommunikationsmedel** vid sidan av att tala, läsa och skriva.

När det gäller de bilder och bildmiljöer eleverna möter skall eleverna tränas att kritiskt granska och diskutera bildernas påverkan och de krafter som styr utbudet av olika slag av bilder som eleverna möter. Härigenom skall de göras medvetna om den påverkan de utsätts för då det gäller livsstil, konsumtionsvanor, attityder och värderingar.

Undervisningen skall stärka elevernas lust att arbeta med bilder, möta deras behov att bearbeta och gestalta iakttagelser och uttrycka sina åsikter, känslor och erfarenheter och utveckla deras form- och färgsinne.

Undervisningen skall väcka elevernas intresse och respekt för värden i egna och andras konst och kulturmönster. Den skall göra dem medvetna om de faktorer som kan medverka till utarmning av dessa.

Eleverna skall vänja sig vid att efterfråga en bra barn- och ungdomskultur.

BILDFRAMSTÄLLNING

Barns förmåga att uttrycka sig i bild är grundläggande för barnkulturen. Att ge utrymme för barns bildarbete är att stimulera deras nyfikenhet, skaparvilja och berättarglädje. Det bildspråk som barnen har med sig när de kommer till skolan är tidigt ett rikt och nyanserat språk. Barnen uttrycker vad de känner och vet och bearbetar nya intryck. I bildarbetet gör de sina tankar och föreställningar synliga för sig själva och andra.

Arbetet med bilder är därför viktigt för barnens självkänsla och hänger nära samman med deras personlighet och livssituation. Det är inte minst viktigt för invandrarbarnen att de i bildarbetet får aktivera, bevara och utveckla sina upplevelser av hemlandet.

Eleverna behöver träning, uppmuntran och annan stimulans. Annars riskerar bildarbetet att tappa sin språkliga betydelse för barnen och då förlorar de en viktig bit av sin förmåga att yttra sig och meddela sig med andra.

HUVUDMOMENT

Lågstadiet

Eleverna skall

- bearbeta och ge form åt iakttagelser, känslor och åsikter i material och bildtekniker som teckning, målning, collage, skulptur, tryck, foto och film eller video,
- använda sitt bildspråk i läs- och skrivundervisningen,
- i form- och byggbart material konkretisera orienteringsämnena,
- tillsammans gruppera och värdera bilder och samtala om dem utifrån likheter och skillnader i val av motiv, innehåll, färg, form etc. Lära sig ta och ge kritik för att hjälpa varandra att utveckla sina bilder.

Mellanstadiet

Hänsyn måste tas till att barn i den här åldern tittar mycket på TV. Bildframställningen måste därför i större utsträckning än tidigare omfatta arbete med foto och film och video.

Utöver vad som anges för lågstadiet bör eleverna, om utrustning finns, få

- dokumentera t ex med hjälp av kamera och bandspelare,
- praktiskt undersöka hur de med hjälp av filmens speciella berättarteknik kan skapa t ex handling, roller, dramatik och suggestion.
- i samverkan med framför allt svenska, musik och orienteringsämnen arbeta med de olika moment som ingår i en normal filmproduktion från manus över filmning och redigering till visning och publikreaktioner.

Högstadiet

Bildframställningen på högstadiet har samma inriktning som på lågstadiet och mellanstadiet och skall ge eleverna ytterligare möjligheter att

- utveckla sin förmåga att använda två- och tredimensionella bildtekniker och lära sig välja en bildteknik som passar det egna uttrycksbehovet,
- undersöka förhållandet mellan bildens yta och rum och använda form, ljus och skugga, perspektiviska förkortningar etc för att ge föreställning om och skapa djup och volym,
- studera hur människor och djur rör sig och lära sig använda olika sätt att uttrycka rörelse i bild,
- arbeta med färg och bli medvetna om färgers symboliska funktioner och stämningsskapande egenskaper,
- fördjupa sina kunskaper om kameran, om den fotografiska bildens, filmens och videons uttrycksmöjligheter samt om framkallning, kopiering och redigering.

Om utrustning finns, bör eleverna också få

- lära sig hantera djuptryck, plantryck och högtryck för att mångfaldiga bilder.

BILDÄNALYS

En stor del av de bilder som barn möter i samhället är konstnärligt likgiltiga eller undermåliga. Det är bilder som rör sig inom ett ganska snävt intressefält och som i stor utsträckning utnyttjar en begränsad uppsättning av bildmässiga och innehållsmässiga schabloner.

Den ökade användningen av bild som kommunikationsmedel

har också varit positiv för bildspråkets utveckling. I skolan har bilderna blivit en viktig del av innehållet i alla ämnen. Bildanalysen bör därför komma in som ett naturligt inslag i all undervisning. Ämnet bild har dock huvudansvaret för att eleverna lär sig att avläsa och kritiskt granska de bilder som möter dem i och utanför skolan.

Lågstadiet och mellanstadiet

Bildanalysen skall omfatta

- bildens motiv, innehåll och utformning, bildens sändare, tillverkare och mottagare och avsikten med bilden,
- likheter och skillnader mellan bilder som är gjorda i olika syften och för olika mottagare,
- orsakerna till att barn föredrar vissa typer av bilder,
- lek med bildernas betydelser genom att t ex byta ut, deformera eller förfina delar av bilden, flytta in bilderna i nya sammanhang, dramatisera bilder eller lägga till ljud och texter,
- studier av bilders grund- och bibetydelser. Iakttagelser av hur fördomar om t ex könsroller speglas i och förstärks av olika gruppers val av bilder. Framställning av egna bilder som motbilder.

Högstadiet

Arbetet på högstadiet skall ha samma praktiska inriktning som på lågstadiet och mellanstadiet och ge eleverna ytterligare möjligheter att

- undersöka hur underhållningsbild, reklambild, propagandabild, nyhetsbild, kunskapsbild, varningsbild, anvisningsbild och konstbild förhåller sig till varandra och till idéer och ämnen som de behandlar. De skall undersöka vad bildkategorierna har för funktioner och omfattning och hur de finansieras samt hur man utnyttjar den offentliga och privata miljön för att sprida budskap. De skall bli medvetna om hur samhället drar gränser mellan tillåtna och otillåtna bilder t ex genom filmcensur,
- undersöka hur bilders motiv väljs ut och arrangeras och hur olika sätt att fotografera, teckna, måla och skulptera påverkar upplevelsen av form och innehåll,
- upptäcka hur värderingar i fråga om t ex nationaliteter, socialgrupper, könsroller, yrkesroller och miljöer styr bildupplevelser.

BILDKOMMUNIKATION

För att eleverna skall bli medvetna om bildens många möjligheter att underhålla, förmedla nyheter, undervisa, propagera och påverka skall eleverna lära sig att själva använda bilder i bestämda syften.

Bildkommunikationen är viktig i skolans kulturliv och har som en av sina uppgifter att ställa den gemensamma arbetsmiljön under diskussion och ge eleverna lust att göra den mer uttrycksfull.

Alla tre stadierna

Eleverna skall i ämnet och i samband med undervisningen i andra ämnen tillverka bilder för att

- ge kunskaper och anvisningar,
- informera och förmedla nyheter,
- propagera och göra reklam,
- underhålla och roa.

Eleverna skall få orientering om olika yrken där kunskap om bild och form är betydelsefulla.

ESTETISK ORIENTERING

Estetisk orientering syftar till att vidga och fördjupa elevernas bildsyn och därmed deras verklighetsuppfattning. Detta kan bli möjligt genom att eleverna får tillgång till konstbilder och andra bilder som är alternativ till de bilder som de dagligen är i kontakt med.

Detta är viktigt inte minst mot bakgrund av att de flesta bilder för barn och ungdom likriktas för internationell spridning och blir allt fattigare på nationella särdrag. Det är också viktigt att den gräns som för de flesta barn går mellan deras egna bilder och de bilder de möter i samhället bryts upp genom kontakt med konstnärer som arbetar med olika bildtekniker. Skolan måste ta vara på den stimulans som det kan ge barn att möta vuxna som yrkesmässigt använder bildens poetiska möjligheter.

Lågstadiet och mellanstadiet

Eleverna skall

- lära sig att uppsöka och använda det rika kulturarv som finns i svenska och utländska bilderböcker, bokillustrationer, affischer, filmer, TV-program etc,
- lära sig att uppleva konstbilder och ta emot den kunskap och de möjligheter till associationer som finns koncentrerade i dem,

- diskutera tycke och smak och kvalitet och värden och värderingar.

Högstadiet

Arbetet på högstadiet skall ha samma inriktning som på lågstadiet och mellanstadiet och ge eleverna ytterligare möjligheter att

- studera olika konstarter och olika idéer om bildkonstnärers roll i samhället,
- bli medvetna om samhällets kulturpolitik på bildens område och undersöka vilka åtgärder som vidtas för att uppnå de kulturpolitiska målen.

BILD OCH MILJÖ

Dagens barn och ungdomar är i mycket större utsträckning än tidigare generationers hänvisade till varandra och till ett allt högljudare massmedieutbud som i ökad utsträckning har kommit att bestå av bilder. Dessa bilder är ofta spekulativt framställda och ger uttryck för en falsk och ensidig människosyn.

Eleverna möter bildspråket också genom det sätt som vår arbets- och boendemiljö, vår trafik- och fritidsmiljö är utformade på. I samverkan med andra ämnen skall eleverna därför utveckla sin kunskap om miljön och sin förmåga att uppleva, granska, värdera och påverka miljöns utformning.

Lågstadiet och mellanstadiet

I samverkan mellan bildämnet och andra ämnen skall eleverna vidga sin kunskap om miljön genom att

- bli medvetna om hur producenter använder sig av idoler, "kändisar", och olika medier för att sprida sina budskap,
- räkna på omfattningen av sin kulturkonsumtion, vad den kostar dem själva och kamraterna och ta reda på vem som säljer produkterna,
- i ord och bild beskriva för varandra hur de använder massmedieprodukterna och vad de ensamma eller tillsammans med andra barn samt vuxna får ut och lär sig av att sysselsätta sig med produkterna.

Högstadiet

Eleverna skall, i samverkan med andra ämnen vidga sin kunskap om miljön genom att

- undersöka de avsikter som ligger bakom planeringen av den fysiska miljön och hur arkitekturens och miljöns formspråk påverkar den egna upplevelsen av trygghet, rädsla, avspändhet och hot och därvid diskutera hur man kan motverka vandalisering i samhälle och skola,
- undersöka skolans miljö. Därvid skall skolans yttre och inre rumsbildning, formgivning och sätt att inreda och möblera studeras,
- undersöka hur producenter använder sig av idoler, "kändisar", mode, olika medier, produkter och miljöer för att sprida sina budskap och bli medvetna om den egna kulturkonsumtionens omfattning och om vad den kostar, vem som tillhandahåller den och i vilken grad tillgång och konsumtion styrs av intressen innanför och utanför landets gränser samt hur detta påverkar kulturutbyte och olika kulturer i Sverige,
- genom historiska och geografiska jämförelser skaffa sig perspektiv på hur vuxna, jämnåriga och personer i massmedier påverkar livsstilar, hur olika livsstilar kommer till uttryck i film, TV och annat bildspråk och hur de inverkar på den enskildes möjligheter att bygga upp sin egen identitet. Utifrån egna erfarenheter samt studier av bilder skall de lära sig genomskåda fördomar och motsägelsefulla budskap.

ENGELSKA och FRANSKA/TYSKA

Engelska ingår i grundskolans undervisning därför att

- medborgare från ett litet språkområde har behov av kunskaper i ett världsspråk. Engelska talas som modersmål eller används som kontaktspråk över stora delar av världen,*
- eleverna skall bli medvetna om att språket är ett uttryck för olikartade levnadsförhållanden, annorlunda kultur, olika begreppsindelning i skilda länder,*
- färdighet i engelska är värdefull för elevernas fortsatta studier och framtida yrkesverksamhet.*

Franska/tyska ingår i grundskolans undervisning därför att

- Sverige har ett stort behov av internationella kontakter och elevernas möjligheter till sådana kontakter ökas genom kunskaper i ett andra främmande språk,*
- eleverna skall bli medvetna om att språket är ett uttryck för olikartade levnadsförhållanden, annorlunda kultur, olika begreppsindelning i skilda länder,*
- färdighet i franska/tyska är värdefull för elevernas fortsatta studier och framtida yrkesverksamhet.*

ENGELSKA

MÅL Genom studierna i engelska skall eleverna utveckla sådana färdigheter att de

- kan förstå talad engelska,
- i tal kan göra sig förstådda på engelska,
- kan läsa och förstå texter av olika slag,
- kan använda språket i skrift i enkla former.

Undervisningen bör vidare leda till att eleverna

- vill och vågar använda engelska,
- får kännedom om och intresse för vardagsliv, arbetsliv, samhällsförhållanden och kultur i främst engelsktalande länder,
- blir medvetna om den betydelse engelska har för kontakter med människor i olika delar av världen.

HÖRA — TALA

HUVUDMOMENT

Undervisningen i engelska syftar i första hand till att eleverna skall tillägna sig muntlig färdighet. Hör- och talövningar måste därför få en framträdande plats i undervisningen. Det är väsentligt att språket i talövningarna är naturligt och verklighetsnära.

Eleverna har stora möjligheter att få höra engelska talas utanför skolan, t ex i radio och TV. Den språkliga övning som detta kan ge är till stor fördel i undervisningen. Det är dock viktigt att eleverna i skolan får möjligheter att diskutera och ta ställning till program de hört och sett.

I hör- och talövningarna tränas också uttal och intonation. Det engelska uttalet har flera varianter. Eleverna skall få tillfälle att t ex via inspelningar höra olika typer av talad engelska. Lärarens uttal är i regel det som gäller för vårdad brittisk engelska. Denna norm blir därför i de flesta fall den som eleverna kommer att följa. Om elever emellertid lärt sig annan vårdad variant av engelska bör deras olika uttal givetvis godtas.

För att kunna förstå och göra sig förstådd på engelska måste man förfoga över ett inte alltför begränsat ordförråd. I första hand bör

eleverna lära sig sådana ord som de behöver för att kunna uttrycka sig begripligt i olika talsituationer.

Grammatikstudierna skall tjäna det praktiska syftet att eleverna skall kunna uttrycka sig begripligt och korrekt på engelska. Grammatikstudierna bör därför främst gälla de grammatiska företeelser som är nödvändiga för att eleverna skall kunna uttrycka sig på ett enkelt sätt.

Utöver det ordförråd och den grammatik som eleverna övar in för aktiv behärskning bör de också bli bekanta med ett väsentligt större förråd av ord, fraser och grammatiska mönster, så att de kan förstå engelska när de hör det talas t ex i radio och TV.

Lågstadiet

Hör- och talövningar för att öva in sådana ord, fraser och grammatiska mönster som ingår i enkel talad engelska. Det språkliga stoffet bör anknyta till elevernas ålder och intressen.

Enkla samtal, även eleverna emellan, där de får tala om t ex sig själva och sin närmiljö.

Dramatiseringar.

Lekar, ramsor och sånger.

Mellanstadiet

Hör- och talövningar för att öva in ord, fraser och grammatiska mönster.

Hörövningar som syftar till att eleverna lär sig att förstå vad som sägs i intervjuer, dramatiseringar och berättelser.

Friare samtalsövningar som syftar till att eleverna på ett enkelt språk kan skaffa sig och ge upplysningar, tala om vad de anser om olika saker och uttrycka önskemål.

Dramatiseringar, enkla rollspel samt andra former av skapande övningar där eleverna i friare former får använda den engelska de lärt sig.

Övningar som syftar till att eleverna lär sig att på ett enkelt språk berätta, beskriva och förklara.

Lekar, sång och musik.

Högstadiet

Hör- och talövningar för att vidga elevernas ordförråd och öka deras språkfärdighet.

Avlyssning av inspelat material, såväl tillrättat som autentiskt, för information, upplevelse och diskussion.

Friare samtalsövningar som syftar till att öka elevernas förmåga att skaffa sig och ge upplysningar samt uttrycka önskemål, känslor och åsikter.

Dramatiseringar, rollspel och andra former av skapande övningar som stimulerar elevernas fantasi. Intervjuer och diskussioner.

Sång och musik.

LÄSA

Eleverna bör få möta olika slag av texter, såväl tillrättalagda som autentiska. Texterna bör spegla olika sociala och geografiska miljöer.

Om elevernas språkbehärskning inte räcker till för att diskutera på engelska är det bättre att föra diskussionen på svenska än att ingen diskussion blir av.

Eleverna bör också uppmuntras att läsa på egen hand och behöver därför ha tillgång till olika texter, såväl skönlitteratur som sakprosa, för sin personligt valda läsning.

Lägstadiet

Inslag av läsning som bygger på redan inövade ord och grammatiska mönster.

Mellanstadiet

Läsning av språkligt lätta texter för att öva in ord, fraser och grammatiska mönster.

Läsning av enkla texter extensivt, för att uppöva elevernas läsfärdighet och vidga deras ordförråd.

Efter hand läsning med ökad tonvikt på information och upplevelse.

Högstadiet

Läsning av texter med gradvis ökat förråd av vanliga ord, fraser och grammatiska mönster och som underlag för språkliga övningar.

Läsning av texter, även autentiska, för information och upplevelse, med ökad inriktning mot extensiv läsning. Det informativa stoffet anknyts där så är lämpligt, till elevernas studier i andra ämnen.

Övning i att vid läsning skilja mellan väsentligt och oväsentligt samt ta ställning till de åsikter och värderingar som framförs.

SKRIVA

Under uppbyggnaden av ett främmande språk är det ofta till god hjälp att eleverna får skriva ord, fraser och meningar. De bör också, så tidigt som möjligt, få öva sig att formulera sig friare på engelska, t ex skriva vykort eller brev så att de kan brevväxla med engelsktalande personer. Vissa elever bör kunna komma mycket långt i detta avseende. Man måste dock som regel ställa måttliga krav på elevernas skriftliga språkfärdigheter.

Lågstadiet

Ingen egentlig skrivträning. Avskrivning av ord och fraser kan dock förekomma.

Mellanstadiet

Avskrivning för att öva stavning.

Skrivövningar för att befästa stoff som redan inövats muntligt.

Skrivning av enkla personliga meddelanden och brev.

Högstadiet

Skrivövningar i första hand för att befästa stoff som redan inövats muntligt.

Skrivning av meddelanden, brev och referat.

Fri skrivning, där eleverna bl a kan berätta och fabulera.

Fortsatt avskrivning för att öva stavning.

ANVÄNDA HJÄLPMEDEL

Eleverna behöver kunna ta reda på ords uttal, användning och betydelse, slå upp den engelska motsvarigheten till svenska ord och fraser samt kontrollera den grammatiska korrektheten i något de vill säga eller skriva.

Mellanstadiet

Övning i att tolka fonetisk skrift.

Övning i att använda ordlista.

Högstadiet

Fortsatt övning i att tolka fonetisk skrift.

Övning i att använda lexikon.

Övning i att använda grammatiken som uppslagsbok.

SAMHÄLLS- OCH KULTURORIENTERING

Lågstadiet

I undervisningen bör eleverna få upplysningar om vardagsförhållanden i engelsktalande länder.

Mellanstadiet

I undervisningen bör eleverna få upplysningar om vardagsliv och geografiska förhållanden i engelsktalande länder och ges tillfälle att öva sig att beskriva motsvarande förhållanden i den egna miljön.

Högstadiet

Samhällsliv, arbetsliv, geografiska förhållanden, kultur och aktuella problem i främst engelsktalande länder bör på olika sätt tas upp till behandling. Eleverna bör också öva sig att beskriva svenska förhållanden.

Viktiga aktuella händelser bör behandlas och diskuteras.

Eleverna bör även ges tillfälle att diskutera problem som rör människors livsvillkor och samlevnad.

Betydelsen av språkkunskaper i olika yrken diskuteras.

FRANSKA / TYSKA

MÅL Genom studierna i franska/tyska skall eleverna utveckla sådana färdigheter att de

- kan förstå talad franska/tyska,
- i tal kan göra sig förstådda på franska/tyska,
- kan läsa och förstå texter av olika slag,
- kan använda språket i skrift i enkla former.

Undervisningen bör vidare leda till att eleverna

- vill och vågar använda franska/tyska,
- blir intresserade av vardagsliv, arbetsliv, samhällsförhållanden och kultur i de fransk/tysktalande länderna.

HUVUDMOMENT

HÖRA — TALA

Undervisningen i franska/tyska syftar i första hand till att eleverna tillägnar sig en viss muntlig färdighet. Hör- och talövningar måste därför få en framträdande plats i undervisningen. Språket i talövningarna skall vara naturligt och verklighetsnära så att eleverna känner att det de lär sig är användbart utanför skolan.

Eleverna bör i första hand lära sig sådana ord och fraser som de behöver för att kunna uttrycka sig i olika talsituationer. Utöver detta aktiva ordförråd bör de bli bekanta med ett väsentligt större förråd av ord och fraser för att kunna förstå vad de läser och hör på franska/tyska.

Grammatikstudierna skall tjäna det praktiska syftet att eleverna skall kunna uttrycka sig begripligt och någorlunda korrekt. Utöver den grammatik som eleverna övar in för aktiv behärskning finns vissa grammatiska företeelser som de måste vara bekanta med men som de inte själva behöver kunna använda. Övning av sådana företeelser inriktas på att eleverna skall förstå dem, då de möter dem i tal och text.

I hör- och talövningar, huvudsakligen i dialogform, tränas uttal och intonation. För att eleverna skall förvärva ett så gott uttal som möjligt bör de regelbundet lyssna till och säga efter intalningar av infödda fransk/tysktalande. Normgivande för uttalet bör vara vårdat talspråk utan stora dialektala avvikelser.

I undervisningen skall ingå

- hörövningar som syftar till att eleverna lär sig förstå enkel talad franska/tyska samt att uppfatta huvudinnehållet i språkligt svårare framställningar,
- talövningar i vilka eleverna med ett vårdat, naturligt talspråk som utgångspunkt övar in ord, fraser och grammatik,
- samtalsövningar som syftar till att eleverna grundlägger och utvecklar sin förmåga att ge och inhämta upplysningar samt att uttrycka önskemål, känslor och åsikter,
- rollspel, dramatiseringar och andra former av skapande övningar som stimulerar elevernas fantasi.
- övningar i att sammanhängande berätta, beskriva och förklara.

LÄSA

Texterna skall ge eleverna information och upplevelse. De bör vara av olika slag, t ex berättelser, beskrivningar, meddelanden och anvisningar. Även autentiskt textmaterial bör förekomma.

I undervisningen skall ingå

- läsning av språkligt lätta texter som kan tjäna som utgångspunkt för språkliga övningar av skilda slag,
- läsning av språkligt svårare texter med gradvis ökad inriktning mot fri läsning,
- övning i att vid läsning av texter skilja mellan väsentligt och oväsentligt, dra slutsatser och ta ställning till innehållet,
- övning i att använda lexikon.

SKRIVA

Skriftliga övningar av olika slag tjänar som stöd för den muntliga undervisningen och bidrar till att befästa ord- och frasförråd och grammatiska strukturer. Eleverna bör också, så tidigt som möjligt, få öva att själva formulera sig på franska/tyska. Friare övningar, t ex korta uppsatser, bör vara regelbundna inslag i undervisningen.

I undervisningen skall ingå

- övningar för att befästa ord, fraser och grammatik,
- fri skrivning.

SAMHÄLLS- OCH KULTURORIENTERING

I undervisningen skall

- vardagsliv, arbetsliv, samhällsliv, geografiska förhållanden, kultur samt aktuella problem i de fransk/tysktalande länderna på olika sätt tas upp till behandling och jämföras med motsvarande förhållanden i Sverige,
- viktiga aktuella händelser i de fransk/tysktalande länderna behandlas och diskuteras,
- eleverna få tillfälle att öva sig att på franska/tyska ge upplysningar om svenska förhållanden,
- betydelsen av språkkunskaper i olika yrken diskuteras.

HEMKUNSKAP

Hemkunskap ingår i grundskolans undervisning därför att

- *eleverna skall få förutsättningar att rationellt och i samverkan ekonomiskt planera boende och skötsel av hem, mathållning, kläder, hygien och hushålls-ekonomi.*
- *eleverna skall inse betydelsen av hushållning med personliga och gemensamma resurser.*

MÅL Eleverna skall skaffa sig kunskaper om begränsningar och den ojämna fördelningen av jordens resurser. De skall fostras till respekt för att hushålla med resurser och bruksföremål och för möjligheterna att återanvända vardagstingen. De skall vänja sig vid att lösa olika uppgifter i samarbete och därigenom utveckla sin förmåga till en god samlevnad, i grupp, i familj och i arbetslivet.

Eleverna skall lära sig tolka och jämföra konsumentinformation, göra beräkningar och bedömningar och redovisa dem.

Oberoende av kön skall eleverna kunna rationellt planera och utföra olika arbeten som förekommer i ett hem.

Eleverna skall skaffa sig kunskap om vad kost, hygien och miljö betyder för hälsa och välbefinnande. Undervisningen skall befästa goda kost- och hygienvanor.

Eleverna skall lära sig att välja, tillaga och äta näringsriktig mat.

Eleverna skall lära sig att ta ansvar för och vårda enskild och gemensam miljö samt orientera sig om faktorer som påverkar boendemiljön och om de rättigheter och skyldigheter de har som boende.

De skall också få insikt i hur de i arbetslivet skall kunna använda sina kunskaper i kost, hygien och miljö.

HUVUDMOMENT Det praktiska arbetet och träningen av vardagsfärdigheter skall vara utgångspunkt för undervisningen.

KOST

I samverkan med naturorienterande ämnen och idrott kan eleverna skaffa sig en ökad helhetssyn på betydelsen av friskvård.

Lågstadiet och mellanstadiet

Goda måltidsvanor och betydelsen av trivsamt samvaro vid måltiderna.

Näringsriktig kost för barn.

Dagens måltider hemma och i skolan. Deras betydelse för hälsa, arbetsförmåga och välbefinnande.

Att välja och tillaga frukost, mellanmål och andra enklare måltider som ger goda kostvanor. Enklare måltider från olika kulturkretsar. Mattraditioner i Sverige och på andra håll i världen.

Några vanliga livsmedel från pris- och närings synpunkt.

Hushållning med resurser och råvaror och tillgång på mat i olika delar av världen.

Samarbete och ansvarstagande vid måltidssysslorna.

Högstadiet

Näringsriktig kost för olika åldrar. Måltidsvanor.

Kost-, motions- och dryckesvanor och deras betydelse för hälsa, arbetsförmåga och välbefinnande.

Mat hemma, i skolan och i arbetslivet. Hur både konsumenter och producenter har nytta av kunskaper och färdigheter i fråga om livsmedel.

Konsumtion av mat och dess betydelse för fysisk och psykisk utveckling, hälsa och arbetsförmåga i länder med olika tillgång på livsmedel. Hushållning med resurser och råvaror.

Att planera och tillaga näringsriktiga måltider. Redskap och olika metoder att laga mat. Att använda rationella och hygieniska arbetsmetoder.

Samarbete och ansvarstagande vid måltidssysslorna.

Att planera inköp av och beräkna kostnader för mat. Att jämföra livsmedel från närings-, kvalitets- och prissynpunkt. Förvaring och tillagning från ekonomisk och näringsriktig synpunkt.

Aktuella konsumentfrågor. Marknadsföringsmetoder och hur de påverkar konsumentens behov och beteende.

Matvanor, måltidsvanor och fördelning av måltidssysslor i olika kulturer. Tillagning av mat från olika kulturkretsar.

HYGIEN

Vid allt praktiskt arbete skall eleverna träna sig att arbeta hygieniskt. Detta gäller såväl den personliga hygienien vid hantering av livsmedel som skötsel av kläder, hemtextilier, lokaler och utrustning.

Eleverna bör också vänja sig att spara energi vid användning av vatten och elström samt att hantera kemisk-tekniska produkter på ett från ekologisk synpunkt lämpligt sätt. Dessa kunskaper och färdigheter bör öka elevens medvetenhet om människans inverkan på och ansvar för sin miljö.

I samverkan med slöjd kan eleverna få ökad insikt i klädvalets betydelse för hälsan. Undervisningen i klädvård bör därför samordnas.

Lågstadiet och mellanstadiet

Vård av inredning och utrustning i hemmet och skolan.

Vård av kläder och skor. Aktuella konsumentfrågor.

Kemisk-tekniska produkter och deras användning, förvaring och risker. Jämför med högstadiet enligt nedan.

Hygieniska arbetsmetoder.

Samarbete och ansvarstagande vid disk, tvätt och städning.

Högstadiet

Vård av inredning och utrustning i hemmet och skolan.

Sortering, tvätt och efterbehandling av kläder och hemtextilier av olika material.

Aktuella konsumentfrågor vid köp, vård och användning av hemtextilier, kläder, kemisk-tekniska produkter, maskinell utrustning och redskap. Marknadsföringsmetoder och hur de påverkar konsumenternas behov och beteende.

Användning av hygieniska och rationella metoder och miljövänliga medel vid disk, tvätt och städning.

Hantering av hushållsavfall och kemisk-tekniska produkter från hygienisk och ekologisk synpunkt.

Hur tillgången på vatten, energi och maskinell utrustning i olika delar av världen påverkar arbetsmetoder, hygien, hälsa och välbefinnande.

Samarbete och ansvarstagande vid disk, tvätt och städning.

MILJÖ

Alla stadierna

Då nedskräpning och förstörelse av enskild och gemensam miljö är otrivsam och kostsam och ett hot mot vår framtid skall eleverna aktivt arbeta med den egna omgivningen, ta ansvar för och vårda sin miljö och ta konsekvenserna av sitt handlande. Vård och skötsel av både enskild och gemensam miljö kan tränas i hemkunskapslokaler, skolans övriga lokaler och i skolans närmiljö.

I samverkan med barnkunskap, bild och samhällsorienterande ämnen kan eleverna skaffa sig kunskaper om barns behov av och rättighet till en trygg och ändamålsenlig miljö.

Lågstadiet och mellanstadiet

Möbler i elevernas omgivning, deras funktion, utformning, användning och vård.

Högstadiet

Boendeformer. Olika möjligheter att skaffa och äga bostad. Boendekostnader.

Rättigheter och skyldigheter som boende. Råd och hjälp i boendefrågor.

Bostadens användning, utrustning och inredning utifrån olika behov och resurser.

Barns boendemiljö. Åtgärder som förebygger barnolycksfall i hemmet.

Möbler och annan utrustning. Funktion, utformning, användning och pris.

Underhåll, vård, reparation och återanvändning av inredning och utrustning.

Beräkning av kostnader för inredning och utrustning av hem och skolmiljö. Finansieringsmöjligheter.

Aktuella konsumentfrågor vid köp av utrustning till bostaden. Marknadsföringsmetoder och hur de påverkar konsumentens behov och beteende.

Hushållens ansvar för miljön.

KONSUMENTEKONOMI

Alla stadierna

Ekonomisk planering utifrån tillgängliga resurser. Att beräkna och jämföra kostnader. Betalningsformer.

Att bedöma och använda konsumentinformation. Marknadsföringens mål och metoder. Olika åsikter om hur behov skapas.

Konsumentens rättigheter och skyldigheter. Konsumenträttsliga lagar. Samhällets stöd och hjälp till konsumenter.

Hushållens ansvar för miljön vid användning av olika produkter och metoder i hushållsarbetet.

Hushållning med resurser och råvaror.

Olika yrken där utbildning i konsumtionsfrågor är betydelsefull.

SAMLEVNADE

En förutsättning för jämställdhet i hemmet såväl som i arbetslivet är att ansvaret för hemarbetet delas mellan kvinnor och män, vuxna och barn. Lika kunskaper om hemarbete ökar förmågan att delta som fullvärdiga medarbetare i hemmet. Eleverna bör skaffa sig kunskaper om vilka arbetsuppgifterna är och i praktiskt arbete utföra dem. Flickor och pojkar skall arbeta tillsammans på lika villkor.

Alla stadierna

Samlevnadsfrågor och samspelet inom familjen, mellan vuxna och mellan barn och vuxna. Normer, regler och lagar väsentliga för samlevnad och samarbete.

Samlevnad och samvaro mellan människor med olika förutsättningar och värderingar. Betydelsen av samarbete och arbetsgemenskap.

Faktorer som påverkar jämställdhet i familjen mellan kvinnor och män, vuxna och barn och mellan ungdomar. Hur jämställdhet i hemmet påverkar människors möjligheter till jämställdhet i arbetslivet och på fritiden. Att planera hemarbetet, fördela uppgifter, samarbeta och ta ansvar.

Familjen i olika kulturer. Samlevnadsformer och traditioner.

IDROTT

Idrott ingår i grundskolans undervisning därför att

- kroppsrörelse och friluftsliv behövs för hälsa och välbefinnande,*
- eleverna skall tillägna sig ett funktionellt rörelsesätt.*

MÅL Undervisningen skall medverka till elevernas fysiska, psykiska och sociala utveckling samt syfta till att skapa förståelse och bestående intresse för regelbunden kroppsrörelse som ett medel till hälsa och välbefinnande. Den skall ge alla elever möjlighet att tillfredsställa sitt rörelsebehov samt att uppleva rörelseglädje, rekreation och gemenskap. Den skall organiseras så att också elever med olika handikapp kan delta.

Genom undervisningen skall eleverna lära känna grundformerna för rörelse och tillägna sig ett funktionellt rörelsesätt. De skall få möjlighet att uppleva rytm, att i rörelse uttrycka känslor och sinnesstämningar samt att utveckla sin självförtroende och skapande förmåga.

Eleverna skall skaffa sig kunskaper om hur man sköter sin kropp och hälsa, om hur människan fungerar i arbete och vila, om olika handikapp samt om riktiga arbetsställningar och arbetsrörelser.

Eleverna skall pröva många olika former av idrott. I högre årskurser bör de ges möjlighet att utveckla sin färdighet i de aktiviteter som speciellt intresserar dem samt stimuleras att planera sin egen fysiska träning.

Genom medverkan i planering, genomförande och utvärdering av arbetet skall eleverna lära sig att ta egna initiativ och att förstå och ta hänsyn till andra människors olika förutsättningar för fysisk aktivitet.

Under vistelse i naturen skall eleverna skaffa sig kunskaper om friluftsliv, få förståelse för den ekologiska balansen samt lära sig att ta ansvar för naturen och utnyttja den rätt för rekreation och friluftsliv.

Eleverna skall få kännedom om och kontakt med idrotts- och friluftsrörelsen i samhället och i hemkommunen. De skall få insikt i andra kulturers värderingar och traditioner i fråga om fysisk aktivitet och lära sig att se idrotten som en internationell kulturfaktor. De skall diskutera mål, normer och resurser för idrott och uppmuntras till aktiva insatser för idrott och förebyggande hälsovård i skola, hem och samhälle.

GYMNASTIK

HUVUDMOMENT

Lågstadiet

Rörelser med eller utan musik, t ex hoppa, rulla, springa, klättra. Rörelseuppgifter och improvisationsuppgifter. Övningar med handredskap, t ex hopprep, bollar och tunnband. Matt- och hoppövningar. Klätter- och hängövningar. Balansövningar på golv eller redskap. Givna eller improviserade redskapsbanor.

Mellanstadiet

Övningar som på lågstadiet. Mer sammansatta rörelser och rörelser med många sträckmoment. Redskapsövningar av många olika slag där eleverna får pröva sin prestationsförmåga.

Högstadiet

Rörelser och rörelseuppgifter till musik. Analys av rörelserna. Utökat rörelseförråd i fristående övningar och redskap. Efterhand valfria övningar, t ex jazzgymnastik, motionsgymnastik eller redskapsgymnastik efter eget val enligt lokala förutsättningar och efter gemensam planering.

HÄLSA, HYGIEN OCH ERGONOMI

Hälsa, hygien och ergonomi är förebyggande hälsovård och därmed hela skolans angelägenhet. Samverkan sker framför allt med skolhälsovården, hemkunskapen, orienteringsämnena, skolans måltidsverksamhet samt elevernas föräldrar.

Lågstadiet

Övning i att lyfta, bära, skjuta och dra. Riktiga sittställningar. Sambandet fysisk aktivitet — cirkulation och muskelfunktion. Klädsel och duschning i samband med fysisk aktivitet.

Mellanstadiet

Hjärtverksamhet och andning i arbete och vila.

Betydelsen av uppvärmning och uppmjukning före idrott.

Hälsotillstånd — träning. Att förebygga skador.

Träningsprinciper och egna träningsprogram för styrka, kondition och rörlighet.

Arbetsställningar och arbetsrörelser.

Handikappidrott.

Problem i samband med kroppsövningar och hygien.

Betydelsen av kost och motion. Vila och sömn. Avslappning.

Gifters skadliga inverkan på människan.

Klädsel och utrustning för idrott och friluftsliv.

Säkerhetsfrågor i samband med friluftsliv.

Hur en idrottsförening fungerar. Några lokala idrottsföreningars verksamhet.

Motions- och idrottsaktiviteter i närområdet prövas och diskuteras.

Högstadiet

Utvidgning av de frågor som behandlats på mellanstadiet.

Mätning av kondition.

De vanligaste förslitningsskadorna och deras orsaker.

Olika yrkens krav på kondition och styrka.

Vätskebehovet i samband med fysisk aktivitet.

Den frivilliga idrottsrörelsens resurser och organisation samt samverkan med handikappidrotten. Samhällets och individens insatser för idrott och friskvård.

Yrkeslivet inom idrotten.

BOLLSPEL OCH LEKAR

Redan från lågstadiet skall pojkar och flickor vänja sig att öva och spela tillsammans i lag. Invandrarelever har ofta kunskaper i bollspel, som bör tas tillvara genom att de får instruera och berätta.

Lågstadiet

Bollövningar av många olika slag.

Bollekar där eleverna gemensamt arbetar med egna regler.

Bollspel som övar samspelsförmågan.

Mellanstadiet

Bollekar som utvecklar förståelse för regler och förbereder de olika bollspelen.

Teknik- och samspelsövningar samt spelövningar med avpassade regler.

Lag- och racketspel.

Högstadiet

Teknik- taktik- och samspelsövningar.

Lagspel som bandy, basket, fotboll, handboll, ishockey och rinkbandy, även i små grupper.

Funktionärsutbildning.

Nätspel som badminton, bordtennis, tennis och volleyboll.

Eleverna får enligt lokala förutsättningar efter hand välja bollspel individuellt eller i grupp.

DANS

Lågstadiet

Sångelekar. Grundsteg och smådanser.

Danser som eleverna själva hittar på.

Mellanstadiet

Sångelekar. Svenska och utländska folkdanser. Gammal och modern dans.

Improviserade danser. Övning i att leda danser.

Högstadiet

Utökat förråd av danser. Modedanser.

Övning i att leda danser.

FRI IDROTT

Lågstadiet

Löpning, hopp och kast som fri träning i små grupper.

Löpning, hopp och kast i lekar.

Mellanstadiet

Löpning, hopp och kast med teknikskolning eller som fri träning.

Stafetter i olika former.

Regler, funktionärskap, ledaruppgifter.

Högstadiet

Samma grenar som på låg- och mellanstadierna samt eventuellt utökning med fler grenar. Individuell träning och träning i grupper.

Uppvärmning och organisation på egen hand.

Val av gren och specialisering efter intresse.

ORIENTERING OCH FRILUFTSLIV

I samband med förflyttningar och övningar tas trafik-kunskap upp.

Lågstadiet

Klassrumsorientering, skolgårdsorientering.

Att rita och orientera efter skisser.

Lekar, utflykter och vandringar i naturen under olika årstider. Orienteringsövningar.

Naturvård, allemansrätten, naturvett och rätt klädsel för utevistelse.

Mellanstadiet

Att läsa karta och jämföra karta och terräng.

Att passa in kartan med hjälp av kompass.

Orienteringsövningar i olika former i skolans närhet och i närliggande terräng.

Vandringar och utflykter i olika slags natur. Allemansrätten, naturvård, naturvett.

Friluftsteknik och lägerliv. Säkerhetsbestämmelser.

Klädsel för friluftsliv.

Högstadiet

Övning med karta och kompass.

Orienteringsvarianter i grupp och individuellt i såväl känd som okänd terräng.

Träning i att leda orienteringsövningar. Funktionärsuppgifter.

Efter lokala förhållanden får eleverna välja aktiviteter, såsom vandringar, cykelturer, kanotfärder och lägerliv. Frågor som behandlats på föregående stadier aktualiseras i samband med aktiviteterna.

LEK

Lågstadiet

Rörelselekar där eleverna utvecklar sin fantasi och känsla för andra samt tränar uppmärksamhet, iakttagelse- och reaktionsförmåga.

Mellanstadiet

Lekar med samma inriktning som på lågstadiet. Utökad förråd av lekar.

Lekar som utvecklar samarbetsförmåga, lagkänsla, hänsyn och ansvarskänsla.

Högstadiet

Lekar som rekreation under arbetet.

Lekar som tränar snabbhet och kondition.

Övning att leda lekar.

SIMNING OCH LIVRÄDDNING

Lågstadiet

Vattenvaneövningar och lekar i vatten.

Bröstsimm och ryggsimm.

Badvett och båtvett.

Livräddningsövningar och simkunnighetsprov.

Mellanstadiet

Övningar för att utveckla simförmågan.

Övning av fler samsätt, dykning och klädsimm.

Ilandföringsövningar, användning av räddningsmaterial.

Konstgjord andning och simkunnighetsprov.

Högstadiet

Vattnets och kylans inverkan på kroppen.

Behandling av drunknande. Konstgjord andning. Säkerhetsåtgärder i samband med vattensport.

Livräddningsövningar, dykövningar, klädsimm, ilandföring samt användning av livräddningsmaterial.

Simkunnighets- och livräddningsprov.

Val av övningsform efter intresse, t ex

- simning som konditionsträning,
- simning som motion och rekreation,
- individuellt upplagd simträning i specialgren,
- vattengymnastik och vattenbollspel.

SKIDÅKNING

Lågstadiet

Lek på skidor och åkövningar, helst i olika slags terräng under skidtur.

Klädsel för skidåkning och skidvård i samband med skidåkningen.

Mellanstadiet

Teknikträning, lekar och åkövningar i kuperad terräng, terrängslingor och backar.

Skidtur, skidvett.

Högstadiet

Skidutrustning, skidvård, vallning, fjällvett, vinterhygien, säkerhetsfrågor, säkerhetsutrustning och klädsel för fjälltur.

Val av skidåkningsform efter intresse och lokala förhållanden, t ex:

- skidåkning som motion och rekreation,
- skidåkning som konditionsträning,
- skidåkning som individuell träning i specialgren.

SKRIDSKOÅKNING, ISKUNSKAP OCH LIVRÄDDNING

Lågstadiet

Åkövningar, lekar, hastighetsåkning och övningar med klubba och boll.

Spel i små lag, så att alla kan vara aktiva i spelet.

Isvett, användning av isdubbar, ispic och livlina.

Hur man räddar sig själv och andra ur en isvak.

Mellanstadiet

Åkteknik, lekar på is, isspel.

Isvett och iskunskap, praktiska övningar med isdubbar, ispik och livlina.

Hur man räddar sig själv och andra ur en isvak.

Högstadiet

Utrustning och säkerhetsföreskrifter samt turteknik.

Sjöisars beskaffenhet och isvett.

Hur man räddar sig själv och andra ur en isvak.

Efter intresse och lokala förutsättningar får eleverna välja mellan:

- individuellt upplagt träningsprogram i hastighetsåkning
- åkning i rundbana
- konståkning
- isspel.

Om förhållandena medger kan långfärdsåkning på sjöis arrangeras i små grupper med ledare.

MATEMATIK

Matematik ingår i grundskolans undervisning därför att

- matematik kan användas för att beskriva verkligheten och för att beräkna följderna av olika handlingar,*
- elevernas färdighet i matematik efterhand skall byggas upp och de skall få insikt i hur den kan nyttjas.*

MÅL Undervisningen i matematik skall utgå från elevernas erfarenheter och behov och förbereda dem för rollen som vuxna medborgare. Eleverna skall därför i första hand skaffa sig god förmåga att lösa sådana matematiska problem som vanligen förekommer i vardagslivet. Detta innebär att eleverna genom undervisningen skall förvärva

- säkerhet i numerisk räkning med och utan hjälpmedel,
- färdigheter i huvudräkning och överslagsräkning,
- kunskaper i främst procenträkning, praktisk geometri, enheter och enhetsbyten samt beskrivande statistik.

Genom skolarbetet skall eleverna också skaffa sig sådana kunskaper och färdigheter i matematik som de har användning för vid studier av andra skolämnen, vid fortsatta studier efter grundskolan, på fritiden och i arbetslivet. Detta förutsätter utöver ovanstående att eleverna tillägnar sig kunskaper om

- de reella talen,
- geometriska samband,
- algebra och grundläggande funktionslära,
- statistik och sannolikhetslära,
- datoranvändning och datalära.

Undervisningen i matematik skall vara så konkret, att varje elev kan förankra begreppen och förstå användningen i praktiska situationer. Den skall vara tillrättalagd så, att eleverna upptäcker behovet av att kunna använda matematiken och får känna tillfredsställelsen av att kunna tillämpa inlärd färdigheter. Matematikundervisningen skall ta tillvara elevernas nyfikenhet och fantasi samt utveckla deras logiska tänkande. Matematiken blir då ett verktyg för att förstå verkligheten och en källa till nytta och glädje.

HUVUDMOMENT

Matematikämnets struktur gör att ett moment i regel bygger på färdigheter från andra moment. Detta måste noga beaktas vid utformningen av undervisningen av den enskilde eleven. En elev får inte börja med ett nytt moment utan tillräcklig grund från tidigare moment. Som riktlinjer används huvudmomentens stofffördelning, där uppdelningen har gjorts på följande sätt:

Lågstadiet

Moment som alla elever skall bearbeta och förvärva grundliga kunskaper och färdigheter i under lågstadietiden.

Lågstadiet och mellanstadiet

Moment som de flesta elever bör orientera sig om under lågstadietiden och som alla elever skall bearbeta och förvärva grundliga kunskaper och färdigheter i under mellanstadietiden.

Mellanstadiet och högstadiet

Moment som de flesta elever bör orientera sig om under mellanstadietiden och som alla elever skall bearbeta och förvärva grundliga kunskaper och färdigheter i under högstadietiden.

Högstadiet

Moment som eleverna bör orientera sig om under högstadietiden. Dessa moment är särskilt viktiga för elever, som ämnar studera vidare på matematikintensiva gymnasielinjer eller motsvarande utbildningar.

PROBLEMLÖSNING

Det grundläggande målet för ämnet matematik är att alla elever skall förvärva god förmåga att lösa sådana problem av matematisk natur som man möter i hem och samhälle. För att kunna lösa så-

dana problem krävs vanligen att

- man kan förstå problemet och har en lösningsmetod,
- man kan klara de numeriska beräkningar som krävs,
- man kan analysera, värdera och dra slutsatser av resultatet.

Alla dessa led i problemlösningen måste uppmärksammas i undervisningen. Den måste omfatta övningar i att diskutera och ta ställning till såväl problemets natur som lösningens rimlighet och får inte bli ett ensidigt övande av i förväg givna beräkningar. Att tala matematik är ett viktigt led i undervisningen.

Problemlösning skall förekomma inom alla huvudmoment. Praktiska problem från vardagslivet skall ges stort utrymme.

Problemen bör i första hand väljas utifrån elevernas erfarenheter och intressen samt från närmiljön men bör också kunna belysa samhälls- och världsproblemen. Beräkningarna måste vara väl avpassade efter varje elevs färdigheter.

Lågstadiet och mellanstadiet

Problemen bör vara konkreta samt utgå från elevernas erfarenheter och närmiljö eller från sådana miljöer som gemensamt byggs upp i klassrummet. Stort utrymme ägnas åt att tolka skriftligt ställda problem samt åt att diskutera dessa.

Mellanstadiet och högstadiet

Problemen hämtas allt mera från miljöer som finns i samhället runt omkring och som studeras i andra skolämnen. Problemvalet bör även styras av elevernas intressen och behov samt av en inriktning mot det kommande yrkeslivet.

Högstadiet

Problemen ges nu även en teoretisk inriktning och kan t ex omfatta formler och enkla bevis.

Exempel på olika yrken där förmåga att lösa matematiska problem är betydelsefull.

GRUNDLÄGGANDE ARITMETIK

Undervisningen i aritmetik skall utgå från och förankras i vardagsnära problem och för eleverna konkreta situationer. För att kunna lösa vardagliga matematiska problem måste eleverna bli väl inövade färdigheter i olika räknesätt. Repetitioner och individuella

diagnoser är speciellt angelägna i aritmetik, eftersom de olika räknesätten bygger på varandra. Färdighetsträningen måste fortsätta individuellt, tills var och en behärskar det aktuella stoffet.

Lågstadiet

Talbegreppet byggs upp genom laborativa övningar och jämförelser av antal. De naturliga talen upp till 1 000 behandlas i anslutning till vardagsproblem som leder till addition och subtraktion. Begreppen multiplikation och division tas upp, men behandling av algoritmerna bör anstå tills eleverna har uppnått säkerhet i additions- och subtraktionsalgoritmerna. Dessa kräver i sin tur väl inövade kunskaper i additions- och subtraktionstabellerna upp till 18. Multiplikationstabellen med ena faktorn högst fem lärs in.

Lågstadiet och mellanstadiet

De naturliga talen utvidgas till 10 000 och tal i decimalform med i första hand två decimaler behandlas i anslutning till aritmetiken. Multiplikations- och divisionstabellerna inövas, eftersom de är viktiga förkunskaper vid såväl huvud- och överslagsräkning som vid inläring av motsvarande algoritmer. Repetition av tidigare inlärd algoritmer och inläring av multiplikation i algoritm med ena faktorn ensiffrig. Praktiska tillämpningar, främst huvud- och överslagsräkning på vardagsproblem i anslutning till de inlärd algoritmerna.

Mellanstadiet och högstadiet

Aritmetiken omfattar i första hand naturliga tal upp till en miljon samt tal i decimalform med upp till tre decimaler. Tidigare inlärd algoritmer repeteras och multiplikationsalgoritmen utvidgas till att omfatta två flersiffriga faktorer. Säkerhet i att dividera med åtminstone ensiffrig nämnare eftersträvas. Huvud- och överslagsräkning på vardagsproblem i anslutning till de inlärd algoritmerna. Praktisk tillämpning av de fyra räknesätten med och utan hjälpmedel ägnas stort utrymme, t ex i samband med löner, kostnader, jämförpris och liknande.

Högstadiet

Repetition och praktisk tillämpning av de olika räknesätten i lämpliga fall med hjälpmedel. Huvud- och överslagsräkning.

REELLA TAL

De flesta människor har främst användning för naturliga tal och tal i decimalform. Negativa tal förekommer i begränsad omfattning i

det praktiska livet och behandlas i lägre årskurser bara i anslutning till elevernas frågor och andra skolämnen. Det gäller också begreppen kvadrat, kvadratroten och tiopotens något högre upp i årskurserna. Tal som $\sqrt{2}$ och $3/7$ kan t ex med hjälp av miniräknare avrundas till tal i decimalform. Man bör också uppmärksamma att subtraktioner av negativa tal liksom multiplikationer av två negativa tal knappast förekommer i praktiska situationer.

Lågstadiet och mellanstadiet

Negativa tal förekommer t ex som minusgrader. Bråk som $1/2$ och $1/3$ tas upp och storleksordnas laborativt.

Mellanstadiet och högstadiet

De hela talen och de vanligaste talen i bråkform storleksordnas. Hela tal adderas och subtraheras i anslutning till praktiska situationer.

Bråk med lika nämnare adderas och subtraheras i bråkform på laborativ grund. Närmevärden till bråk behandlas. Bråk adderas och subtraheras efter omskrivning i decimalform eller till närmevärden i decimalform.

Begreppen kvadrat och tiopotens tas liksom övriga moment främst upp i samband med vardagsnära problem. Huvudräkning, överslagsräkning och teckenregler uppmärksammas.

Högstadiet

Hela tal och tal i bråkform behandlas med alla de fyra räknesätten. Parentes- och teckenregler övas, liksom tal i potensform och tiopotenser. Uppmärksamhet ägnas även åt potenslagarna och räkning med tal i grundpotensform. Kvadratrötter och deras närmevärden samt rotlagarna tas upp i anslutning till geometri och lösning av enkla andragradsekvationer.

PROCENT

Procentbegreppet förekommer i en rad praktiska situationer, t ex vid ekonomiska överväganden som priser, rabatt, ränta, amortering och lån och i samhälls- och naturorienterande undervisning om befolkningstillväxt, statistiska data och för att ange t ex koncentration av kemiska lösningar. Eleverna bör lösa problem i anslutning till dessa och liknande situationer. De bör därvid tillägna sig goda färdigheter i att göra beräkningar utgående från procentbegreppet och lära sig att utgå från dessa, då de tar ställning i vardagliga valsituationer.

Denna analyserande del av problemlösningen skall ges minst lika stort utrymme som beräkningarna, som ofta kan utföras med hjälpmedel.

Mellanstadiet och högstadiet

Procentbegreppet behandlas i anslutning till praktiska problem och andra skolämnen. Beräkning av procentuella andelar utgående från procentsatser. Samband mellan tal i procentform, decimalform och bråkform. Överslagsräkning och huvudräkning samt beräkningar av vardagsnära problem, t ex prisjämförelser, löneförändringar och rabatter.

Högstadiet

Beräkning av procentsatser då delen och det hela är givna. Överslagsräkning och huvudräkning samt beräkningar av vardagsproblem, t ex lånekostnader och tillväxt. Användning av miniräknare för att beräkna ränta på ränta, befolkningsökning och dylikt.

MÄTNINGAR OCH ENHETER

I de flesta problemlösningssituationer såväl i hemmet och arbetet som på fritiden ingår enheter som en viktig del av data. Det är ofta nödvändigt att välja rätt enhet vid en beräkning och att behärska de vanligaste enhetsbytena. Vid praktiska tillämpningar är enheten sällan given utan måste tas fram i samband med en mätning. Därför skall man i undervisningen ägna stort utrymme åt att mäta med olika enheter och med olika instrument och samordna arbetet med undervisningen i andra ämnen, främst hemkunskap, slöjd och naturorienterande ämnen.

Lågstadiet

Mätning av längd, massa och volym sker med hjälp av de i hemmet vanligaste enheterna och mätinstrumenten. Avläsning av klockan övas liksom tidsangivelser i timmar och minuter. Användningen och värdet av de vanligaste sedlarna och mynten tas upp i samband med praktiska situationer.

Lågstadiet och mellanstadiet

Tidsenheter utökas från sekunder till år. Även datumangivelser tas upp. Enkla enhetsbyten och huvudräkning övas i samband med problemlösning som gäller matlagning, beräkning av restider, priser etc.

Mellanstadiet och högstadiet

De vanligaste prefixen behandlas liksom mätnoggrannhet och mätteknik. Vardagsnära problemlösningar, t ex i anslutning till geometri, hastighet, tidsdifferenser, handel och valuta, för att befästa de vanligaste enheterna.

Högstadiet

Uppskattning av fel vid mätningar och avrundningar. Enheter och enhetsbyten i tekniska och naturvetenskapliga sammanhang.

GEOMETRI

Undervisningen i geometri skall hjälpa eleverna att organisera uppfattningen om sin omgivning. Man bör utgå från hemmet och närmiljön samt knyta an till andra ämnen, speciellt geografi, bild och slöjd. Undervisningen skall också ge eleverna en förmåga att tolka och tillämpa geometriska formler och modeller.

Förmågan att tänka i geometriska modeller är i hög grad kopplad till elevernas utveckling. Möjligheterna att uppfatta och arbeta teoretiskt med begrepp som area och volym är mycket begränsade hos de flesta elever under lågstadiet och mellanstadiet. Detsamma gäller också en formell och formelinriktad geometriundervisning på högstadiet.

Geometriundervisningen bör därför speciellt på lågstadiet och mellanstadiet vara konkret och praktiskt inriktad. Vidare bör den aritmetik som används vid geometriska beräkningar vara så anpassad att de geometriska grundtankarna inte skymms av räknemässiga svårigheter.

Lågstadiet

Praktisk geometri och geometriska avbildningar, knutna till symmetri och mätning i konkreta och vardagliga situationer. Begreppen sträcka, punkt, kvadrat, triangel, rektangel och cirkel tas upp.

Lågstadiet och mellanstadiet

Laborativa övningar för att bygga upp den geometriska förståelsen. Omkrets tas upp liksom enkla och praktiska exempel på förstoring och förminskning. Detta sker genom koppling till närmiljön i form av ritningar och kartor och föremål som tillverkas i slöjden.

Mellanstadiet och högstadiet

Begreppet area tas upp i laborativa situationer och med utgångspunkt i exempel från närmiljön, såsom golv, mattor, väggar, gräs-

mattor, fotbollsplaner och dylikt. Begreppet volym behandlas i första hand kopplat till liter- och decilitermått. Beräkningar bör i dessa sammanhang endast göras för enkla figurer, såsom rektangel, triangel och rätblock. Enkla geometriska konstruktioner utförs, t ex konstruktion av rektanglar och cirklar med givna mått. Nu bör även en del viktiga begrepp behandlas i samband med de vanligaste två- och tredimensionella figurerna och kropparna, t ex höjd, bas, diagonal, kant och hörn.

Vinkelbegreppet samt mätning och konstruktion av vinklar mindre än 180° tas upp.

Skala i vardaglig användning behandlas. Eleverna bör i första hand utnyttja kartors eller ritningars skalangivelse vid enkla överslag eller beräkningar.

Högstadiet

Tillämpningar och praktisk användning av geometri i vardagliga situationer vidareutvecklas. Stoffet väljs från omgivningen och från vardagliga sysselsättningar, t ex att sy, sticka, måla och snickra. Skalbegreppet används främst i praktiska sammanhang.

Vidare bör en grund läggas för en mera formaliserad geometri. Denna undervisning kräver stor urskiljning och hänsynstagande till elevens mognad. Begrepp och samband för vinklar i trianglar och fyrhörningar och vid räta linjers skärning samt problem i anslutning därtill tas upp liksom andra vanliga geometriska begrepp och beteckningar. Mätningar och beräkningar av cirkelns omkrets och area samt av polygonområden görs. Kongruens och likformighet behandlas. Rymdgeometriska figurers konstruktion samt beräkning av begränsningsarea och volym för prisma, cylinder, pyramid, kon och klot tas också upp.

Några enkla geometriska satsar, t ex Pytagoras sats och topptriangelnsatsen, bör även ingå.

ALGEBRA OCH FUNKTIONSLÄRA

Momentet är av mindre vikt i vardagslivet, men alla elever skall ha en viss orientering om stoffet. En omsorgsfull individualisering, byggd på elevernas val och förmåga, är nödvändig.

Lågstadiet och mellanstadiet

Enkla likheter löses genom prövning.

Mellanstadiet och högstadiet

Lösning av enkla ekvationer främst genom att pröva och utgå från

problem. Funktionsbegreppet introduceras genom praktiska experiment. Tolkning av enkla funktioner, avbildade i första kvadranten av ett koordinatsystem. Beräkning av funktionsvärden genom att sätta in dem i formler, knutna till vardagslivet eller till andra skolämnen.

Högstadiet

Tolkning och konstruktion av grafer i hela koordinatsystemet. Teckning, förenkling och beräkning av uttryck. Parentesuttryck, utbrytning av faktorer samt kvadreringsreglerna och konjugatregeln behandlas, dock med speciellt hänsynstagande till elevernas mognad, intresse och behov. Ekvationer av första graden, även med obekanta i båda led samt med parenteser och bråktaal. Problemlösning med enkla ekvationer. Linjära funktioner, speciellt sådana som anger proportionalitet.

Linjära ekvationssystem och enkla andragradsekvationer, främst vid problemlösning och företrädesvis med grafisk lösning.

BESKRIVANDE STATISTIK OCH SANNOLIKHETSLÄRA

En stor del av den information vi får om samhället omkring oss uttrycks i form av tabeller, diagram och sannolikheter. Undervisningen syftar i första hand till att lära eleverna tolka och värdera denna information. Den bör integreras med undervisningen i orienteringsämnena och bygga på reella data från närmiljö, samhälle och världen i stort. Arbetet inom detta moment är speciellt lämpligt att utföras i grupp, gärna som temaarbeten.

Lågstadiet

Insamling av data samt tolkning av enkla tabeller och diagram. Konstruktion av diagram görs lämpligen laborativt.

Lågstadiet och mellanstadiet

Systematiseringen av insamlade data byggs ut och framställning och tolkning av stapeldiagram och linjediagram behandlas liksom medelvärdesbegreppet.

Mellanstadiet och högstadiet

Beräkning av medelvärde. Framställning och tolkning av bl a cirkeldiagram och stolpdigram. Frekvens och frekvenstabeller i samband med egna undersökningar. Kritisk granskning av olika sätt att presentera statistiskt material, t ex i reklam. Undersökning av sannolikhet för händelser.

Högstadiet

Klassindelning, histogram och enkla lägesmått tas upp liksom relativa frekvenser och relativa frekvensers stabilitet. Sannolikhetsbegreppet och beräkning av sannolikheter i enkla fall.

Exempel på olika yrken där kunskap om statistik och sannolikhetslära är betydelsefull.

DATALÄRA

Alla elever bör orienteras om användningen av datorer i samhället och om den snabba utvecklingen på området. Speciellt gäller det att eleverna inser att datorn är ett tekniskt hjälpmedel som styrs av människor.

Högstadiet

Datorfunktionerna med tyngdpunkt i datorprogrammets uppgift och metoder för problemlösning. Några olika databehandlingsområden, där betydelsen av den snabba tekniska utvecklingen särskilt uppmärksammas.

Exempel på olika yrken där kunskap om datorer är betydelsefull.

MUSIK

Musik ingår i grundskolans undervisning därför att

- elevernas musikintresse och musikaliska förmåga skall utvecklas,*
- eleverna skall lära känna musikens olika uttrycksmedel och olika musikarter,*
- eleverna skall få kunskap om olika kulturers och epokers musikstilar.*

MÅL Undervisningen skall ta till vara elevernas förutsättningar och möta deras behov. Undervisningen syftar till att få eleverna att använda flera av musikens olika uttrycksmedel samt vårda röst och tal. Undervisningen skall låta eleverna uppleva glädje och gemenskap. Den skall ha en sådan utformning att den ger alla möjlighet att medverka aktivt. Den skall därigenom bidra till elevernas personliga och sociala utveckling.

Eleverna skall få kunskap om musiken och dess funktion och villkor i olika miljöer, kulturer och tider. De skall därigenom lära känna bl a invandrarländernas olika kulturtraditioner.

När det gäller dagens musik och olika musikmiljöer, skall eleverna tränas att kritiskt granska och diskutera musikens roll samt de krafter som styr musikutbudet. Därigenom skall de göras medvetna om den påverkan de utsätts för, då det gäller livsstil, konsumtionsvanor, attityder och värderingar.

Skolans musikliv är en källa till gemenskap. Det skall möjliggöra samarbete över årskurs-, stadiе- och ämnesgränser samt främja kontakten med det övriga musiklivet i samhället. Eleverna skall därigenom stimuleras till kontakt med musik även efter avslutad skolgång.

ATT MUSICERA TILLSAMMANS

HUVUDMOMENT

Lågstadiet

Eleverna skall

- utföra enkla rytm- och rörelseövningar med eller utan musik för att uppleva och träna bl a puls, takt, rytm, tempo och dynamik,
- leka med rytm i ord och meningar, talkörer och ramsor,
- spela rytmorkester till musik, dels fritt och dels bundet till enkla notvärden,
- träna det melodiska och rytmiska gehöret,
- dansa sånglekar och lära sig enkla danssteg till olika sorters musik,
- sjunga visor och sånger som anknyter till deras intressen, till olika temaområden i skolarbetet och till vuxenvärlden,
- spela på enkla musikinstrument i anslutning till sång eller andra aktiviteter,
- dramatisera sånger, berättelser m m med ljud och rörelse.

Mellanstadiet

Eleverna skall

- utföra rytm- och rörelseövningar för att uppleva regelbundenhet och balans i puls, takt och rytm samt öva dynamik och tempoförändringar,
- utföra olika sorters rytm- och rörelselekar för att tillgodose rörelsebehov och utveckla rytmkänsla,
- dansa danser, bl a sådana som de själva föreslår och instruerar,
- sjunga sånger och visor såväl svenska och nordiska som sånger och visor från andra länder och världsdelar,
- sjunga sånger och visor som anknyter till deras vardag och till olika temaområden,
- studera sånger och instrumentalstycken med inriktning på karaktär, spänning — avspänning, klang, utförande m m,
- spela på melodi-, ackord- och rytminstrument företrädesvis i anslutning till sång, dikt, dans och rörelse, gehörmässigt eller efter enklare noter,
- läsa ramsor och ordlekar, traditionella och moderna i bearbetad form eller improviserat för att uppleva textrytm, ordvalör m m.

Högstadiet

Eleverna skall

- genom rörelse och spel arbeta med rytmer från olika världsdelar och kulturer, även jazz och poprytmer,
- spela på olika melodi-, ackord- och rytminstrument till sång, dikt, dans eller rörelse, inlärt på gehör eller efter noter,
- sjunga sånger från skilda tider och genrer med skiftande innehåll och karaktär, även dagsaktuella sånger,
- utföra ljudkompositioner med instrument, röster och andra ljudkällor.

ATT SKAPA MUSIK

Elevernas eget skapande skall vara en motvikt mot passiviserande och stereotyp musik. Eleverna skall få möjlighet att på ett enkelt sätt uttrycka sig i ord, ton, klang, ljud, rytm och rörelse, individuellt eller i grupp.

Lågstadiet

Eleverna skall få möjlighet att

- fantisera i fria rörelser, improvisera egna danssteg och danser till musik eller egna ljudillustrationer,
- tillsammans göra melodier och skriva texter för att träna musikalisk fantasi och språklig uttrycksförmåga,
- skapa effekter och stämningar med hjälp av ljud till dikt och prosa samt lära sig nedteckna dessa med enkla visuella symboler,
- tillverka enkla musikinstrument samt pröva användningsområden för dessa.

Mellanstadiet

Eleverna skall få möjlighet att

- improvisera eller arrangera melodier, klanger och rytmer på olika instrument bl a som ackompanjemang till spel, sång, dikt, dans och rörelse,
- skapa egna danser,
- komponera egna melodier och skriva egna texter för att förverkliga idéer och uttrycka känslor och åsikter,
- experimentera med olika ljudkällor och göra inspelningar av dessa, imitera vanliga ljud i samhälle och natur eller hitta på egna ljud, göra ljudberättelser eller fria ljudkompositioner,

- arrangera egna eller andras texter såsom dikter, ramsor m m till röst- och ljudkompositioner,
- tillverka enkla musikinstrument, gärna i samverkan med slöjd, och pröva användningsområden för dessa.

Högstadiet

Eleverna skall få möjlighet att

- improvisera i rörelse och rytm, inspirerade av musik, dikter, berättelser, händelser m m,
- göra ljudkompositioner med instrument, röster och andra ljudkällor,
- improvisera ackompanjemang på olika melodi-, ackord-, och rytminstrument till sång, dikt, dans eller rörelse,
- dramatisera på teman från olika länder och tider, aktuella händelser m m,
- komponera egna melodier och skriva egna texter för att förmedla känslor, tankar och åsikter i kamratkretsen, skolan och närsamhället.

MUSIKEN I SAMHÄLLET OCH VÄRLDEN

Musiken skall inte studeras isolerad utan skall ses mot bakgrund av den kultur i vilken den utvecklats. Kännedom om de människor som utövar eller utövat musiken och om deras livsvillkor bidrar till förståelse och inlevelse.

Lågstadiet

Eleverna skall få möjlighet att

- lyssna till kortare musikstycken av olika karaktär och från olika epoker och genrer och illustrera dem i ord och bild,
- upptäcka och diskutera ljuden i skolan, närmiljön, naturen och samhället och bli medvetna om hur musik och ljud påverkar oss i olika sammanhang,
- lära känna några vanliga musikinstrument.

Mellanstadiet

Eleverna skall få möjlighet att

- studera sångtexter med avseende på tids- och miljöskildringar, samhällsvärderingar, budskap m m, studera samband mellan

musik och text samt upptäcka hur sociala och ekonomiska faktorer påverkar musiken,

- studera ljud och musik inom film och teater,
- studera principer för tonalstring, resonans m m hos orkesterinstrument och folkliga instrument samt instrument från främmande kulturer,
- studera och diskutera ljudet som miljöfaktor i skolan samt musiken och ljuden i närmiljön och samhället samt diskutera åtgärder för förbättringar.

Högstadiet

Eleverna skall få möjlighet att

- studera musik från olika världsdelar, kulturer och genrer bl a med inriktning på musikens sociala, ekonomiska och religiösa funktioner och uppmärksamma den passiviserande och stereotypa musik som förekommer i många ungdomsmiljöer,
- vidga sin instrumentalkänedom genom att studera instrumentens konstruktion och funktion och genom att i samarbete med de naturorienterande ämnena få kännedom om de elektroniska instrumenten och den teknik som är tillämpbar på dessa,
- lära sig det väsentligaste om vård och användning av fonogram och ljudteknisk apparatur samt om konsumentfrågor i samband med inköp.

Exempel på olika yrken där kännedom om musik är betydelsefull.

ORIENTERINGSÄMNEN

Orienteringsämnena består av naturorienterande och samhällsorienterande ämnen.

De naturorienterande är biologi, fysik, kemi och teknik. De samhällsorienterande är geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap. På lågstadiet ingår ämnet bild samt moment ur ämnena hemkunskap och slöjd.

Även på mellan- och högstadierna har de tre sistnämnda ämnena beröringspunkter med orienteringsämnena. Deras kursplaner bör därför uppmärksammas när undervisningen i orienteringsämnena planeras.

Studiet av orienteringsämnena får inte bli ensidigt teoretiskt. I dem alla bör finnas inslag av exkursioner, studiebesök och/eller fältarbete, i förekommande fall även av experiment, laborationer och praktiskt arbete. Arbetsmetoderna bör variera och komplettera varandra.

De naturorienterande och de samhällsorienterande ämnena skall stödja och komplettera varandra. Därför har huvudmomenten inom de båda sektorerna grupperats efter samma modell:

Naturorienterande ämnen	Samhällsorienterande ämnen
Människan	Människan
Människan och naturen	Människans omgivning
Människans verksamhet	Människans verksamhet
	— i tidsperspektiv
	— i samhällsperspektiv
	Människans frågor inför livet och tillvaron; Religionskunskap*

* När en elev enligt skollagen § 27 befriats från undervisningen i religionskunskap skall i samråd mellan hemmet och skolan överenskommas hur detta praktiskt skall ordnas. Med hänsyn till de speciella motiv som i varje enskilt fall föreligger och undervisningens uppläggning i ifrågavarande klass får från fall till fall avgöras vilka lektioner och avsnitt som eleven skall vara befriad ifrån.

Orienteringsämnena ingår i grundskolans undervisning därför att

- eleverna skall lära sig förstå människolivets betingelser och samspelet med omgivningen, tekniken och naturen,*
- eleverna skall få kunskap om naturen och dess lagar,*
- eleverna skall få kunskap om mänsklig verksamhet förr och nu,*
- eleverna skall få kunskap om medborgarnas rättigheter och skyldigheter,*
- eleverna skall få kunskaper om och kontakt med livsåskådningsfrågor.*

NATURORIENTERANDE ÄMNEN

MÅL Genom undervisningen i de naturorienterande ämnena skall eleverna vidga och fördjupa kunskaperna om sig själva, naturen och människans verksamhet.

Undervisningen skall leda till att eleverna lär sig hur människokroppen fungerar. Den skall ge en överblick över olika hälsoproblem bl a rörande arbetsmiljö och beroendeframkallande medel. Eleverna skall på så sätt få kunskap om olika hälsorisker samt om hur man bygger upp och bevarar sin hälsa. De skall uppmuntras att aktivt arbeta för hälsofrämjande vanor, t ex i fråga om alkohol, narkotika och tobak, både när det gäller dem själva och andra.

Eleverna skall lära känna vanliga växter och djur och få perspektiv på hur olika former av liv har utvecklats på jorden. Vidare skall eleverna få kunskap om hur naturen fungerar, vanliga naturtypers

uppbyggnad samt hur människan tidigare och i dag påverkar naturmiljön. Undervisningen skall visa hur kunskap om naturmiljön kan användas i samhällsarbetet, göra eleverna medvetna om människans ansvar för sin och kommande generationers livsmiljö och väcka deras respekt för allt levande.

Undervisningen skall ge eleverna en orientering om ämnens uppbyggnad och reaktioner. De skall få inblick i hur denna kunskap används för att förbättra våra levnadsvillkor men också vilka risker användningen kan medföra.

Undervisningen skall ge en orientering om fysikaliska företeelser av betydelse för kunskapen om vår värld. Den skall belysa hur upptäckter inom naturvetenskapen förändrat människans uppfattning om världen och hur vår världsbild ständigt ändras i takt med nya upptäckter.

Eleverna skall få kunskaper om den tekniska utvecklingen och om hur tekniken kan förändra vår tillvaro, påverka arbetsförhållanden och sysselsättning och inverka på vår miljö. Därigenom skall de få bättre förutsättningar att förstå, kritiskt granska och aktivt ta ställning till olika problem i det tekniskt komplicerade samhälle vi lever i.

Undervisningen skall leda till att eleverna får en orientering om olika arbetsmiljöer, industrier och tillverkningsprocesser. De skall därigenom få insikt i olika yrken och i människors arbetsförhållanden, så att de lättare kan ta ställning till sin egen framtid och arbeta för en förbättrad miljö.

Eleverna skall ges möjlighet att träna sådana vardagsfärdigheter som är viktiga för dem som konsumenter både då det gäller varor och hushållning med naturresurser. De skall i praktiskt arbete och i samverkan med hemkunskap lära sig klara göromål i hemmet och skolan, klara av enklare reparationer och förbättringar. De skall känna till hur vanliga tekniska hjälpmedel är konstruerade och praktiskt lära sig hur man använder dem.

Undervisningen skall göra eleverna medvetna om de risker som finns i människans verksamhet och omgivning samt om det ansvar och de möjligheter man har att handskas med dem.

I alla de naturorienterande ämnena skall eleverna lära sig att använda ett experimentellt och undersökande arbetssätt. Laborationer, fältstudier och praktiskt arbete skall prägla undervisningen. Eleverna skall lära sig att tolka beskrivningar och bruksanvisningar och redovisa iakttagelser och experiment både muntligt och skriftligt. De skall utveckla sin förmåga att upptäcka och identifiera problem, ge förslag till tänkbara lösningar, pröva dessa och själva söka bedöma resultatet.

MÄNNISKAN

HUVUDMOMENT

Lågstadiet

Kroppen och dess funktioner som de kan studeras utifrån barnens egna iakttagelser.

Fortplantning, födelse, åldrande och död. Känslor och konflikter diskuteras och bearbetas i aktuella situationer.

Vila, kost, hygien och rörelse i sammanhang som är kända för barnen.

Läkemedel, alkohol, narkotika och tobak.

Mellanstadiet

Grundläggande frågor som rör människokroppens funktioner och byggnad.

Fortplantning, födelse, åldrande och död. Om människors utveckling, företrädesvis under barn- och ungdomsåren. Sexual- och samlevnadsfrågor belyses mot bakgrund av olika uppfattningar i klassen. Något om ärftligheten hos människan.

Hälsa och sjukdom. Åtgärder som barnen själva kan vidta för att förebygga och behandla sjukdomar och olycksfall.

Exempel på miljöns betydelse för människans utveckling.

Alkohol, narkotika, tobak och andra skadliga ämnen. Förekomst och negativa verkningar för individen och samhället.

Högstadiet

Nervsystemet och sinnenorganen. Andningen och cirkulationen i kroppen. Rörelseapparaten. Träning och kondition. Olika handikapp.

Matsmältningsorganen. Födans kemiska sammansättning och dess näringsvärde. Vårt behov av lämpligt sammansatt föda. Följder av en felaktigt sammansatt föda.

Fortplantning, födelse, åldrande och död. Samlevnads- och sexualfrågor.

Arv — miljö. Utveckling av beteenden och social organisation. Könsroller.

Friskvård, hygien och smittorisker. Allergier. Vanliga sjukdomar och sjukvård. Olyckor, första hjälpen vid olycksfall. Övningar i att bära, lyfta och sitta rätt. Olika arbetsmiljöers inverkan på människan.

Läkemedel, lösningsmedel, alkohol, narkotika och tobak. Deras giftverkan och hur man kan undvika dessa gifter. Möjligheter att komma ur ett beroende. Olika orsaker till missbruk. Vuxnas och kamraters roll och ansvar som normbildare.

NATUREN OCH MÄNNISKAN

Lågstadiet

Undersökning av egenskaper hos ämnen och föremål i den dagliga omgivningen. Vatten, luft och ljus. Väderiakttagelser.

Djur och växter, främst sådana som finns i barnens närhet. Odling av växter och vård av djur.

Studier av naturområden och terrängförhållanden i skolans närhet. Sambandet mellan årstiderna och förändringar i naturen. Miljövärd i aktuella sammanhang. Något om rymden.

Frågor kring tingen, livet och döden, föranledda av barnens egna funderingar. Frågor som rör respekten för allt levande och människors förhållningssätt till och ansvar för naturen.

Mellanstadiet

Undersökning av några vanliga ämnen som har betydelse i barnens vardag. Egenskaper hos material. Några vanliga fysikaliska företeelser av betydelse för att förstå vanligt förekommande tekniska tillämpningar. Något om solen som energikälla. Väderiakttagelser och väderrapportering. Några enkla astronomiska observationer.

Döda föremål och organismer. Indelningsgrunder för växter och djur med utgångspunkt i undersökningar i någon naturtyp. Exemplicifieringar av levnadssätt och anpassningar. Försök med odling av växter och vård av djur i skolan eller dess närhet. Undersökningar av liv, livsförutsättningar och förändringar i några naturområden som barnen har tillgång till. Miljövärd i aktuella sammanhang.

Några vanliga teorier och trosföreställningar som belyser livets uppkomst. Frågor om döden föranledda av barnens funderingar.

Högstadiet

Praktiska försök som visar skillnader mellan grundämnen, kemiska föreningar, blandningar och lösningar. Studier av modeller som klagör atom- och molekylbegreppen.

Undersökningar av ämnens egenskaper och reaktioner. Fysikaliska företeelser av betydelse för människan och naturen, t ex krafter, värme, energiomvandlingar, radioaktivitet. Väderiakttagelser och väderrapportering samt mekanismer som bestämmer väder och klimat. Vattnets kretslopp. Den astronomiska världsbilden och teorier om dess uppkomst och utveckling. Astronomiska observationer.

Huvudgrupper av växter och djur i ett ekologiskt och utvecklingshistoriskt perspektiv. Möjligheter och begränsningar för liv på jorden.

Cellen och olika livsprocesser, t ex fotosyntes.

Landskapets uppbyggnad och olika naturtyper.

Ekosystemets byggnad och funktion.

Människans påverkan av och ansvar för naturmiljön och hur kunskap om naturmiljön kan användas i samhällsarbetet, bl a miljökontroll och planering med hänsyn till ekologin.

Växtodling och djurvård i skolan eller i dess närhet.

Naturvetenskaperna och livsfrågorna.

MÄNNISKANS VERKSAMHET

Lågstadiet

Arbetsliv, produktion och naturtillgångar på den ort där man bor. Tekniska företeelser i det dagliga livet. Praktisk träning i färdigheter som behövs i hemmet. Faror och skydd i barnens omgivning. Risker och svårigheter i trafikmiljön. Träning i att observera, bedöma, fatta beslut och handla på ett bra sätt i trafiken.

Mellanstadiet

Exempel på produktionsmetoder inom industri, jordbruk och skogsbruk som kan belysa hur människans arbetsvillkor förändrats och förändras. Arbetsmiljöfrågor.

Exempel på tekniska tillämpningar i hemmet och arbetslivet. Övning i att hantera vanliga verktyg och enkla maskiner. Faror, skyddsanordningar. Den enskildes och samhällets beredskap att möta faror och olyckstillbud. Praktisk träning i trafiken och undersökningar av trafikmiljöer för att kunna delta i trafiksäkerhetsarbetet i närsamhället.

Högstadiet

Teknikens utveckling och dess funktion i samhället samt de förändringar i miljön den medfört. Vatten och reningsverk. Några vanliga industrier som berör t ex skogen och dess produkter, jordbruk och livsmedel, stålframställning, petroleum och plast.

Arbetsplatser och arbetsmiljöfrågor.

Användning av verktyg och maskiner, tillverkning och reparation, montering och demontering av olika enkla produkter som finns i elevens vardag.

Hur en vara utvecklas från idé till färdig produkt.

Tolka, bearbeta och göra enklare ritningar, tabeller och diagram.

Följa bruksanvisningar och förstå innehållsdeklarationer.

Materiallära med inriktning mot vanliga ämnen, t ex kemikalier i hemmen, plast, järn.

Försörjning och förbrukning av energi. Olika energiformer och energiomvandlingar. Åtgärder för att spara energi.

Mätning av t ex längd, volym, massa, densitet, tid, hastighet, temperatur.

Elkunskap med inriktning på vad eleven kommer att möta i vardagen. Säkerhetsriskerna.

Ljusets egenskaper och de optiska hjälpmedel vi vanligen använder t ex glasögon, kamera och kikare.

Ljudets egenskaper och ljud i vår omgivning. Buller som arbetsmiljöproblem.

Trafikplanering och lokala trafikproblem. Orientering om olika kommunikationssystem. Olika trafikantroller. Arbetsätt hos olika motorer. Buller och avgaser. Reaktionsid och friktion.

Datorn, dess utveckling och konsekvenser för människan och samhället.

Elektronik, elektronik i vardagen.

Olika yrken där kunskap i biologi, fysik, kemi och teknik är betydelsefull.

SAMHÄLLSORIENTERANDE ÄMNE

MÅL Skolans samhällsorientering har ett särskilt ansvar för att fostra eleverna till medborgare i ett demokratiskt samhälle. Undervisningen skall ge kunskaper om och förståelse för de lagar och normsystem som vårt samhälle vilar på. Den skall också leda till insikt om vikten av att värna om de demokratiska rättigheterna och fullgöra skyldigheterna.

Genom undervisningen i de samhällsorienterande ämnena skall eleverna vidga sina kunskaper om sig själva och andra, om människors liv och verksamhet förr och nu samt om tillvaron och dess problem. De skall därigenom skaffa sig tilltro till sin förmåga att på-

verka och förbättra sina egna och andras levnadsförhållanden. Eleverna skall stimuleras till egna insatser i samhällslivet och få kännedom om de möjligheter som finns att påverka utvecklingen genom medverkan i politiskt och fackligt arbete och genom anslutning till olika ideella organisationer och föreningar.

Undervisningen skall bidra till att eleverna får ökad förståelse för andra människor och deras villkor som en grund för vilja till jämlikhet och solidaritet. De skall lära känna vad som format och formar människors liv. Eleverna skall därför ges rika tillfällen till kontakt med olika grupper av människor utanför skolan.

I undervisningen skall eleverna träna sig att söka orsaker till motsättningar och att bearbeta konflikter. Skolan skall hjälpa eleverna att förstå hur konflikter mellan enskilda människor, mellan grupper och stater uppstått i det förflutna och kan uppstå i dag, vilken grund konflikterna kan ha, hur de kan förebyggas och hur de kan lösas. Undervisningen skall syfta till att stärka respekten för människans grundläggande fri- och rättigheter. Den skall ge en beredskap för fredssträvanden och öka förståelsen för behovet av internationell solidaritet. Den skall leda till förståelse och respekt för alla folk, för deras kulturer, civilisationer, värderingar och levnadssätt.

Den omgivande verkligheten bör studeras i nära samverkan med de naturorienterande ämnena. Eleverna skall få en orientering om skilda natur- och kulturgeografiska miljöer i världen. Undervisningen skall präglas av en ekologisk grundsyn och leda till elementära insikter i frågor som gäller mänsklighetens överlevnad. I samband med undervisningen om industri- och utvecklingsländer skall frågor om fördelningen av jordens begränsade resurser behandlas.

Undervisningen skall hjälpa eleverna att sätta in sig själva i allt större sammanhang i tid och rum. De skall få möjligheter att uppleva att deras eget liv har rötter i tidigare generationer. Studierna bör leda till insikt om att såväl materiella villkor som idéer och föreställningar påverkat utformningen av människors liv. Eleverna bör vidare göras medvetna om att det varit och är möjligt att ändra rådande förhållanden. De skall lära sig att varje tid har sina särdrag och att dess människor bör bedömas utifrån de förutsättningar som då rådde. Eleverna skall stifta bekantskap med olika sätt att se på den historiska utvecklingen.

Undervisningen skall leda till att eleverna får kunskaper om sådana skeenden och företeelser som bidragit till att skapa de förhållanden som råder i dag. Genom att analysera rådande förhållanden ur ett historiskt perspektiv bör eleverna bli medvetna om att framtiden är beroende av handlingar och beslut i gårdagens och dagens samhälle. Studierna skall belysa både social, kulturell, rättslig, vetenskaplig, ekonomisk, teknisk och politisk utveckling.

Eleverna bör bli medvetna om att utvecklingen i sig kan alstra nya problem, vilka kräver en lösning för att utvecklingen skall innebära ett framåtskridande.

Genom skolans studie- och yrkesorientering och arbetslivsorienteringen skall eleverna tillägna sig kunskap om olika verksamhetsområden, arbetsmiljöer, arbetsuppgifter och yrken och om arbetets betydelse för människorna och samhället. Se därom Mål och riktlinjer s 36.

Elevernas egna upplevelser och iakttagelser skall vara utgångspunkt för studier av den omgivande miljön. De skall få möjligheter att bedöma hur den svarar mot de behov som de själva och andra — individer eller grupper — har. Särskild vikt skall läggas vid sådana frågor som direkt berör elevernas hälsa och säkerhet. I samverkan med naturorienterande ämnen skall eleverna engageras i arbetet kring alkohol-, narkotika- och tobaksfrågorna. I samverkan med idrott och naturorienterande ämnen skall trafiksäkerheten särskilt uppmärksammas.

Skolan skall hjälpa eleverna att bearbeta frågorna inför livet och tillvaron. Eleverna skall få vidgade kunskaper om den kristna religionen med bibeln i centrum. Även om kristendomen betyder mest för att förstå vår egen kultur, skall det kristna arvet jämföras med andra religiösa traditioner och livsåskådningar. Det religiösa arv som många invandrare för med sig ger värdefulla bidrag till belysningen av dessa frågor.

Eleverna skall också ta del av andra livsåskådningar än de religiösa. Undervisningen skall hjälpa eleverna att utveckla en personlig uppfattning samt förståelse och respekt för andra människors och kulturers värderingar. Den skall samtidigt hävda vår demokratis väsentliga värden och klart ta avstånd från allt som strider mot dessa.

I alla de samhällsorienterande ämnena skall eleverna tillägna sig sådana färdigheter som är viktiga för dem som individer och samhällsmedlemmar. De skall vidga sin omvärldskunskap bl a genom att göra fältstudier samt tolka bilder, kartor och andra källor. De skall lära sig att utvinna kunskap ur egna erfarenheter, t ex genom praktiskt arbete såväl inom som utom skolan samt studiebesök. De skall ges möjligheter att ta kontakt med företrädare för olika sektorer av samhället och i skolarbetet ordna, bearbeta, tolka och kritiskt granska samhällsinformation som de får genom massmedier och på andra sätt. De skall beredas tillfällen att själva producera och förmedla kunskap.

MÄNNISKAN

HUVUDMOMENT

Lågstadiet

Utveckling och växande: Barns utveckling. Kontakt med människor i olika åldrar.

Relationer till andra: Att vara ensam och i grupp. Samlevnadsfrågor och sexualfrågor. Könrollsfrågor. Hur konflikter kan bearbetas och motverkas i vardagen. Handikappbegreppet.

Läkemedel, alkohol, narkotika och tobak.

Barnens rätt: Något om lagar och förordningar som gäller barnen själva.

Mellanstadiet

Utveckling och växande: Enligt vad som anges för lågstadiet. Något om avvikelser som leder till en annorlunda livssituation.

Relationer till andra: Enligt vad som anges för lågstadiet. Olika roller. Att motverka mobbning.

Läkemedel, alkohol, narkotika, tobak och andra droger — förebyggande åtgärder mot missbruk.

Barnens rätt: Barns rättsliga ställning i Sverige och i andra länder. Barns villkor i Norden förr och nu. Jämförelser med barn i andra länder.

Högstadiet

Utveckling och växande: Utvecklingen barn — tonåring — vuxen. Utveckling och livskriser.

Relationer till andra: Enligt vad som anges för lågstadiet och mellanstadiet. Särskild tyngdpunkt på samlevnads- och sexualfrågor samt könrollsfrågor. Konfliktbearbetning och konfliktlösning på individ-, grupp- och samhällsnivå.

Läkemedel, alkohol, narkotika och tobak: Enligt vad som anges för lågstadiet och mellanstadiet. Något om skadeverkningar och följder för individ och samhälle.

Barnens rätt — de mänskliga rättigheterna: Enligt vad som anges för lågstadiet och mellanstadiet. Något om familjelagstiftning. Hur bestämmelserna om de mänskliga rättigheterna efterlevs i Sverige och andra länder. Särskild tyngdpunkt på barns situation. Eftersatta grupper och åtgärder mot diskriminering i alla dess former.

MÄNNISKANS OMGIVNING

Lågstadiet

Jordytans byggnad i närområdet och hembygden.

Lägen och avstånd i närområde och hembygd, kartbegrepp.

Väder och klimat: Årstiderna och väderkunskap.

Landskapet: Vatten, berg, sten och jord omkring oss, landskapets form, spår efter istid. Landskapets utseende under olika årtider.

Människan och landskapet: Landskapet förr och nu på den egna orten. Hur naturlandskapet blir kulturlandskap.

Regional geografi: Närområdet, hembygden, Sverige och världen. Att hitta på kartan.

Mellanstadiet

Jordytans utveckling utifrån iakttagelser i närmiljön.

Läge, avstånd, utbredning: Olika slag av kartor, profiler och diagram. Transportvägar och transportsätt. Folktäthetsmönster.

Väder och klimat: Temperatur, lufttryck och nederbörd. Klimatkunskap. Sambandet mellan klimat, växters och djurs samt människors utbredning.

Landskapet: Exempel på krafter som formar jordytan.

Människan och landskapet: Bondelandskap och stadslandskap förr och nu. Hur landskapet förändras genom industrialisering och urbanisering.

Regional geografi: Jordens kartbild, världsdelar och världshav. Ett urval av miljöer i Sverige, Norden och Europa samt i andra världsdelar. Kunskap om viktiga geografiska namn i de olika världsdelarna.

Högstadiet

Jordens byggnad, dess historia och framtid.

Läge, avstånd, utbredning: Kartans betydelse förr och nu. Profiler, diagram och modeller.

Väder och klimat: Jordens klimat- och vegetationsområden.

Landskapet: Hur jordytan formats och hur landskapet förändrats i olika områden.

Människan och landskapet: Människan och landskapet förr, nu och i framtiden. Utvecklingen av bebyggelse, samhällenas utformning, näringslivet och handeln. Kommunikationer. Den politiska och tekniska utvecklingens påverkan på i första hand utvecklingen av nä-

ringslivet. Fördelningen och utnyttjandet av naturresurserna i Sverige och andra länder.

Regional geografi: Befolkningsfördelning och befolkningens förändringar. Industrialisering, urbanisering och omflyttningar. Markplaneringsfrågor, samhällsplanering och lagstiftning i samband med detta. Internationellt samarbete i fråga om resursutnyttjande, produktion och handel. Miljövård och miljöförstöring. Planer för hembygdens utveckling.

MÄNNISKANS VERKSAMHET — TIDSPERSPEKTIVET

Lågstadiet

Min egen historia.

Hembygdens historia: Att se och tyda historiska minnen från hembygden. Hur människor levat och verkat i den egna bygden.

Sagor, sägner, sånger och annat kulturarv från Norden och från andra länder som är kända för elever i klassen.

Miljöbilder från det forntida nordiska samhället.

Att bearbeta olika sakfrågor och värdefrågor som väcker intresse, undran eller oro — sedda i tidsperspektiv.

Mellanstadiet

Min släkts historia. Jämförelser med tidigare generationer och med barn i olika länder. Några olika historiska källor.

Arbete och liv, händelser och gestalter i Norden och Europa under medeltid och nyare tid fram till mitten av 1700-talet.

Aktuella problem, sak- och värdefrågor studerade i ett tidsperspektiv.

Jämförelser mellan det svenska samhället och andra samhällen utifrån elevernas olika erfarenheter, intressen och kulturarv.

Högstadiet

Min orts historia.

Några olika historiska källor och metoder. Något om olika historieuppfattningar.

Arbete och liv i förindustriella och industrialiserade samhällen. Jämförelser mellan människors levnadsöden, drömmar och ideal genom tiderna.

Utvecklingen från 1700-talets mitt i Norden, i några ledande världs-

makter och i några viktiga utvecklingsländer: Händelser, förändringar, gestalter, idéer.

Ett urval av historiska längdsnitt som belyser olika utvecklingslinjer, t ex in- och utvandringen i vårt land, maktförhållanden och motsättningar, lag och rätt, synen på kvinna, man och barn under olika tider, kampen för frihet och demokrati, överlevnadsfrågor och fredssträvanden.

Aktuella sakfrågor och värdefrågor sedda i tidsperspektiv.

Miljöer, händelser och gestalter i antika samhällen.

Några utomeuropeiska kulturer förr och nu.

MÄNNISKANS VERKSAMHET – SAMHÄLLSPERSPEKTIVET

Lågstadiet

Demokratins grunder utifrån arbetet i den egna klassen.

Lag och rätt i skolan och närsamhället: Att upprätta och följa regler hemma och i skolan.

Arbetsliv i skola och närsamhälle. Arbetsuppgifter och arbetets betydelse för människorna och samhället.

Ekonomiska frågor: Ekonomisk planering utifrån egna behov och resurser och utifrån aktiviteter i den egna klassen.

Skolans, lekens och fritidens miljö och dess anpassning till människorna.

Studier i närmiljön för att lära sig se och klara av trafikfaror och andra faror.

Fritids- och kulturaktiviteter för barn.

Mellanstadiet

Frågor kring demokrati: Demokratiska arbetsformer i den egna klassen och skolan. Något om den kommunala demokratin. Något om föreningslivet på orten.

Lag och rätt: Något om brottslighet och dess följder för den drabbade och för samhället. Normer och regler i skolan och närsamhället.

Arbetslivet i skolan och på orten: Enligt vad som anges för lågstadiet. Jämställdhet mellan könen i arbetsliv och samhälle, skolans olika personalgrupper, deras uppgifter och situation. Arbetsmiljöer. Studie- och yrkesval.

Ekonomiska frågor: Enligt vad som anges för lågstadiet. Något om resursfördelning i den egna kommunen.

Närsamhällets behov av och planering för bostäder, kommunikation, arbetsliv och social service.

Den yttre miljön och miljöns anpassning till människorna. Studier i den omgivande trafikmiljön. Träning i att iakttä, bedöma och fatta beslut i olika trafiksituationer.

Miljöer, som skapar handikapp. Undersöka hur de speciella problemen ser ut som människor med handikapp har i olika miljöer.

Fritids- och kulturaktiviteter utifrån egna och gruppens behov – olika alternativ.

Högstadiet

Frågor kring demokrati: Mötesformer och mötesteknik, demokratiska arbetsformer i den egna skolan. Demokratiska rättigheter och skyldigheter i skolan och samhället. Politiska partier, folkrörelser och organisationer. Regering och riksdag samt kommuner och landsting.

Lag och rätt: Enligt vad som anges för lågstadiet och mellanstadiet. Hur rättssamhället fungerar. Brottsförebyggande åtgärder. Normer, lagar och regler.

Fred och försvar: Politisk spänning och militära resurser i världen. Internationella strävanden i frågor om fred och samarbete. Den svenska neutralitetspolitiken, totalförsvaret och säkerhetspolitiken i övrigt. Hur samhället fungerar i kriser och krig.

Arbetslivet: Enligt vad som anges för lågstadiet och mellanstadiet. Arbetslivet i samhället. Arbetsmarknaden och dess parter, lagar och avtal. Datoriseringen och dess konsekvenser för individ och samhälle, i synnerhet för arbetsförhållanden och sysselsättning.

Ekonomiska frågor: Privat ekonomi och konsumentfostran. Samhällsekonomi. Jämförelser mellan olika ekonomiska system. Ekonomisk samverkan i Norden, i Europa och i världen i övrigt. Ekonomi och maktförhållanden. Samhällsplanering och resursfördelning.

Kommunikation och påverkan: Massmediekunskap, massmediernas positiva funktioner och negativa effekter, informationsbehandling, databehandling. Datorns betydelse i detta sammanhang samt datalagen.

Den yttre miljön: Enligt vad som anges för lågstadiet och mellanstadiet. Trafikmiljö och trafiksäkerhet i samhället. Olika trafikalternativ. Samhällsplanering och miljöfrågor, bl a med hänsyn till utsatta grupper.

Fritid och kultur: Behov, resurser och alternativ.

Olika yrken där kunskap i historia, geografi, samhällskunskap och religionskunskap är betydelsefull.

MÄNNISKANS FRÅGOR INFÖR LIVET OCH TILLVARON; RELIGIONSKUNSKAP

Lågstadiet

Livsfrågor, tro och etik: Hur olika etiska uppfattningar styr våra handlingar och våra ställningstaganden till olika livsfrågor, t ex om rätt och orätt, gott och ont, synen på människan och tillvaron. Betydelsen av en religiös tro när man på olika sätt i livet tar ställning till livsfrågor. De aktuella livsfrågorna kan vara av typen vårt ansvar för varandra och för allt levande, frågor kring tingen, livet och döden, människors likheter och olikheter, kamrat- och familjerelationer, att lösa konflikter, ensamhet, gemenskap, trygghet, tröst, vänskap, ärlighet, rättvisa.

Undervisningen skall utgå från och anknytas till elevernas egna erfarenheter, aktuella händelser och företeelser och behandla aktuella personer i nutiden. I undervisningen ingår också studier av

- bibeln, t ex Abraham och patriarkberättelserna, Josef och hans bröder, Mose, valda händelser ur Jesu liv,
- några kyrkor och samfund i närsamhället,
- sånger och psalmer i anslutning till det behandlade stoffet,
- personer och livsmönster inom bl a judendomen.

Mellanstadiet

Livsfrågor, tro och etik: Hur olika etiska uppfattningar styr våra handlingar och våra ställningstaganden till olika livsfrågor, t ex om rätt och orätt, gott och ont, synen på människan och tillvaron. Betydelsen av en religiös tro när man på olika sätt i livet tar ställning till livsfrågor. De aktuella livsfrågorna kan vara av typen hur allt började, hur livet förs vidare, sexuaetik, människans villkor, frihet, rättvisa och rättfärdighet, våld, krig och förtryck, sjukdom och olyckor, döden och människans åldrande, samvete, förlåtelse, det egna jaget.

Undervisningen skall utgå från och anknytas till elevernas egna erfarenheter, aktuella händelser och företeelser och behandla aktuella personer i nutiden. I undervisningen ingår också studier av

- bibeln, t ex skapelseberättelserna, profeterna, Jesu möten med människor,

- kyrkokunskap, t ex Petrus, Franciscus, Birgitta, Luther. 1600- och 1700-talen,
- personer, tänkesätt och livsmönster inom några samfund och religioner. Lämpliga sånger och psalmer.

Högstadiet

Livsfrågor, tro och etik: Hur olika uppfattningar styr våra handlingar och våra ställningstaganden till olika livsfrågor, t ex om rätt och orätt, gott och ont, synen på människan och tillvaron. Betydelsen av en religiös tro när man på olika sätt i livet tar ställning till livsfrågor. De aktuella livsfrågorna kan vara av typen människans olika livserfarenheter, hur våra normer och värderingar uppstår, relationer, ansvar, sexualetik, samspel i naturen, fritidens och teknikens användning, samvete, skuld och förlåtelse, brott och straff, frälsning och nåd, tro och bön, kärlek och hopp, mening och meningslöshet, ensamhet och trygghet, livskvalitet, verklighetsflykt.

Undervisningen skall utgå från och anknytas till elevernas egna erfarenheter, aktuella händelser och företeelser och behandla aktuella personer i nutiden. I undervisningen ingår också studier av

- bibeln, t ex det gamla och det nya förbundet, Jesu förkunnelse, Jesu som Kristus, den urkristna förkunnelsen, särskilt enligt Paulus. Bibelns tillkomst och bibeln som inspirationskälla,
- kyrkokunskap, t ex väckelserörelserna, katolska kyrkan, nyandliga rörelser, gudstro i modern tid, mission och u-landshjälp,
- religionshistoria, t ex buddhism, hinduism, islam, judendom, naturfolkens religioner. Musikens religiösa funktioner,
- andra livsåskådningar än de religiösa, t ex marxism och humanism.

SLÖJD

Slöjd ingår i grundskolans undervisning därför att

- eleverna skall förstå det mänskliga och ekonomiska värdet i att kunna bearbeta och vårda material,*
- eleverna skall utveckla sin skapande förmåga genom praktiskt arbete och få handlingsberedskap i sitt vardags- och arbetsliv,*
- eleverna skall få lära sig använda olika material och olika arbetsmetoder.*

Ämnet omfattar två slöjdarter: textilslöjd samt trä- och metallslöjd. De båda slöjdarterna har skilda materialområden, olika redskap och verktyg och bygger på speciella tekniker och metoder. Ändå har de mycket gemensamt. Detta bör betonas, så att eleverna när de byter slöjdart känner det naturliga sambandet i verksamheter med hårda och mjuka material.

Slöjden har goda förutsättningar att tillföra undervisningen i såväl hemkunskap som orienteringsämnen värdefulla kunskaper och tekniker. Sådan samverkan bör tas till vara i så stor utsträckning som möjligt.

MÅL Eleverna skall genom praktiskt arbete i textilslöjd och trä- och metallslöjd utveckla sin skapande förmåga och sin känsla för estetiska värden samt lära sig bedöma arbetsmetoder och arbetsresultat. De skall pröva och upptäcka hur redskap och verktyg används och därigenom utveckla sin motorik. I *textilslöjden* skall eleverna lära sig arbeta med sömnad, broderi, vävning, material- och garntekniker. I *trä- och metallslöjden* skall de lära sig bearbeta, sammansätta, forma och ytbehandla trä, metall och kompletterande material.

Eleverna skall få kännedom om kulturarvet inom slöjdens områ-

den. Studier av olika tider i samarbete med samhällsorienterande ämnen skall uppmuntra dem till att återge och nyskapa gamla ting. De skall få förståelse för de mänskliga och ekonomiska värden som ligger i att själv kunna bearbeta och vårda material och vara sparsam och aktsam om våra resurser.

Slöjdundervisningen skall utveckla elevernas kommunikationsfärdigheter, framför allt i att räkna och i att göra och läsa ritningar. Den skall även ge eleverna den handlingsberedskap som alla behöver i arbets- och vardagslivet för att känna glädje och tillfredsställelse i att lösa praktiska uppgifter samt medverka till jämställdhet.

SKAPANDE VERKSAMHET

HUVUDMOMENT

Lågstadiet

Undersöka och arbeta med slöjdens material både enskilt och i grupp samt i samverkan med andra ämnen.

Beskriva och berätta om slöjdarbetet.

Konstruera föremål genom att förändra former och ytor.

Mellanstadiet

Experimentera och arbeta med slöjdens material både enskilt och i grupp samt i samverkan med andra ämnen.

Arbeta med konstruktion, färg och form.

Planera genom skiss och arbets- och mönsterritning samt tolka arbetsinstruktioner.

Beräkna och beskriva det planerade arbetet.

Högstadiet

Välja metoder och arbeta med slöjdens material både enskilt och i grupp samt i samverkan med andra ämnen.

Arbeta med konstruktion, funktion, färg och form.

Planera genom skiss- och arbetsritning samt genom mönster- och modellförändringar och använda egna och andras beskrivningar och anvisningar.

PRODUKTION OCH KONSUMTION

Lågstadiet

Undersöka och pröva olika materials egenskaper och användningsområden.

Lära sig arbetsrutiner och säkerhetsföreskrifter och att sköta sin arbetsplats, sitt material och sina redskap.

Framställa föremål i hårda och mjuka material.

Vårda sina kläder och sin närmiljö.

Studera konsumentfrågor i samverkan med orienteringsämnena och hemkunskap.

Mellanstadiet

Arbeta med olika material och metoder samt underhålla, reparera och återanvända.

Tillämpa riktiga arbetsställningar och handgrepp och diskutera arbetsmiljöfrågor med betoning av skyddsföreskrifter och arbetshygien.

Jämföra mellan att göra själv och köpa färdigt, diskutera vad som påverkar val av material och produkt samt ta del av konsumentinformation om tillverkning, varor och köp samt vård och service.

Studera konsumentkunskap i samverkan med orienteringsämnena och hemkunskap.

Högstadiet

Välja och arbeta med lämpliga metoder och material samt arbeta med underhåll och återbruk.

Tillämpa skyddsföreskrifter, skapa en säker arbetsmiljö och diskutera dess motsvarighet i arbetslivet.

Diskutera resursproblem avseende råvaror, material och avfall samt energifrågor i samband med arbetet i slöjd.

Diskutera konsumentfrågor och påverkan genom marknadsföring av varor i relation till behov och resurser. Studera konsumentfrågor i samverkan med hemkunskap och andra ämnen.

MILJÖ OCH KULTUR

På alla stadier: I samverkan med andra ämnen studera olika levnadsförhållanden och kulturer från förr och nu avseende kläder, ting och miljö.

Utnyttja slöjdens möjligheter att bidra till en bra lek- och närmiljö och en innehållsrik fritid.

Mellanstadiet

Skaffa sig kunskaper om vad bruks- och prydnadsföremål har för betydelse för människans olika livsvillkor och kulturer.

Studera hantverkets utveckling och betydelse för människan.

Högstadiet

Undersöka vad hemslöjden och annan kulturtradition betytt och betyder för miljön både när det gäller bruksföremål och inredning och tillvarata kunskaper i arbete med bruksföremål och inredning.

Studera slöjdens kulturarv och hur detta kan inspirera till nytt skapande.

SVENSKA

Svenska ingår i grundskolans undervisning därför att

- varje elev måste bli medveten om att språket är vårt viktigaste medel att få kontakt med andra människor, i vår närhet eller långt borta, i vår egen tid eller i gångna tider,*
- eleverna skall lära sig att lyssna och läsa så att de uppfattar och förstår vad andra menar,*
- eleverna skall lära sig att tala och skriva klart, regelrätt och uttrycksfullt, så att andra kan uppfatta och förstå vad de menar.*

MÅL Eleverna skall lära sig läsa och skriva. Deras förmåga att lyssna, iaktta och tala skall utvecklas. De skall få erfara att litteraturen är en källa till kunskap och glädje. De skall uppmuntras att i skapande arbete utnyttja alla sina uttrycksmedel: ord, bild, rörelse och musik. De skall också lära sig vad som utmärker ett bra språk, så att de själva medvetet kan arbeta med att förbättra sitt eget språk.

När eleverna lämnar grundskolan skall de ha sådan säkerhet, att de kan uttrycka sig tydligt i tal och skrift i de språksituationer de ställs inför i familj, kamratliv, föreningsliv, arbetsliv och fortsatt utbildning. De skall ha fått möta och använda det offentliga språket, både det talade och det skrivna. De skall kunna läsa så bra, att de kan skaffa sig kunskaper, information och upplevelser genom tidningar och tidskrifter, uppslagsböcker, fackböcker och skönlitteratur.

En människas språk hänger nära samman med hennes personlighet och livssituation. Om det sambandet bryts, blockeras utvecklingen av både språk och personlighet. Därför är det ett viktigt mål för svenskundervisningen att stärka elevernas självkänsla, så att de vågar yttra sig och stå för sina åsikter. Arbetet bör därför utgå från det språk och de erfarenheter eleverna har.

Alla barn måste känna att deras språk duger och att de kan använda sina erfarenheter och sina ord i läs- och skrivinläringen. Därför måste man anknyta den gemensamma läs- och skrivundervisningen till händelser och dagligt arbete i klassen och till de gemensamma idéer och intressen som barnen utvecklar där. Vid sidan därom måste man ge barnen tid, stöd och uppmuntran till individuellt arbete.

Språket växer med ökade erfarenheter av omvärlden. Eleverna skall därför genom direkta iakttagelser och undersökningar av omvärlden i samverkan med andra ämnen, genom studier av massmedier och litteratur samt i gemensamt skapande arbete ständigt skaffa sig nya kunskaper och erfarenheter. De skall därigenom tillägna sig ett allt rikare ordförråd och klara begrepp och föreställningar om den verklighet som orden representerar.

Med utgångspunkt i diskussioner om sitt eget och andras sätt att uttrycka sig i tal och skrift bör eleverna få kunskap om hur språket förändras allt efter syfte, situation och socialt sammanhang och hur man med språkets hjälp kan påverka sin egen situation och samhällets utveckling. Undervisningen i språklära skall bidra till elevernas språkliga säkerhet. De skall efter hand lära sig att förstå och vid behov använda det offentliga språket.

Eleverna skall lära känna språksituationen i de nordiska länderna. De skall efter hand få sådana kunskaper om danska och norska att de förstår lätta texter, kan ta del av radio- och TV-program samt samtala med danskar och norrmän, var och en på sitt språk.

Skolan skall stödja eleverna så att de själva kan skapa god barn- och ungdomskultur, som tillfredsställer deras behov av gemenskap, kunskaper och upplevelser.

Skönlitteratur bör särskilt uppmärksammas. Litteraturläsningen i skolan och i hemmet skall syfta till att skapa ett bestående bok- och läsintresse. I litteraturen skall eleverna få möta verkligheten så som andra människor upplever och tolkar den. De skall få inblick i materiella och sociala villkor i olika tider och olika delar av världen. Möten med människor i litteraturen skall ge dem lustfyllda upplevelser av skönhet, humor och spänning men också ge dem perspektiv på sig själva i förhållande till deras egen och andras livssituation.

Eleverna skall bli bekanta med människor och miljöer i ett stort antal barn- och ungdomsböcker och i högre årskurser också med vuxenlitteratur, både nyare och äldre. De skall bli väl förtrogna med böcker, författare och bibliotek och vänja sig vid att låna och läsa skönlitteratur.

TALA OCH LYSSNA

HUVUDMOMENT

Alla tre stadierna

Eleverna skall utveckla sin förmåga att leva sig in i andra människors situation, uppfatta deras syften samt anpassa språk och uppträdande till vad som krävs i olika sammanhang. De skall lära sig att ta del av andras åsikter och värderingar, att stå för sina egna och lära sig att kritiskt granska egna och andras resonemang. De skall lära sig de regler som gäller för olika talsituationer och också lära sig att man kan påverka och förbättra dem.

På alla stadier skall eleverna arbeta med att vårda sin röst och sitt tal.

Dramatisk verksamhet skall ingå som en viktig del i arbetet. I improvisationer och rollspel skall eleverna leva sig in i och pröva olika roller, situationer och sätt att handla. De skall i dramatisk form förmedla erfarenheter, idéer och åsikter till andra i syfte att informera och engagera. De skall ta del av teaterföreställningar, direkt eller via TV och radio, och uppmuntras till dramalek, rollspel och teater under skoldagen.

Utöver vad som ovan anges för samtliga stadier ingår följande i arbetet på de olika stadierna.

Lågstadiet

Eleverna skall utveckla sin förmåga att använda samtalet som arbetsform samt vänja sig vid att berätta.

De skall

- såväl spontant som förberett berätta och samtala om egna erfarenheter och äventyr, om händelser och människor i sagor, böcker, filmer och teaterföreställningar etc samt med impulser från musik och bilder,
- beskriva och diskutera iakttagelser och undersökningar samt utveckla idéer och förslag, pröva värderingar och attityder,
- diskutera aktuella händelser, problem och konflikter (t ex i klassråd),
- gradvis lära sig planera, redovisa och utvärdera gemensamt arbete,
- undersöka ord och uttryck för att komma underfund med hur de svarar mot det som man kan iaktta eller vill säga och därvid skaffa sig kunskaper om språk och språkbruk.

Mellanstadiet

Utöver vad som ingår på lågstadiet skall eleverna vidareutveckla sin förmåga att använda samtalet som arbetsform samt

- lära sig att som arbetsformer använda intervjuer, diskussioner och redovisningar samt formellt ordnade debatter och sammanträden i klassråd, elevråd och konferenser.

Högstadiet

Eleverna skall vidareutveckla vad de lärt sig på låg- och mellanstadierna. De skall gradvis lära sig att uttrycka sig logiskt, variera ordvalet och uttrycka sig kort, klart och konkret.

De skall

- medvetet anpassa språket till vad som krävs i olika talsituationer,
- analysera egna och andras påståenden, debattinlägg etc.

LÄS- OCH SKRIVINLÄRNING

Ett omfattande arbete pågår inom forskning och i praktisk utprovning för att finna metoder som är effektiva, särskilt för barn med svårigheter. Erfarenheter måste få styra arbetssättet. Alternativ belyses i kommentarmaterialet till läroplanen.

LÄSNING

Sakprosan dominerar läsningen i orienteringsämnena, och instruktioner och anvisningar kommer in i praktiska sammanhang i alla ämnen. Skönlitteraturen bör därför få dominera i ämnet svenska.

Huvudparten av den litteratur som säljs till barn och ungdomar är konstnärligt undermålig och hårt präglad av värderingar som skolan har till uppgift att avslöja och motarbeta. Att kritiskt granska denna litteratur är en känslig och svår uppgift. Skolans uppgift att påverka elevernas val av litteratur måste bedrivas med respekt för den enskildes och gruppens integritet. Genom att erbjuda alternativ som ger nya perspektiv på förhållanden och livsfrågor samt genom att uppmuntra elevernas självförtroende och deras gemensamma skapande bör skolan stödja dem, så att de får möjligheter att medvetet välja litteratur.

Lågstadiet

I arbetet ingår att eleverna

- lär sig läsa. (Se Läs- och skrivinläring),

- vänjer sig vid att skaffa sig kunskaper, upplevelser, stimulans etc genom läsning av nyare och äldre bilderböcker, rim och ramsor, dikter, sagor och berättelser, barnböcker, facklitteratur för barn samt dagstidningar och tidskrifter,
- genom lek med ord och betydelser och samtal om form och innehåll stimuleras att iakta och reflektera över olika sätt att bygga upp texter,
- lär sig använda alfabetiskt ordnade förteckningar och uppslagsböcker,
- lär sig läsa upp meddelanden, dikter, egna sagor och berättelser etc för att informera, roa och engagera,
- får lyssna till dikter, sagor, berättelser etc,
- får samtala om händelser, situationer, egna upplevelser och problem etc som aktualiseras vid läsningen samt lär sig samtala med kamrater och lärare om vad de läser: redogöra för innehållet, berätta om personer och händelser, om eventuella problem och konflikter, dra slutsatser etc,
- får pröva värderingar av och attityder till t ex könsroller, raser och våld som speglas i böcker, tidningar, serier etc,
- lär sig utnyttja skol- och folkbibliotek.

Mellanstadiet

I arbetet ingår utöver vad som anges för lågstadiet att eleverna

- utvecklar sin förmåga att läsa och reflektera över olika slags texter,
- läser barn- och ungdomsböcker som ger perspektiv på egna förhållanden och livsfrågor samt kunskaper om den värld de lever i,
- lär sig utnyttja facklitteratur, skriven för barn- och ungdomar, även handböcker som rör aktuella intressen och kunskapsbehov,
- utvecklar sin förmåga att i samtal analysera och kritiskt granska hur texter av olika slag, även serier och annan massmarknadslitteratur, förhåller sig till den verklighet de kan iakta eller skaffa sig kunskaper om på annat sätt,
- vänjer sig vid att använda uppslagsböcker, ordlistor och ordböcker som hjälpmedel i sina studier,
- i skolbiblioteket praktiskt lär sig biblioteks- och bokkunskap,
- uppmuntras att under skoldagen utnyttja och utveckla skolbibliotekets service till elever och personal samt göra reportage, tidningar, diktsamlingar etc.

Högstadiet

I arbetet ingår utöver vad som anges för lågstadiet och mellanstadiet att eleverna

- utvecklar intresse och förmåga att använda litteratur för att få kunskaper om den värld de lever i och perspektiv på egna förhållanden och livsfrågor. I ett brett urval av litteratur skall ingå dikter, romaner, noveller, facklitteratur och andra texter som belyser företeelser, förhållanden och relationer mellan människor i sammanhang som hem, skola, fritidsliv och arbetsliv,
- lär sig anpassa sitt sätt att läsa efter textens art och syftet med läsningen,
- utvecklar sin förmåga att iaktta och reflektera över olika sätt att bygga upp texter, så att form och innehåll stärker syftet med texten,
- utvecklar sin förmåga att både i samtal med andra och på egen hand analysera och kritiskt granska texter av olika slag, även serier och annan massmarknadslitteratur,
- lär sig se hur värderingar i fråga om texter, nationaliteter, socialgrupper, könsroller och yrkesroller präglar texter och hur egna förväntningar och värderingar styr vårt sätt att tolka texter,
- vänjer sig vid att självständigt utnyttja ordlistor, ordböcker, kataloger och uppslagsböcker samt skol- och folkbibliotek.

STUDIER AV MASSMEDIER

På alla stadier skall eleverna

- använda tidningar, radio- och TV-program och film för att skaffa sig kunskaper om händelser, människor och livsvillkor i olika sociala sammanhang,
- i samverkan med andra ämnen producera och diskutera, t ex ljudbildband, serier, ljudband, tidningar eller filmer för att dokumentera, informera, väcka debatt och roa,
- skaffa sig kunskaper om massmediernas roll i samhället i samband med kritisk granskning av hur händelser, förhållanden eller problem framställs i dessa.

Inslag på danska eller norska skall förekomma i massmediestudierna för att eleverna skall få nordiska perspektiv på aktuella frågor och samtidigt vänja sig vid att läsa och lyssna till grannspråken.

SKRIVNING

Alla tre stadierna

Skrivningen skall utgå från det talade språk som eleverna har när de kommer till skolan. Gradvis skall de lära sig skriva i överensstämmelse med vedertagna normer för stavning, ordböjning, meningsbyggnad och ordval. Målet skall vara att eleverna kan stava när de slutar grundskolan.

De skall lära sig att bearbeta sina texter tillsammans med kamrater och lärare.

Elevernas produktion av texter bör vara huvudinslaget i skrivundervisningen.

De skall lära sig att använda skrivning som ett medel för kontakt med andra människor. De skall berätta, meddela och beskriva, i brev eller via väggtidningar och affischer förmedla nyheter och debattera förhållanden och problem i avsikt att påverka och förbättra.

De skall reflektera och fantisera över personliga upplevelser genom att skriva dikter, dagböcker, brev, berättelser, noveller etc.

De skall anteckna och sammanfatta, bearbeta och skriftligt redovisa kunskaper som de skaffat sig samt dokumentera händelser och beslut genom att teckna arbetsplaner, utkast och protokoll.

Utöver vad som ovan anges för samtliga stadier ingår följande i arbetet på de olika stadierna.

Lågstadiet (Se Läs- och skrivinlärning)

Arbetet på lågstadiet inriktas på att eleverna

- lär sig texta och skriva handstil samt vänjer sig vid att skriva tydligt,
- lär sig uttrycka tankar, känslor och åsikter eller framföra iakttagelser, frågor, upplysningar, önskemål etc genom att skriva meddelanden, berättelser, sagor, dikter, dagböcker etc,
- lär sig att göra sina texter tydliga och lättlästa genom att dela upp vad de skriver i meningar och stycken och att använda stora bokstäver och skiljetecken (främst punkt och frågetecken),
- lär sig stava ord i sina egna texter. Skiljetecken samt enkel- och dubbelteckning av konsonanter i enstaviga ord bör särskilt uppmärksammas.

Mellanstadiet

På mellanstadiet bör arbetet inriktas på att eleverna stabiliserar och utvecklar sin förmåga att skriva. Detta innebär framför allt att de ut-

vecklar sin förmåga att ge uttryck åt vad de menar, vare sig de skriver sakliga redogörelser, fantastiska äventyrsberättelser och sagor eller poetiska texter på vers eller prosa.

Arbetet med att lära sig stava bör fortfarande delvis utgå från ord i deras egna texter. Läraren bör särskilt uppmärksamma att eleverna lär sig

- ljudenlig stavning: Ord där uttalet kan vilseleda, sammansatta ord, svåruttalade ord,
- enkel- och dubbelteckning av konsonanter: I slutet av ord, mellan vokaler, vid sammansättningar och släktskap samt av m och n,
- speciella beteckningar för olika ljud: Främst ä eller e, å eller o samt ng, tj- och sj-ljuden.

Vidare fortsätter arbetet med att ge de egna texterna en tydlig form genom indelning i meningar och stycken samt användning av stora bokstäver och skiljetecken. Eleverna behöver också fortsatt stöd för att utveckla en tydlig handstil.

Högstadiet

Arbetet på högstadiet inriktas på att eleverna lär sig skriva så bra, att skrivandet blir ett självklart och ofta använt verktyg för kontakt med andra människor och fungerar som redskap i arbetet i skolan.

Detta innebär framför allt fortsatt arbete på att

- ge tydliga uttryck åt vad de menar,
- anpassa språkets innehåll och form till skrivsituationen, dvs med tanke på syftet med texten och dem som skall läsa den, och därvid ge sina texter en sammanhängande struktur.

I anslutning till sin skriftliga produktion fortsätter eleverna att lära sig motsvara formella krav i fråga om en tydlig handstil, språkrikhet och stilnivåer, stavning och användning av skiljetecken enligt vedertagna normer.

SPRÅKLÄRA

Lågstadiet

I arbetet ingår att eleverna

- får iakttä och diskutera hur språket varierar i olika situationer eller texter,
- får jämföra talspråk och skriftspråk och olika sätt att tala och skriva,

- lär sig använda begrepp som ord, bokstav, ljud, vokal, konsonant, stavelse, stam, ändelse, ordföljd, mening, stycke och skiljetecken i samtal om ord och texter.

Mellanstadiet

I arbetet ingår därutöver att eleverna

- lär sig ordklasserna, i första hand de vanligaste formerna av substantiv, verb och adjektiv.

Högstadiet

I arbetet ingår därutöver att eleverna

- studerar språkets byggnad: ordklasser, satser och satsdelar,
- utvecklar sin förmåga att iaktta och diskutera hur språket används i olika sammanhang och med olika syften,
- undersöker språkbruk och språkskillnader och får kunskap om vad skillnaderna beror på: språkbruk i olika grupper, talspråk, skriftspråk, dialekter, det offentliga språket,
- lär sig något om barns språkutveckling,
- lär sig något om hur språket ständigt förändras och vad detta beror på.

SPRÅKEN I DE NORDISKA LÄNDERNA

Lågstadiet

Övning att förstå enkel danska och norska, huvudsakligen genom att lyssna och efter hand även genom att följa med i enkel, gärna känd text. Någon orientering om de övriga språken i de nordiska länderna.

Mellanstadiet

Övning att förstå danska och norska i tal och skrift huvudsakligen genom lyssnande och i anslutning därtill läsning av enkla texter. Orientering om de övriga språken i de nordiska länderna.

Högstadiet

Övning att förstå danska och norska i tal och skrift huvudsakligen genom lyssnande och i anslutning därtill tyst läsning.

Orientering om de övriga språken i de nordiska länderna.

Några uttalsregler för finska och isländska, så att eleverna kan uttala namn på t ex personer och geografiska företeelser som de ofta möter direkt eller via massmedier.

SVENSKA SOM FRÄMMANDE SPRÅK

Svenska som främmande språk ingår i grundskolans undervisning därför att

- *elever med annat hemspråk än svenska skall få sådana kunskaper i svenska att de kan tillgodogöra sig den reguljära undervisningen och lättare delta i kamratlivet och i samhällslivet i Sverige.*

Till alla årskurser i grundskolan kommer elever med annat hemspråk än svenska och med annan kulturbakgrund. En del av dessa saknar helt kunskaper i svenska, en del har just börjat lära sig svenska och andra kan tala rätt bra men saknar de språkkunskaper som behövs för att förstå svenska i olika undervisningssituationer. Därför behövs en särskild kursplan som ett komplement till kursplanen i svenska med tanke på dessa elever som behöver lära sig svenska som ett främmande språk. Nybörjarundervisning måste vid behov ges i alla årskurser och då påbörjas när som helst under läsåret. Elever som förvärvat tillräckliga kunskaper för att väl kunna tillgodogöra sig den reguljära undervisningen i svenska övergår till denna.

MÅL Elever med annat hemspråk än svenska och med annan kulturbakgrund skall få sådana kunskaper i svenska att de kan leva och verka i kamratkretsen, i skolan, på arbetsplatser och i samhället i övrigt på samma villkor som kamrater med svenska som hemspråk. Undervisningen i svenska som främmande språk skall utformas så, att den fortlöpande utvecklar elevernas svenska språk. Däri ingår att de tillägnar sig ord och begrepp för olika ämnesområden. Den skall leda till en sådan språkförmåga att eleverna uppfattar vad andra säger, kan skaffa sig kunskaper genom läsning samt vågar uttrycka sig i tal och skrift i olika sammanhang.

Undervisningen skall ge eleverna sådana nödvändiga språkkunskaper, som elever med svenska som hemspråk fått före skolåldern och

som kamrater i motsvarande ålder lärt i svenskundervisningen. De skall också lära sig ord och begrepp som är nödvändiga för att de på ett meningsfullt sätt skall kunna delta i undervisningen i olika ämnen.

LYSSNA OCH TALA

HUVUDMOMENT

Eleverna skall lära sig att förstå svensktalande personer i olika åldrar inom och utom skolan. Därför måste de öva sig att lyssna till texter, fraser, ord och ljud.

De skall också träna sig att tala språket. De skall lära sig ord och meningar som de behöver i olika talsituationer. Att lyssna och tala övas i början huvudsakligen i dialogform för att träna både uttal och intonation. Undervisningen syftar till att eleverna lär sig ett vardat talspråk utan stora dialektala avvikelser.

Egna upplevelser, iakttagelser och aktuella händelser skall ge eleverna tillfälle att berätta, beskriva och demonstrera. De skall i samtal bearbeta och bedöma erfarenheter och problem.

LÄSA

Elever som lärt sig läsa på sitt eget språk behöver träning i det som är specifikt för läsning av svenska. För de grupper som inte kan få lära sig läsa på sitt hemspråk anpassas läsinläringen på svenska speciellt för varje språkgrupp. Texterna skall ge eleverna information och upplevelse. Läsningen skall ge underlag för samtal kring elevernas egna intryck av det lästa samt om textens innehåll. I samband med läsningen skall eleverna få kunskap om författare.

Svenska barn är redan före skolåldern förtrogna med en del sagor, dikter, berättelser, ramsor osv som är speciella för vår kultur och tradition. Sådana texter bör väljas och läsas efter elevernas intressen. Avsikten är att eleverna skall få möjlighet att utveckla ord och begrepp som man ofta förutsätter att alla behärskar och vars betydelse därför ofta endast antyds.

Texterna bör behandla sådana företeelser i det svenska samhället som elever med annat hemspråk än svenska vanligen inte kommer i kontakt med och som därför inte naturligen ingår i deras ord- och begreppsförråd.

SKRIVA

Om eleverna inte kan latinska skrivtecken måste de lära sig dessa för att kunna skriva svenska. Eleverna bör tidigt få öva sig att själva skriva berättelser, dikter, dagböcker m m. De bör själva anteckna vad de lär sig och göra sammanfattningar. Skrivundervisningen skall bidra till att utveckla elevernas förmåga att ge uttryck för känslor, fantasi och vilja.

Genom att skriva till människor inom och utom skolan och därvid framföra meddelanden, önskemål, åsikter och frågor eller redovisa fakta skall eleverna utveckla sin förmåga att få kontakt med andra människor.

SPRÅKLÄRA

I svenska som främmande språk spelar grammatiken en väsentlig roll. Den underlättar språkförståelsen genom att den ger struktur åt den mångfald nya enheter som annars mödosamt måste läras in som osystematiserade och svårförståeliga detaljer.

Eleverna skall öva uttal, grammatiska mönster och ordförråd för att utveckla förmågan att aktivt använda svenska språkets ordförråd och behärska dess system för uttal, ordböjning, ordbildning och ordföljd. Förhållandet mellan form och innehåll i språket skall betonas.

Grammatikövningarna inriktas på att eleverna skall lära sig iakttä och förstå de grammatiska strukturerna, då de möter dem i tal och skrift. Övningarna skall vidare bidra till att eleverna lär sig att uttrycka sig begripligt i skrift, efter hand i enlighet med vedertagna normer.

SAMHÄLLS- OCH KULTURORIENTERING

Eleverna bör stifta bekantskap med svenskt vardags- och arbetsliv, med närsamhället och med svenska samhällsförhållanden. De bör få del av svensk kultur i litteratur, musik m m och på så sätt öka sina möjligheter att känna gemenskap med människor i Sverige och samhörighet med både sin ursprungskultur och den svenska kulturen. Skolan bör medverka till att eleverna får kontakt med kamrater, föreningsliv etc samt uppmuntra dem att utnyttja bibliotekens service, dvs bokutlåning, bokutställningar, rådgivning och kulturprogram. Undervisningen i svenska som främmande språk bör medverka till att eleverna får kunskap om och förståelse för människors olika livsvillkor och livsmönster.

HEMSPRÅK

Hemspråk ingår i grundskolans undervisning därför att

- en harmonisk allsidig utveckling förutsätter att man behärskar sitt eget språk,*
- elever med annat hemspråk än svenska skall kunna befästa och utveckla sitt hemspråk och kunna upprätthålla sina kontakter med hemlandet.*

Kursplanen i detta ämne gäller undervisningen i över etthundra språk som sinsemellan är mycket olika. Därför skall tillämpningen av kursplanen anpassas till olika elevgruppers språkförhållanden. När hemspråket studeras som tillvalsämne på högstadiet bör tillämpningen av kursplanen anpassas därefter.

MÅL Undervisning i hemspråk syftar till att eleverna utvecklar sitt språk, så att det blir ett medel för dem att växa till människor med stark självkänsla och en klar uppfattning om sig själva, sin gruppstillhörighet och livssituation.

Hemspråksundervisningen skall medverka till att eleverna bevarar kontakten med sin familj och sin språkgrupp. Därmed ökar förutsättningarna för deras språkutveckling. Undervisningen skall ge grunden för elevernas utveckling mot aktiv tvåspråkighet.

En människas språk hänger nära samman med hennes personlighet och livssituation. Om det sambandet bryts, blockeras utvecklingen av både språk och personlighet. Därför är det ett viktigt mål för hemspråksundervisningen att stärka elevernas självkänsla, så att de vågar yttra sig och stå för sina åsikter.

Alla elever som undervisas i hemspråk har inte samma tillgång till sitt språk eller sina föräldrars kultur. Det finns elever som riskerar att tappa kontakten med föräldrarna, eftersom de inte längre har ett

gemensamt språk. Därför är det viktigt, att deras olika förkunskaper och förutsättningar får utgöra utgångspunkten för undervisningen i hemspråk. Eleverna skall kunna börja studera sitt hemspråk oavsett i vilken årskurs de går.

Eleverna skall lära sig lyssna och tala, läsa och skriva och därvid få tillit till sin egen förmåga att använda språket. De skall lära sig att samtala. De skall vänja sig vid att ta del av litteratur, tidningar, broschyrer etc på hemspråket. Undervisningen i skrivning skall stödja elevernas intresse för skapande verksamhet, stimulera deras lust att uttrycka sig i skrift samt leda till att de kan använda skrivning som medel för kontakt med andra människor. Ett mindre antal elever har ett hemspråk utan eget skriftspråk. För dessa blir bilder, filmer och muntlig tradition särskilt viktiga inslag i undervisningen.

Undervisningen skall bidra till att eleverna klarar av den språkliga och kulturella påfrestning som kan ligga i att tillhöra en minoritetsgrupp. Undervisningen skall bidra till att samhörigheten med två eller flera kulturer och språk blir en berikande erfarenhet. Den skall medverka till att eleverna får förståelse för livssituationen i Sverige och ökar sina kunskaper om livsvillkor och livsmönster i ursprungslandet.

Detta skall ge eleverna en grundval till att aktivt och kritiskt kunna ta ställning till de kulturella värdena både i ursprungslandet och i Sverige. I vilken grad de vill tillägna sig dem beror alltså på elevernas eget ställningstagande. Härigenom skall eleverna få möjlighet att vara med om att skapa en egen minoritetskultur som har sin förankring här i landet.

Minoritetsgruppernas erfarenheter och språkkunskaper innebär stora resurser både inom Sverige och för internationella kontakter och kulturutbytet över gränserna. Eleverna skall få information om utbildningsvägar och arbetsmarknad, särskilt om yrken där de kan utnyttja sina kunskaper i hemspråket. De skall lära sig uppskatta sina erfarenheter och sin tvåspråkighet som en tillgång för ett mångkulturellt och mångspråkigt samhälle.

LYSSNA OCH TALA

HUVUDMOMENT

Att kunna lyssna och uttrycka sig klart i tal underlättar mänskliga kontakter och stöder all inlärning. I en språkmiljö där hemspråket inte talas ofta är det viktigt att eleverna får tillfälle till att lyssna på språket, t ex genom bandat material. De skall vänja sig vid att använda sitt språk hemma, med kamrater och i egna föreningar. Att kunna tala språket ger dem ökat självförtroende.

Lågstadiet

I arbetet ingår att

- uttrycka sig i vardagliga språksituationer, t ex vid lekar,
- samtala i en grupp,
- berätta, beskriva och förklara händelser och bilder,
- lyssna på sagor, berättelser och musik och samtala därom,
- lära sig ta ställning till innehållet i vad de hör eller talar om,
- läsa upp egna dikter och spela pjäser,
- träna ljud och satsmelodi.

Mellanstadiet

Utöver vad som anges för lågstadiet ingår i arbetet att

- lyssna på olika människors tal,
- lyssna på texter av olika slag och referera dem,
- framföra sina egna åsikter i gemensamma diskussioner och genom berättelser, dikter och pjäser ge uttryck för sina känslor och upplevelser,
- lära sig intervjua,
- utöka sitt ordförråd i alla sammanhang,
- träna vardagliga språksituationer, bl a i dialogform.

Högstadiet

I arbetet ingår fördjupning och tillämpning av det förut inlärd samt vidare studier i att

- referera och intervjua,
- utnyttja TV- och radioprogram på det egna språket för information och underhållning,
- framföra mindre föredrag och tal,
- jämföra olika sätt att tala,
- diskutera för eleverna aktuella erfarenheter, händelser, ämnen och problem, bl a konfrontations- och konfliktsituationer. Val av utbildning och arbete bör ägnas särskilt intresse,
- ge uttryck åt sina upplevelser i dramatisk verksamhet.

LÄSA OCH SKRIVA

Eleverna bör helst få sin läs- och skrivinläring på sitt eget modersmål. Om elever har fått sin första läsinläring på svenska, bör man

ta hänsyn till att de redan fått grundläggande övningar och färdigheter som kan utnyttjas i hemspråksundervisningen. Läsningen skall först behärskas väl på ett språk, innan eleverna börjar läsa på sitt andra språk.

I skrivning skall hänsyn tas till skriftspråkets ställning i de olika språken. Ljud och bokstavstecken i de olika språken har inte alltid samma motsvarighet som i svenskan.

Elevernas egna ord, kommentarer och meddelanden utgör lämpligt underlag för skrivinlärningen. Läs- och skrivinlärning på hemspråk skall utgå från elevens totala studiesituation, så att redan inlärd färdigheter tillämpas i hemspråksundervisningen.

Lågstadiet

I läsning på det egna språket använder man elevernas egna ord och texter, bilderböcker, läseböcker, serier och lämpliga spel.

I skrivning skall eleverna lära känna ljud och motsvarande bokstavstecken samt lära sig att skriva ord och meningar.

Mellanstadiet

I arbetet ingår att

- läsa olika texter och därvid öva studieteknik,
- arbeta med lästa texter,
- utnyttja biblioteket och läsa både skönlitteratur, facklitteratur, tidningar, broschyrer etc,
- lära sig att skriftligt uttrycka tankar, känslor och upplevelser genom att skriva meddelanden, berättelser, redogörelser, sagor, dikter etc,
- göra tidningar,
- arbeta med grammatiska strukturer.

Högstadiet

I arbetet ingår att

- utnyttja bibliotekets uppslagsverk och välja ut och läsa skönlitteratur, facklitteratur, tidningar, broschyrer etc,
- skaffa kunskaper och upplevelser via massmedier på det egna språket,
- mångsidigt utveckla sin skriftliga uttrycksförmåga bl a genom att skriva dikter och berättelser, referat och sakprosa eller göra tidningar,
- arbeta med ursprungslandets litteratur, vers och prosa,

- studera eller iakttä det egna språkets struktur, även dialekter och slang, och göra jämförelser mellan det egna språket och svenskan.

Kultur- och samhällsorientering

Eleverna skall få kunskaper om sin kulturella bakgrund: kulturtraditioner, religion, historia, folk, land. De behöver också få reda på aktuella samhällsförhållanden, t ex utbildning och arbetsmarknad, i de länder de kommer från.

Genom detta växer elevernas identitetskänsla, begreppsvärld och ordförråd. Litteratur, bilder och musik på det egna språket utnyttjas. Särskilt på högstadiet kan eleverna genom läsning, intervjuer och diskussioner skaffa sig kunskaper om invandrarnas situation i Sverige och andra länder samt om invandrarnas rättigheter och skyldigheter.

Den kulturförmedlande undervisningen i hemspråk bör kompletteras med kulturorienterande inslag i ämnen som bild, slöjd, musik, hemkunskap.

MASKINSKRIVNING

Maskinskrivning ingår i grundskolans undervisning därför att

- *maskinskrivning är en vardagsfärdighet som eleverna bör behärska och som de har nytta av i skolan, som enskilda medborgare, i kommande arbete och vid fortsatta studier.*

FÖRUTSÄTTNINGAR OCH SYFTE

RIKTLINJER

Att kunna skriva maskin hör till de vardagsfärdigheter eleverna har nytta av i skolan, i kommande arbete och vid fortsatta studier. Skrivmaskinen bör bli ett naturligt hjälpmedel för eleverna. Därför skall de lära sig begagna den på ett rationellt och ergonomiskt riktigt sätt. Att både pojkar och flickor lär sig skriva maskin kan bidra till ökad jämställdhet.

Träningen i maskinskrivning bör på ett naturligt sätt ingå i elevernas övriga skolarbete. Maskinskrivning bör utnyttjas i för eleverna meningsfulla sammanhang i samverkan med olika ämnen. Den kan ingå i tema- och projektstudier inom olika ämnen och ämnesgrupper. Genom träning i maskinskrivning skall eleverna utveckla sin läs- och skrivförmåga. De skall lära sig ställa upp praktiska skrivelser för att därigenom få en större säkerhet i skriftlig framställning. Maskinskrivningen skall ge stöd och stimulans åt elever med läs- och skrivsvårigheter. Den nytta dessa elever har av maskinskrivning är väl dokumenterad.

INNEHÅLL I OCH UPPLÄGGNING AV UNDERVISNINGEN

Varje elev bör få ett visst antal träningstillfällen i skolan. Inläringen, som innebär att man med rätt anslagsteknik och rätt fingersättning lär sig skriva maskin, bör ske integrerat i olika ämnen helst redan på mellanstadiet. Undervisningen syftar till att i samverkan

med olika ämnen lära eleverna använda skrivmaskinen som ett hjälpmedel. Eleverna skall lära sig ställa upp brev, redovisningar, debattartiklar, protokoll, tabeller, skoltidningar m m enligt systematisk maskinskrivning. De skall också lära sig att använda skrivmaskinen vid direktutskrift av egna texter. Duplicering skall ingå i arbetet för att eleverna skall kunna mångfaldiga utskrifter för att dela ut till klasskamrater, föräldrar m fl. Det är viktigt att färdighetsträningen inte präglas av ensidig metodik med isolerade formella övningar.

Maskinskrivning kan också ingå i tillvalskurser och väljas som fri aktivitet.

Omfattningen av den tid som avsätts för maskinskrivning fastställs lokalt.

1871
[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

THE [Illegible]

[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

Timplaner

TIMPLANER

FÖRESKRIFTER FÖR TIMPLANER

I inledningen till 1980 års läroplan för grundskolan framhålls att detaljerade bestämmelser om verksamheten i skolan finns i skolförordningen (1971:235). I denna regleras bl a arbetets anordning i grundskolan. Förhållanden som berörs i dessa timplaner kan därför ha sin författningsmässiga reglering i skolförordningen. Timplanerna och föreskrifterna för dessa kan således inte alltid läsas fristående i förhållande till skolförordningen.

LÅGSTADIET

Ämne	Antal stadiieveckotimmar
Engelska	2
Idrott	6
Matematik	13
Musik	4
Orienteringsämnen	18
Slöjd	2
Svenska	29
Summa	74

MELLANSTADIET

Ämne	Antal stadiieveckotimmar
Bild	6
Engelska	10
Hemkunskap	1
Idrott	9
Matematik	15
Musik	5
Orienteringsämnen	21
Samhällsorienterande	(15)
Naturorienterande	(6)
Slöjd	9
Svenska	26
Summa	102

HÖGSTADIET

Ämne	Antal stadiesveckotimmar
Barnkunskap	1
Bild	5
Engelska	9
Hemkunskap	4
Idrott	9
Matematik	12
Musik	2
Orienteringsämnen	32
Samhällsorienterande	(17)
Naturorienterande	(15) ¹
Slöjd	5
Svenska	10
Tillval	11
Summa	100

¹ Därav två veckotimmar för teknik.

FÖRESKRIFTER FÖR TIMPLANER

1 Veckotimmar

Med veckotimme avses en lektion i veckan i en årskurs. I timplanerna anges för varje stadium det sammanlagda antalet veckotimmar i stadiets tre årskurser i olika ämnen och ämnesgrupper (stadiesveckotimmar).

Rektor beslutar om stadiesveckotimmarnas fördelning på årskurser inom stadiet. Antalet veckotimmar som förläggs till olika årskurser skall därvid uppgå till

<i>åk 1</i>	<i>åk 2</i>	<i>åk 3</i>	<i>åk 4</i>	<i>åk 5</i>	<i>åk 6</i>	<i>åk 7</i>	<i>åk 8</i>	<i>åk 9</i>
20	24	30	34	34	34	33–34	33–34	33–34

Det sammanlagda antalet stadiesveckotimmar i årskurserna 7–9 skall uppgå till 100.

Svenska och matematik skall förekomma i varje årskurs. Engelska skall förekomma i varje årskurs fr o m årskurs 3. Om skolstyrelsen med stöd av punkt 13 första stycket har beslutat att engelska skall förekomma först på mellanstadiet, skall ämnet förekomma i varje årskurs fr o m årskurs 4.

Tid för tillval skall förekomma i var och en av årskurserna 7, 8 och 9 enligt föreskrifter i punkt 3.

2 Fria aktiviteter

Utöver den verksamhet som skall äga rum enligt timplanen skall på mellan- och högstadierna även förekomma fria aktiviteter. De fria aktiviteterna skall på mellanstadiet omfatta tid motsvarande två stadiesveckotimmar och på högstadiet tid motsvarande fem stadiesveckotimmar.

Rektor beslutar om fördelningen av tiden för fria aktiviteter på årskurser.

Om kommunen beslutat införa samlad skoldag skall ytterligare tid avsättas för fria aktiviteter. Sådana skall anordnas under de delar av skoldagen som inte tas upp av lektioner, av verksamhet som ersätter lektioner, av morgonsamling eller av behövlig tid för vila och måltider. Den samlade skoldagen får inte överstiga fem timmar och 20 minuter i årskurserna 1 och 2 och får omfatta högst åtta timmar i övriga årskurser.

Elev är skyldig att delta såväl i timplanebunden verksamhet som i fria aktiviteter.

3 Tillval

På högstadiet skall för tillval avsättas en tid om elva stadiesveckotimmar. Rektor beslutar om stadiesveckotimmarnas fördelning på årskurser.

Som tillval skall anordnas treåriga kurser i B-språk (franska och tyska) om minst fem elever väljer respektive språk. Om tillvalskurs i hemspråk finns föreskrifter i punkt 10.

Därutöver anordnas andra tillvalskurser enligt skolstyrelsens beslut. Kursernas längd kan variera mellan en termin och tre år. Inom ramen för de basresurser skolenheten erhåller i statsbidrag har beräknats det antal lärarveckotimmar som normalt erfordras för tillvalskurser.

Elev är skyldig delta i tillvalskurs(er) om tillsammans elva stadiesveckotimmar under de tre årskurserna på högstadiet. Föräldrar till elev har varje läsår rätt och skyldighet att i samråd med eleven (jfr 25 § skollagen) välja mellan de av skolstyrelsen beslutade alternativen. Treårig kurs i språk får i årskurs 9 väljas endast av elev som tidigare deltagit minst ett år i den treåriga utbildningen i ämnet.

4 Temastudier

På samtliga stadier skall tid stå till förfogande för temastudier. På högstadiet gäller därvid sammanlagt tolv stadieveckotimmar som riktvärde.

5 Alternativkurser

På högstadiet finns alternativa kurser i ämnena matematik och engelska. Föräldrar till elev väljer efter samråd med eleven för varje läsår alternativkurs.

6 Orienteringsämnen

I orienteringsämnen ingår på lågstadiet bild samt samhälls- och naturorientering. I undervisningen skall också ingå moment från hemkunskap, slöjd och teknik.

På mellan- och högstadierna består orienteringsämnen av två ämnesgrupper, samhällsorienterande och naturorienterande ämnen.

I samhällsorienterande ämnen ingår geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap.

I naturorienterande ämnen ingår biologi, fysik, kemi och teknik.

7 Musik

För musikundervisningen på högstadiet skall avdelas lärarveckotimmar så att undervisningen kan bedrivas i grupper om högst 15 elever.

8 Slöjd

På låg- och mellanstadierna omfattar undervisningen i slöjd för alla elever två slöjdarter, dels textilslöjd, dels trä- och metallslöjd. På högstadiet skall eleverna inom det gemensamma ämnet slöjd utöver att arbeta med moment från såväl textil- som trä- och metallslöjd, ges möjlighet att välja arbetsuppgifter med inriktning mot endera slöjdarten.

9 Maskinskrivning

Eleverna skall ges färdighetsträning i maskinskrivning i samband med arbetsuppgifter i andra ämnen. I första hand bör träningen förläggas till mellanstadiet. Träning i maskinskrivning kan också väljas som fri aktivitet och/eller ingå som moment i tillvalskurs.

10 Hemspråk m m

Undervisning i hemspråk som ämne skall erbjudas de elever som har minoritetsspråk som hemspråk. För samma elever skall även erbjudas studiehandledning på hemspråk i annat eller andra ämnen.

För elever som har svenska som främmande språk skall skolan anordna undervisning i svenska som främmande språk. I sådan undervisning är deltagande obligatoriskt.

På högstadiet kan elever välja hemspråk som tillval. Tillvalskursen skall då i första hand behandlas som varje annat valalternativ skolan erbjuder eleverna. Först om det antal elever som valt ett visst hemspråk är så lågt att undervisningen normalt inte skulle kunna anordnas behöver skolan överväga att ta den särskilda hemspråksresursen i anspråk. Rektor beslutar om detta.

11 Periodläsning

Antalet veckotimmar för ett ämne eller en ämnesgrupp inom en årskurs behöver inte fördelas jämnt på samtliga veckor under läsåret. För att underlätta en mer koncentrerad behandling av ett stoff, samlad undervisning eller temastudier kan rektor besluta om periodläsning.

12 Raster

Längre förflyttning under skoldag till och från undervisningslokal räknas ingå i rast. Elevernas förberedande och avslutande göromål i samband med lektion räknas ingå i lektion. I samband med lektion i idrott bör dock rasttid utnyttjas för omklädnad och dusch.

AVVIKELSER FRÅN GÄLLANDE TIMPLAN

13 Jämkning

Skolstyrelsen får, om särskilda skäl föreligger, besluta om jämknings mellan stadierna i fördelningen av antalet stadiveckotimmar i ämnena. Den sammanlagda tiden per ämne i grundskolan får dock inte ändras.

Under de två till fyra första veckorna på varje stadium kan undervisningstiden och skoldagen i övrigt begränsas för eleverna i syfte att underlätta skolstarten respektive stadieövergångarna.

Om en basresurs utgår gemensamt för två eller flera årskurser får skolstyrelsen besluta om sådan avvikelse från timplanen att den sammanlagda tiden för ett ämne minskar eller ökar med högst en stadieveckotimme. Totala antalet stadieveckotimmar för en elev under grundskolan får dock inte ändras.

14 Hemspråk m m

Undervisning i hemspråk, studiehandledning på hemspråk och undervisning i svenska som främmande språk ersätter undervisning av motsvarande omfattning i ett eller flera ämnen eller deltagande i motsvarande omfattning i fria aktiviteter.

15 Anpassad studiegång

Om i undantagsfall en enskild elev inom ramen för undervisningen enligt läroplanen inte kan erhålla en utbildning som i rimlig grad är anpassad efter hans eller hennes behov, intressen och anlag får skolstyrelsen efter hörande av elevvårdskonferensen besluta om avvikelser från timplanen — anpassad studiegång.

Anpassad studiegång innebär förskjutning i antalet veckotimmar mellan olika ämnen på timplanen eller mellan timplanebunden undervisning och fria aktiviteter.

På högstadiet kan därutöver delar av utbildningen för en enskild elev förläggas till arbetsplats utanför skolan. Under sådan tid skall eleven ha handledare, som är anställd på arbetsplatsen och stöd av skolans personal. Eleven skall fortlöpande beredas undervisning i skolan i vissa grundläggande färdigheter.

16 Befrielse från religionskunskap

Religionskunskap ingår i ämnesgruppen samhällsorienterande ämnen. För undervisningsgrupp i vilken ingår elev som befriats från undervisning i religionskunskap enligt 27 § andra stycket skollagen (1962:319) skall lärostoffet i religionskunskap behandlas under särskilda, på förhand bestämda lektioner.

I den mån en veckotimme för elever motsvarar 37 lektioner under ett läsår skall religionskunskap därvid omfatta följande antal lektioner per stadium.

Stadium	L	M	H
Antal lektioner	222	175	185

17 Musik

För elev som deltar i skolans frivilliga musikundervisning får — om verksamheten inte kan förläggas till icke timplanebunden tid — tiden för annan undervisning minskas med sammanlagt högst 20 lektioner för läsår. För varje elev bör minskningen fördelas på flera olika ämnen.

18 ADL-träning m m

För rörelsehindrade elever skall tid för anpassning till dagligt liv (ADL), sjukgymnastik och undervisning, som avser elevernas arbetsträning, ersätta tid för ämnen eller tid för annan verksamhet under skoldagen i motsvarande omfattning.

Section 21

The first part of the document discusses the general principles of the law, including the importance of the rule of law and the role of the courts. It emphasizes that the law is not merely a set of rules but a system of values that guides the behavior of individuals and institutions alike. The text further explores the historical context of the legal system, highlighting the contributions of various legal scholars and the evolution of legal thought over time.

Section 22

The second part of the document delves into the specific details of the legal framework, particularly focusing on the rights and responsibilities of citizens. It discusses the concept of the social contract and how it informs the structure of the government and the legal system. The text also addresses the challenges of maintaining a just and equitable society in a complex and rapidly changing world.

Section 23

The third part of the document examines the practical application of the law, including the role of the judiciary and the legal profession. It discusses the importance of judicial independence and the need for a well-trained and ethical legal profession. The text also touches upon the role of the legislature in creating and amending laws, and the role of the executive branch in enforcing the law.

Section 24

The final part of the document concludes with a reflection on the future of the legal system and the role of the citizen. It emphasizes the need for continued vigilance and participation in the democratic process to ensure that the law remains a force for good and justice.

SAKREGISTER

A

- Aktualiteter 48
- Algebra och funktionslära 105
- Alkohol, narkotika och tobak (ANT) 15, 60
- Allsidighet (i stoffurval) 31
- Anpassad studiegång 55
- Anställningsskydd, lagen om (LAS) 8
- Arbetsenheter 42
- Arbetsenheten, arbetsplan för 43
- Arbetsenhetskonferens 35
- Arbetsformer 42, 46
- Arbetsförmedling 28
- Arbetslag 43
- Arbetslivs- och arbetsmarknadsfrågor 15
- Arbetsmiljö (skolans) 44
- Arbetsmiljölagen 8
- Arbetsområden 15, 23, 41
- Arbetsområden, samlade 43
- Arbetsplaner 10, 59
- Arbetssätt 42, 48
- Arbetssätt (SYO) 37
- Aritmetik, grundläggande 100

B

- Barnkunskap 67
- Baskunskaper 30
- Behov 15, 52
- Betyg 39
- Bibliotek 21, 27, 59
- Bild 26, 69
- Bollspel och lekar 92
- Böcker 49

D

- Dans 27, 93
- Datalära 107
- Delegering till rektor 58
- Demokratins principer 17
- Demokratisk fostran 44
- Demokratiska värderingar 33
- Drama 27

E

- Ekonomiska frågor 15
- Elevansvar 13, 22, 44
- Elever med svårigheter 14, 43, 52, 54
- Elevernas verklighetsbild 48
- Elevföreningar 45
- Elevvårdskonferens 55
- Energifrågor 16, 42, 59
- Engelska 76, 77
- Enskilda samtal (med föräldrar) 25
- Eстетisk orientering 73
- Etappmål 29
- Etiska normer 18, 31, 42

F

- Facklig förtroendemans ställning, lagen om 8
- Fadderverksamhet 23
- Familjefrågor 15, 31, 60
- Film 27
- Forskning 9
- Fortbildning 10
- Fostran 16
- Franska 34, 76, 82
- Fria aktiviteter 20, 21, 27, 34, 36, 43
- Friluftsverksamhet 47
- Fritidsaktiviteter 22
- Fritidshem, fritidsgårdar 21
- Fritt studieval 10, 33, 52
- Färdighetsträning 14, 43, 53, 59
- Fördjupningsuppgifter 30, 34
- Föreningsföreträdare 23
- Föreningsliv 21
- Föreningsmedverkan i skolan 10
- Föreskrifter för timplaner 156
- Förstärkningsresurser 53
- Försöksverksamhet 9
- Föräldramedverkan i skolan 10

G

- Gemensamma samlingar 22, 47
- Geometri 104

Grundkurs 30
 Grundläggande aritmetik 100
 Grundläggande färdigheter 10
 Grundläggande färdighetsträning
 (arbetsfördelning mellan lärare) 59
 Grupparbete (organisation och redovisning) 59
 Grupperingar i klassen 46
 Gymnastik 91

H

Hem — skola 17, 24, 27
 Hemkunskap 85
 Hemspråk 56, 145
 Hemspråk som tillvalsämne 57
 Hemuppgifter 50
 Hushållning med resurser 15
 Huvudmoment 15, 29
 Hygien 87
 Hälsa, hygien och ergonomi 91
 Höra/Lyssna — tala, engelska 78
 — franska/tyska 82
 — hemspråk 146
 — svenska 135
 — svenska som främmande språk 143

I

Idrott 47, 90
 Individualisering 43, 49
 Internationella frågor 15, 31, 60
 Intressen 15, 22, 33
 Intresseindividualisering 50
 Intresseområden 23
 Intresseval 15
 Invandrarfrågor 10, 15

J

Jämställdhet 17, 42, 60

K

Katederundervisning 49
 Klassmöten 25
 Klassråd 22, 41

Kommentarmaterial 9
 Kommunala musikskolan 27
 Kommunikationsfärdigheter 15, 30
 Konflikter 18, 31, 33
 Konst 26
 Konsumentekonomi 89
 Konsumentfrågor 42
 Kost 86
 Kritisk inställning 48
 Kulturarbetare 23
 Kulturfrågor 15
 Kulturlivet och skolan 10, 26
 Kursplaner 9, 15, 34, 63
 Könsjämlighet 17, 35, 37

L

Lag och rätt 15
 Lek 95
 Lektionslängd 47
 Livsåskådningsfrågor 15
 Lokala planeringsråd (SSA-råd) 28, 40
 Lokalt utvecklingsarbete 10
 Lågstadium — förskola 23, 24
 Lägerskola 47
 Läromedel 50
 Läromedelsutveckling 10
 Läroplanen 9
 Läsa/Läsning, engelska 79
 — franska/tyska 83
 — svenska 136
 — svenska som främmande språk 143
 Läs- och skrivinläring 136, 147
 Läxor, se **Hemuppgifter**

M

Maskinskrivning 31, 150
 Massmedier, studier av 138
 Matematik 98
 Medbestämmande i arbetslivet, lagen om (MBL) 8
 Medelbetyg 39
 Media 49
 Medinflytande 13
 Miljö och kultur 131
 Miljöfrågor 15, 41, 47, 88

Minoriteter 10, 15
 Moraliska problem 18
 Motion 47
 Motivation 29, 49
 Musik 108
 Musikverksamhet 23
 Mål 15
 Mål och riktlinjer 9
 Mätningar och enheter 103

N

Naturorienterande ämnen 42, 114
 Naturvetenskap och teknik 15, 42
 Normkonflikter 18
 Närvarokontroll, närvaroplikt 24

O

Obligatorisk kurs 15
 Offentlig anställning, lagen om 8
 Omval 34
 Orientering och friluftsliv 94
 Orienteringsämnen 113

P

Pedagogisk planering 43, 44, 51
 Planering (av kommunal skolstyrelse) 58
 Planeringskonferens (SYO) 38
 Politik 18
 Politiska föreningar 26
 Praktisk arbetslivsorientering (PRAO) 14, 27, 38
 Problemlösning 48, 99
 Procent 102
 Produktion och konsumtion 130
 Projekt 49

R

Redovisning 47
 Reella tal 101
 Regler i skolan 18
 Rektors uppgifter 59
 Religionskunskap 127
 Religiösa samfund 26
 Resursfördelning 10, 53
 Räkning, se **Matematik**

S

Saklighet (i stoffurval) 32
 Sakprosa 30
 Samarbete 48, 50
 Samhälls- och kulturorientering, engelska 81
 — franska/tyska 84
 — svenska som främmande språk 144
 Samhällsorienterande ämnen 41, 119
 Samlad skoldag 20
 Samlade arbetsområden 43
 Samlevnadsfrågor 15, 31, 41, 89
 Samråd 44
 Samtal (lärare — elev) 49
 Samverkan 20
 Schemaläggning 59
 Sexualfrågor 15, 60
 Simning och livräddning 95
 Skapande verksamhet 130
 Skidåkning 96
 Skiljaktiga värderingar 18
 Skola och arbetsliv 10, 27
 Skolbibliotek 22, 49, 59
 Skoldagen 20
 Skoldaghem 55
 Skolveckohem 55
 Skolförordningen 9
 Skollagen 8
 Skolstyrelsens uppgifter 58
 Skoltidningar 45
 Skridskoåkning, iskunskap och livräddning 96
 Skriva/Skrivning, engelska 80
 — franska/tyska 83
 — svenska 139
 — svenska som främmande språk 144
 Slöjd 129
 Solidaritet 17
 Speciallärarna (deras insatser) 43
 Specialpedagogiska metoder 56
 Språken i de nordiska länderna 141
 Språklära, svenska 140
 — svenska som främmande språk 144
 SSA-råd 28, 40

Stadieveckotimmar 34
Standardprov 39
Statistik och sannolikhetslära 106
Stoffområden 29
Stoffurval 29, 30
Studie- och yrkesorientering (SYO) 28, 37
Studiebesök 28
Studiehandledning på hemspråk 57
Studieteknik 30, 59
Studieval 15
Svenska 133
Svenska som främmande språk 56, 142
Syo-rådgivning 38, 59
Särskild undervisning 55
Särskild undervisningsgrupp 55

T

Tala, läsa, skriva, räkna 30
Teater 26
Teckning, se **Bild**
Teknik 31
Temaarbeten 29, 35f, 43, 47, 49
Terminskurs 34
Tillval 27, 34
Timplaner 9, 153
Trafikfrågor 15, 60
Tryckfrihet 46
Tvåspråkighet 57
Tyska 34, 76, 82

U

Uppföljande syo 40

Uppföljningsansvar 40
Uppskov med skolstarten 24
Utvecklingsprogram 10
Utvärdering 10, 47, 60f

V

Vardagskunskaper, vardagsfärdigheter 16, 31
Varvning (teori och tillämpning) 48
Värderingar 32f
Världskriser 16

Y

Yrkesval 36

Å

Återkommande utbildning 16
Åtgärdsprogram (för elever med svårigheter) 54

Ä

Ämneskonferens 41
Ämnessystematik 41
Ämnesundervisning 41

Ö

Överlevnadsfrågor 15

The first part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. This is essential for the proper management of the company's finances and for ensuring compliance with tax laws. The second part of the paper describes the various methods used to collect and analyze financial data. This includes the use of spreadsheets, databases, and other software tools. The third part of the paper discusses the importance of regular audits and reviews of the company's financial statements. This helps to identify any errors or irregularities and to ensure that the company's financial performance is in line with its goals and objectives.

LÄROPLAN FÖR GRUNDSKOLAN

Allmän del

Mål och riktlinjer, timplaner, föreskrifter
för timplaner samt kursplaner

Läroplan för grundskolan, Lgr 80, består av två delar, en allmän del och ett kommentarmaterial som ansluter till denna.

Allmän del innehåller mål och riktlinjer för skolans verksamhet, timplaner, föreskrifter för timplaner samt kursplaner.

Kommentarmaterialet utges, förnyas och aktualiseras fortlöpande. Det innehåller inga föreskrifter. Avsikten är istället att materialet skall beskriva aktuella problem och svårigheter — sådana de upplevs av dem som arbetar ute i skolan — och från den utgångspunkten diskutera alternativa metoder att söka bemästra svårigheterna och arbeta i den riktning som målen för skolan anger. Erfarenheter och forskningsresultat inarbetas successivt i förnyade versioner av kommentarerna. Olika målkonflikter belyses.

Redovisningen av forskning, försöksverksamhet, erfarenheter från skolans dagliga arbete och av aktuella problem kan bilda utgångspunkt för diskussion och beslut om olika arbetssätt, stoffurval och organisationsformer. Tillsammans med information, fortbildning, lokalt utvecklingsarbete och läromedelsutveckling bör kommentarmaterialet kunna bidra aktivt till en förnyelse av innehåll, arbetssätt och organisation.

Kommentarmaterialet bör därigenom kunna ge inspiration till de arbetsplaner och det utvecklingsprogram som skall utformas lokalt inom varje rektorsområde.

Kommentarmaterialet behandlar ämnesspecifika problem och alternativa arbetssätt. Det skall dessutom belysa olika centrala frågor i skolans inre arbete.